

Олександр Авраменко **Українська література** 2021

Олександр Авраменко

Українська література

Частина 2

Олександр АВРАМЕНКО

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

Підручник для осіб з особливими
освітніми потребами (Н 54.1–Н 54.2)

8 клас

(У 2-х частинах)

ЧАСТИНА 2

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

КИЇВ
«ГРАМОТА»
2021

УДК 373.5:821.161.2.09.+821.161.2.09] (075.3)
А21

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ Міністерства освіти і науки України від 22. 02. 2021 № 243)

Видано за рахунок державних коштів. Продаж заборонено

Умовні позначення:

— тестові завдання;

— творче завдання;

— завдання до художнього
тексту;

— словник невідомих
термінів;

— домашнє завдання.

Авраменко О.

А21 Українська література : підруч. для осіб з особл. освітн. потре-
бами (Н 54.1–Н 54.2). 8 кл. (у 2-х частинах) : Частина 2 / Олександр
Авраменко. — Київ : Грамота, 2021. — 208 с. : іл.

ISBN 978-966-349-893-5

ISBN 978-966-349-895-9 (частина 2)

Підручник відповідає вимогам Державного стандарту та про-
грамі з української літератури для 8 класу.

Видання містить художні твори, відомості з теорії літератури,
біографічні матеріали про письменників і письменниць.

Методичний апарат підручника охоплює різнорівневі зав-
дання, зорієнтовані на вікові особливості восьмикласників і
восьмикласниць.

Для учнів, учителів, методистів і батьків.

УДК 373.5:821.161.2.09.+821.161.2.09] (075.3)

ISBN 978-966-349-893-5
ISBN 978-966-349-895-9 (частина 2)

© Авраменко О. М., 2021
© Видавництво «Грамота», 2021

3 УКРАЇНСЬКОЇ ПРОЗИ

Розгляньте репродукції картин українських художників і виконайте завдання.

*В. Пузирков. Чорноморці.
1947 р.*

*М. Дергус. Тарас на чолі війська.
1961 р.*

- А.** Коротко опишіть репродукції картин.
- Б.** Який раніше прочитаний прозовий твір вам найбільше подобається? Чому?

Прозові твори, з якими ви ознайомитеся, мають цікаві сюжети. Згадаймо, що сюжет складається з експозиції, зав'язки, розвитку подій, кульмінації, розв'язки. Завдяки їм розгортаються події, за якими цікаво спостерігати, а також розкриваються характери літературних героїв.

Радимо під час читання художнього твору уявити, що ви на місці подій: коли Остап і Соломія, головні герої повісті М. Коцюбинського «Дорогою ціною», потрапляють у вогняний полон, ви маєте відчути запах спаленого очерету, воду під ногами, погляд вовка, з яким опинитеся сам на сам... Таке занурення в художній світ літературного твору сприятиме якнайкращому розумінню тексту.

Коли читатимете оповідання В. Дрозда «Білий кінь Шептало», спробуйте побачити світ очима цієї тварини: ви переконаєтеся, наскільки цікаво бути не таким, як усі.

Мабуть, найближчою для вас стане повість Н. Бічуї «Шпага Славка Беркути». Вона розповідає про ваших ровесників, які живуть і навчаються у Львові, не завжди сприймають настанови батьків і вчителів; вони дружать і зраджують, борються з труднощами, що виникають під час дорослішання.

Читаючи оповідання О. Довженка «Ніч перед боєм», ви потрапите в екстремальні ситуації воєнного лихоліття та отримаєте моральний урок від людей, які захищали нашу землю під нацистськими кулями.

А завершить цей розділ повість-казка Ю. Винничука «Місце для дракона». Ви будете здивовані, адже дракон Грицько — поет і християнин...

Не будемо розповідати повністю зміст творів, адже на вас чекає цікавий світ української прози.

МИХАЙЛО КОЦЮБИНСЬКИЙ

(1864–1913)

Український письменник, перекладач, громадський діяч.

Найвідоміші твори: повісті «Fata morgana», «Тіні забутих предків», «Дорогою ціною»; новели «Intermezzo», «Подарунок на іменини», «Коні не винні»; оповідання «Харитя», «Ялинка», «Маленький грішник».

Михайло Коцюбинський народився 17 вересня 1864 р. в м. Вінниці. Його батько був чиновником. Своїм вихованням він зобов'язаний передусім матері, яка походила

з аристократичних родів — польського (по материній лінії) і молдавського (по батьковій).

В одинадцятирічному віці Михайло мусив уперше відірватися від рідної домівки. Закінчивши дворічну народну школу в м. Барі, де мешкала тоді родина, хлопець їде до Шаргорода, щоб продовжити навчання в духовному училищі. І хоча в цей період освітньою реформою було скасоване в школі «вологодраніє», «вуходраніє» і вистоювання голими коліньми на гречці, проте задоволення від навчання учні все одно не отримували, адже лекції обмежувалися лише запитаннями й відповідями, від учнів вимагали тільки зазубрювання текстів підручників.

У родині Коцюбинських за чиновницькою традицією панувала російська мова. І як же були здивовані батьки, коли якимось дев'ятирічний Михайло, захворівши на запалення легенів, під час марення раптом заговорив по-українськи. Після одужання хлопчикові розповіли про цю дивину — і він загорівся цікавістю до українського слова.

Якось в училищі сталася подія, про яку потім письменник згадував із гумором: 12-літнім підлітком він закохався в 16-річну дівчину, а щоб привернути її увагу, вирішив стати «великою людиною» і захопився читанням книжок. Твори Т. Шевченка й Марка Вовчка здійснили на Михайла таке сильне враження, що він і сам захотів стати письменником. Почав складати українські пісні на зразок народних, а потім узявся за написання повісті.

Літературним дебютом М. Коцюбинського стали вже відомі вам оповідання «Харитя», «Ялинка», «Маленький грішник».

М. Коцюбинський.
Фото. 70-ті роки
XIX ст.

М. Коцюбинський помер 25 квітня 1913 р., похований у м. Чернігові.

Сьогодні ви ознайомитеся з повістю «**Дорогою ціною**», а в 10 класі — з новелою «Intermezzo» і повістю «Тіні забутих предків».

ВІД ПРОЛОГУ... ДО ЕПІЛОГУ

Повість М. Коцюбинського «Дорогою ціною» розпочинається *прологом*, а закінчується *епілогом*. Це — елементи композиції (будови) художнього твору.

Згадайте, що композиція складається із *сюжетних елементів* (експозиція, зав'язка, розвиток подій, кульмінація та розв'язка) і *позасюжетних* (портрет, авторський відступ, інтер'єр, екстер'єр, пейзаж).

Проло́г (з грецьк. *pro* — передмова, *logos* — слово) — вступ, що містить розповідь про події, які передували основній розповіді. Прочитавши пролог повісті «Дорогою ціною», ви відразу зорієнтуєтеся в добі, яка зображена, у її особливостях. Це допоможе глибше зрозуміти зміст усього тексту.

Епіло́г (з грецьк. *epi* — після, *logos* — слово) — післяслово, заключна частина твору, що розповідає про події, які відбулися після завершення розв'язки.

Не кожний літературний твір має пролог та епілог.

ДОРОГОЮ ЦІНОЮ

Повість
(Скорочено)

Діялося це в тридцятих роках минулого століття. Українське поспільство (...) з ярмом панщизняної неволі на шиї тягло свою долю з глухим ремством. То не віл був у

ярмі, звичайний господарський віл, якого паша й спочинок могли зробити щасливим: ярмо було накладене на шию дикому турові, загнаному, знесиленому, але овіяному ще степовим вітром, з не втраченим іще смаком волі, широких просторів. Він ішов у ярмі, скорившись силі, хоча часом із гніву очі йому наливалися кров'ю, і тоді він хвицав ногами й наставляв роги...

Вільний дух народу ще тлів під попелом неволі. Свіжі традиції волі, такі свіжі, що часом трудно було відрізнити сьогодні від учора, підтримували жевріючу під попелом іскру. Старше покоління, свідок іншого життя, показувало ще на долонях мозолі від шаблі, піднятої в оборону народних і людських прав. Пісня волі, споетизованої, може, у дні лихоліття, чаруючим акордом лунала в серцях молоді, поривала її туди, де ще не чуть кайданів, скованих на людей людьми. На широкі бессарабські степи, вільні, без пана й панщини, рвалася гаряча уява й тягла за собою сотки й тисячі...

От хоч би там, за Дунаєм, гей, там, за Дунаєм!.. (...)

Ярами, коритами висохлих річок, лісовими нетрями, прикриваючись нічною темрявою, ховаючись, мов од дикого звіра, тікало від пана й панщини все, що не заплісніло в неволі, не втратило ще живої душі, тікало, щоб здобути собі те, за що предки виймали шаблі з піхов або ставали до бою з кіллями та вилами...

А тим часом ворог не дрімав...

Власники душ, повернених у робоче бидло, записаних у господарський інвентар дідича разом із волами й кінями, найбільше боялися того неспокійного, вільнолюбного духу народного, бо його ніяк не можна було припасувати до панських інтересів, погодити з незмірними скарбами, які давала панові оброблена хлопом

українська земля. Віковічна боротьба двох станів — панського й мужичого, боротьба хронічна, що часом приймала гострі форми й бурею проносилася над нещасним краєм, — ніколи не кінчалася, ба й не могла скінчитися, хоч пан перемиг.

Ще недавно, умившись в Умані власною кров'ю і накидавши в Кодні стіжок гайдамацьких голів, пан смакував перемогу, пильно обороняючи свої права на живий робочий інвентар — хлопа.

Хлоп протестував, хлоп тікав на вільні землі, рятуючись, як міг, од панщини, лишаючи на рідній землі все дороге, усе миле його серцю.

Але й там, далеко від рідних осель, настигала його панська рука. (...) На півдні Бессарабії, од бистрого Пруту, по лівім боці Дунаю, аж ген до моря стояло на чатах військо й заслоняло волю, що там, за широким Дунаєм, за зеленими прибережними вербами, синіла десь у чужій країні...

Голову втікача оцінено. За кожного спійманого прибережні козаки діставали плату. Сотні, тисячі нещасних попадалися до рук козакам — і мусили випити гірку до краю. Лиха доля чекала втікача: його оддавано в некрути, заслано в Сибір, катовано канчуками, тавровано, мов худобу, або з оголеною напів головою, збитого, збасаманеного, одсилали в кайданах назад до пана, знов у неволю, на панщину...

Чого він міг сподіватися вдома від пана?

А проте, мов талії води під теплим подихом весни, річкою текло вкраїнське селянство туди, де хоч дорогою ціною можна здобути бажану волю, а ні — то полягти кістками на вічний спочинок...

— То ти, Остапе?

— Я, Соломіє...

— Що ж воно буде?

— А що ж буде?.. Хай воно загориться без вогню та диму... Утечу... Піду за Дунай, може, ще там люди не пособачилися... От бачиш — сакви¹... Бувай здорова, Соломіє...

— Тікаєш... покидаєш мене... І отсе я лишуся сама з тим осоружним чоловіком... Ні, тікай, тікай, Остапе... Коли б ти знав, що робиться в горницях: пан біга по хаті, мов скажений. «Бунтар, — кричить, — гайдамака! Він мені людей баламутить!..» Покликав осавулу: «Веди мені зараз Остапа Мандрику...»

— Так...

— «Із живого шкуру здеру, чисто оббілюю²... Я ж йому пригадаю, гайдамаці, Кодню...»

— Так...

— «У некрути, — каже, — оддам...» А паня біла-біла, трясця трясе її, а вона руки заломила та: «Ромцю, — каже, — тікаймо звідси, бо ті хлопці заб'ють нас, як мого дідуся в Умані...» Тікай, Остапе, тікай, серце... Спіймають — катуватимуть, нелюди, живого не пустять...

— Враг його бери... Не так мені страшно ляха, як злість бере на наших людей: застромив віл шию в ярмо та й байдуже йому, тягне, хоч ти що... Ех, піду, де воля, де інші люди... Бувай здорова, Соломіє...

— Перелазь, хоч попрощаємося.

¹ *Сакви* — дві з'єднані одним полотнищем торби, які перекладають через плече на груди й спину або через спину коня чи осла.

² *Оббілювати* — обробити тушу забитої тварини (зняти шкуру); тут: дуже сильно побити, закатувати.

Остап перекинув через тин, за яким стояла Соломія, сакви й сп'явся на тин. На нічному зоряному небі виткнулася ставна парубоча постать і зникла по хвилі в густих бур'янах по той бік тину.

— Ну, та й кропива ж тут, чисто попікся. Де ти, Соломіє? Поночі й не видко.

— Ось я... — І перед Остапом зачорніла велика, як на доброго мужика, постать. — Ходім до ставка, посидимо під вербами. (...)

Остап із Соломією сіли під вербою, але їм не говорилося. Події, що несподівано привели їх до розлуки, ба й невідома будущина, яка кинула вже свою тінь на душу, збіглись у цей мент докупи й мов замулили глибину сердечну. Говорити мало — що скажеш кількома словами?.. Говорити ширше — навіщо? Не полегша на серці, не зміниться доля... Та й ніколи вже... пора рушати.

— Ти ж кудюю подасися, Остапе?

— Та мені аби на Чорний шлях, а там уже якось воно буде... там напутять уже...

— Ну, то не йди, голубе, селом, щоб не побачив хто... Я тебе духом перехоплю човном на той бік, а там чагарником, полем — та й вийдеш на шлях. Так безпечніше буде.

Соломія підійшла до ставка, скочила в човен і почала шарити на днищі.

— Капосний дід, одніс весло в катрягу¹... Ну, та дарма — обійдемося.

Одним зручним скоком Соломія опинилася на березі й із такою легкістю витягла з тину коляку, мовби то була застромлена дитиною ломачка.

Остап сів у човен, і Соломія відіпхнулася од берега. Човен плавко загойдався на воді, а далі тихо й рівно по-

¹ Катря́га, катра́га (розм.) — дерев'яний курінь на пасіці.

сунув по воді над зорями, що тремтіли на дні блакитної безодні. Соломія з тихим смутком дивилася на Остапа й чула, як по її виду котилася сльоза за сльозою. Вони мовчали. (...)

Чорний панський гай потиху відсувався назад, закутуючись волокнуватими пасмами білого туману. (...)

Остап скочив на берег, легким рухом закинув на плечі сакви й незабаром зник у чагарнику, а на човні, як велетенська чавунна постать, іще довго стояла Соломія, спершись на кіл і вдивляючись у чагарник, де разом з Остапом зникало її щастя.

Остап ішов навпростець, минаючи вузькі, криві стежки, протоптані товаром і пастухами. (...) Одійшовши кілька гонів, Остап зупинився та озирнувся. Невиразною чорною плямою лежало сонне село у видолинку, і тільки в корчмі ясно світилось одиноке віконце й приковувало до себе Остапів погляд. Се одиноке світло серед сонного села було немов останнім «прощавай» рідного закутка, ниткою, що в'язала його з батьківщиною, з усім близьким. Але за хвилину віконце згасло, й Остап почув, як разом із зниклим світлом у його серці щось урвалося, і село геть одсунулось од його. Остап непомітно для себе зітхнув і рушив далі.

Чи то під впливом прощання і Соломіїних сліз, чи внаслідок реакції по пережитих турботах, його обгорнув жаль. Чого саме було жаль, він не міг би сказати, та й не думав про те. Так, просто жаль стис за серце, підступив до горла. Якась струнка сердечна бренькнула, зачеплена тим жалем, а із чагарів і з нив, таких рідних і милих, — він се почув зразу, — натовпом знялися давні згадки дитинства, неясні, невиразні, але вимагаючі частини серця для землі, яку він покидав тепер навіки, може.

Кожні кущик, горбок, долинка, кожна стежечка — усе се було йому знайоме, промовляло до його. Тут, у товаристві однолітків-пастушків, заводив він безконечні грища. Тут він пас худобу. Панську! Тим-то й ба, що панську. Та й хіба він сам за весь свій двадцятилітній вік не був лишень панською худобою? Хіба його батько, мати, Соломія, навіть дідусь його, який ходив на Січ, а потім різав панів в Умані, — хіба ж вони не стали такою худобою?.. Коли б вони не були панським товаром, то не міг би пан розлучити його із Соломією та силою віддати її за свого хурмана¹, не міг би сивого дідуся катувати на стайні нагаями... не похвалявся б оббілувати Остапа за сміливе слово.

— Оббілуєш... — злорадно осміхнувся Остап до себе. — Шукай вітру в полі... (...)

Коли б хоч дідусеві нічого не сталося через його... Та що йому станеться? Він уже старий, не сьогодні-завтра покладуть у яму... На згадку про діда Остап почув щось тепле в грудях. Ті билиці-казки про Січ, козацтво, про боротьбу з панами за волю, яких він слухав, затаївши дух і не зводячи розжеврілого ока з уст дідових, будили в дитячій голові химерні мрії, вояцький запал. Не раз телята

¹ *Хурман* (заст., розм.) — візник.

й вівці, спокійно пощипуючи травицю в чагарнику, були свідками козацьких нападів або уманської різні, виконаної підпасичами під проводом Остаповим. Воля, воля і воля! Се чарівне слово, споетизоване столітнім дідом, розпалювало кров у хлопця, а дедалі, з літами, під впливом витворених панщиною умов, прибирало більш конкретну форму, глибше значення. Народ стогнав у неволі, але стогнав потай, не протестуючи, і коли Остап, вихований дідом у давніх традиціях, здіймав річ про те, що пора вже висунути шию з панського ярма, люди спочували¹ йому, але далі спочуття діло не йшло. Знайшлися навіть такі, що вклали панові в уха бунтівничі речі молодика — і от тепер Остап, скривджений і цькований, мусив покинути рідний край. (...)

Тим часом темна блакить нічного неба почала по-троху бліднути. Зі сходу дихнув вітрець та овіяв Остапа. І враз Остапові зробилося весело й легко. Він почувся на волі. Молода невитрачена сила хвилиною вдарила в груди, розлилася по всіх жилах, запрохалася на волю... Остап зірвався на ноги й не пішов, а побіг далі. Йому хотілося гукнути на всі легені словами пісні або хоч крикнути, узяти отак щось у руки — велике, міцне — і зламати його. Але він здержався.

Він ішов тепер прудко, сильно вимахуючи ціпком, мов усю силу свою молодечу вкладав і в ту ходу, і в рухи, а думки одна за одною, як на крилах, летіли все наперед. Не так думки, як уява. Уявляється йому Дунай, широкий-широкий. За Дунаєм — Січ. Басують під козацтвом коні, мов змії ті, повигинали шиї... Козацтво — як мак... Жупан червоний, вус чорний, довгий, при боці

¹ *Спочувати* — співчувати.

шаблюка. Попереду... попереду — Остап. Кінь під ним гарячий, вороний, той, що в пана лишився на стайні; одіж із щирого срібла-злата, шабля довжелезна. Він оповіда козакам, за віщо пан хотів його оббілувати, яка повелася тепер у них неволя в Уманщині, що треба піти й визволити народ із неволі, потішити на старість дідуся та одняти Соломію від її чоловіка, бо вона не хурмана панового, а його, Остапа, кохає... Козаки вклоняються йому, пускають із копита коні, кидаються в Дунай, перепливають його, а далі мчаться — Остап попереду — через луки й поля до них у село, в Уманщину... Чи бачиш, Соломіє?.. (...)

Остап вийшов на шлях та озирнувся. Оддалік щось маячіло на шляху, немов який подорожній, з клунками на плечах, плентався шляхом од села. (...) Але тільки Остап звернув із дороги, як йому причулося, що хтось немов гукє. Він озирнувся: прискорюючи ходу, подорожній махав до нього рукою, бажаючи, очевидячки, спинити його. Що за мара? Першою думкою в Остапа було тікати. Але зваживши, що поки він один на один, жахатися нічого, Остап зупинився, очікуючи та вдивляючись у подорожнього. (...)

Був то молодий, безвусий парубок, міцно збудований, у високій сивій кучмі, короткій чугаїнці¹, з довгим ціпком. Остапові було чудно, що парубок немов осміхався, але коли той наблизився й привітався до нього, Остап із несподіванки скрикнув:

- Соломіє!.. Чи ти здуріла?
- Може, і здуріла... — сміялася Соломія.
- Пек тобі, маро... Чисто парубок... Куди ти й по що?
- За Дунай, на Січ із тобою... Приймаєш товариша чи не приймаєш?

¹ Чугаїнка (діал.) — свита.

— Чи ти знавісніла, молодице, чи тебе нині жарт узявся?..

— Які там жарти... Скоро ти пішов, я як стала на човні, так і задубіла. Холодна, холодна, мов завмерла!.. Далі прокинулась і чую, що все мені противне, усе гидке: і чоловік, і панщина, і життя моє безщасне... Пропадай воно все пропадом... Піду і я світ за очі... Уже ж за тобою хоч серцю легше буде... Та чимдужч додому, за торбину: укинула, що треба на дорогу. Тільки, думаю, пан ловитиме нас. Але і я не дурна. Дідька з'їсть, що спіймає... Метнулася до комори — чоловіка нема дома: повіз паню в гості; зняла із жердки сорочку й штани... Тоді спідницю із себе, штани на ноги, накинула на плечі чугаїнку, а на голову шапку — і козак козаком... Шукай тепер, пане, парубка з молодицею... ніхто не бачив, лише двох парубків стрічали... Що ж мені з тим, що скинула, діяти? Покинути боюся, догадаються ще... Узяла своє під пахву, побігла до ставка, прив'язала камінь — і шубовсть у воду. Вічна пам'ять. А тоді селом, та на шлях, та біжу-біжу, щоб догнати. Ху, як ухекалася... Що ж, приймаєш парубка в товариші чи ні?

— А що ж я робитиму з тобою на Січі, гей?! (...)

Остап осміхнувся. Він, властиво, радий був Соломії, лише ота несподіванка збила його з пантелику. (...)

Сонце було низько, так у два чоловіки від землі, коли Остап прокинувся. Він хотів збудити Соломію, але лиш глянув на неї, як схопився за боки від шаленого реготу.

— Ха-ха-ха!.. От козак — розкозак!.. — реготався Остап. — Ха-ха-ха!..

Той регіт збудив Соломію. Вона схопилась і, протираючи очі, здивовано зиркала на Остапа.

— Ти чого?..

— Продери, продери очі... Ха-ха-ха!..

— Бачу вже... Та чого ти?

— Ну, тепер ходім.

Остап підвів Соломію і потяг її до кринички.

— Стань на коліна й дивись у воду...

Соломія нагнулась і зазирнула до кринички. Звідти глянуло на неї свіже, повне обличчя з карими очима, що так виразно біліло при картатому очіпку й пасмах чорного волосся, що під час сну повисмикувалось із-під очіпка.

— Тепер глянь на свої ноги.

Соломія глянула й ураз залилася дзвінким сміхом.

— Ха-ха-ха!.. — не вгавав Остап. — Голова молодичина, а ноги парубочі...

Вони реготалися, мов діти: вона — тонко та дзвінко, як молода дівчина, він — грубше, передчасним баском двадцятилітнього парубка.

— Що ж воно буде? — спитав перегодом Остап. — Таж як хто підгледить твій очіпок, не мине нас халепа.

— А ось що буде! — рішуче промовила Соломія та із цими словами здерла з голови очіпок. Чорні буйні коси впали їй на плечі й вкрили нижче пояса. — На, ріж...

— Що ти кажеш? — жахнувся Остап.

— Ріж, кажу...

— І тобі не жаль, Соломіє?

— Ані крихти... Ріж! — уперто намагалася молодича і сіла доли.

— Та в мене й ножиць чортма.

— Ріж ножем!..

Остап стояв вагаючись, але, бачачи молодичину впертість, вийняв ніж, поточив його об камінь і почав обтинати в кружок Соломіїне волосся.

Довгі пасма чорних кіс, мов мертві гадюки, тихо зсувалися по плечах додолю й лягали на землі дивними покосами.

Однак Соломія дурила себе, запевняючи, що їй не жаль кіс. Як тільки ніж шурнув по волоссю і до ніг Соломіїних упало перше пасмо кіс, вона почула якийсь біль у грудях, щось стисло за серце, і на очі набігли сльози.

Робота була скінчена. Остап одступивсь од Соломії, щоб здалека краще придивитися до своєї роботи, а Соломія, мовчазна й замислена, сиділа долі серед обтятого волосся і вдивлялася кудись у простір.

Заходяче сонце червоним світлом осявало сю картину: його, стрункого й міцного, із чорними очима, орлиним носом і темним молодим вусом на засмаленому обличчю, і її, що в образі білолицього чорнявого хлопця дивилась у простір засмученими карими очима.

— Ну, пора нам рушати... Гей ти, парубче, як тебе звати — Семеном чи як?

— Про мене й Семене... — зітхнула Соломія і знялась із місця.

1. Остап збирається втекти за

А Дон

Б Дунай

В Дніпро

Г Дністер

2. Остапові належить репліка

А «— Я тебе духом перехоплю човном на той бік, а там чагарником...»

Б «— Спіймають — катуватимуть, нелюди, живого не пустять...»

В «— ...на Січ із тобою... Приймаєш товариша чи не приймаєш?»

Г «— Пек тобі, маро... Чисто парубок... Куди ти й по що?»

3. Установіть відповідність.

Слово	Лексичне значення
1 чугаїнка	А свита
2 хурман	Б дідусь
3 дідич	В візник
4 хлоп	Г селянин
	Д поміщик

4. Розкажіть цікаві факти з дитинства М. Коцюбинського.
5. Що таке *пролог*? Яку роль він відіграє в повісті «Дорогою ціною»?
6. Прочитайте перший діалог Остапа й Соломії за ролями. Які історичні події пов'язані зі словами *Кодня, Уманщина, гайдамаки*?
7. Чи легко було Соломії відмовитися від довгого волосся? Як цей вчинок її характеризує?
8. Хто і в яких традиціях виховав Остапа Мандрику?
9. Яким ви уявляєте Остапа? Про яку рису вдачі свідчить ставлення хлопця до свого діда?
10. Намалюйте словесні портрети Остапа й Соломії.

11. Доведіть, що сюжет повісті «Дорогою ціною» *пригодницький і романтичний*.
12. Спрогнозуйте подальші події повісті (*кілька речень*).

1. Прочитайте II й III частини повісті М. Коцюбинського «Дорогою ціною». Випишіть у зошит не зрозумілі вам слова.
2. Підготуйте невелике повідомлення про Івана Гонту й Максима Залізняка (*за бажанням*).
3. Перегляньте в інтернеті відеоматеріал про життя М. Коцюбинського й висловте свої враження про життя митця в класі.

II

Була темна осіння ніч. Густа мряка чорним запиналом єднала з небом спалену сонцем полонину. У долині, на виднокрузі, сіріло щось широкою смугою і розпливалося в пітьмі.

То був Дунай.

Ще густіший морок виповняв глибокі чорторії, що збігали в долину по схилу прибережного узгір'я. В одній із таких яруг, глибоких і покручених по всіх напрямках весняними водами, на самому дні ворушилися люди. То були втікачі. Два дні та дві ночі сиділи вони тут у вогкості й пітьмі, ховаючись від козачих пікетів, розкиданих по лівому березі Дунаю. Якраз сьогодні, з опівночі, мусили вони прокрастися в прибережні комиші й там чекати перевізників із-за Дунаю.

Було їх там чоловік із тридцять, з дітьми, з усяким хатнім збіжжям, зі слабими навіть, яких не можна було кинути в чужій стороні. (...)

Межи втікачами були й Остап із Соломією. Зазнавши всяких пригод, вони врешті добилися до Дунаю і вкупі з іншими чекали перевозу. (...)

Іван пристав до Остапа десь у дорозі. Вони були з одного повіту, навіть села їхні були близько. Се їх з'єднало, і з того часу Іван не розлучався із земляками. Весела й добродушна вдача Іванова не раз ставала їм у пригоді при довгій і важкій блуканині по чужих краях. Іван охоче оповідав про своє життя домашнє; з оповідання того можна було зрозуміти, що втік він не так од панщини, як від лютої жінки, яка мала занадто великі кулаки для малого на зріст Івана. От тією-то лютою жінкою і дратували раз у раз Івана, та він не сердився і добродушно викручувався жартами. (...)

Утікачі рушили до перевозу в суцільній темряві. Почалося по-жвавлення. Раптом форкнув кінь — біля втікачів з'явилися козаки, які охороняли кордон. Вони стали виловлювати людей. Усі за-панікували. У руки москаля потрапила й Соломія, яку визволив Остап. Іван кликав Остапа та Соломію до себе на човен, але вони розлучилися.

* * *

Що далі було — ні Остап, ні Соломія не могли добре пригадати. Вони лише пам'ятали, що бігли на одчай, через комиші, через воду, у безпросвітній темряві, з почуттям звірини, за якою женуть собаки. Кілька разів Остап ускакував у воду мало не по пояс, часто Соломія з розгону натикалася на кущ верболозу, але кожний раз вони давали собі раду й знову мчали вперед, добуваючи останні сили. (...) Тут вони намацали сухе, затишне місце й тільки тоді почули, що страшенно втомлені й зогріті шаленим бігом. Утома була така сильна, що брала верх над усім: вони просто впали. Без розмов, без думок вони поснули твердим, здоровим сном.

Прокинулися вони нерано. (...)

Першою думкою в Остапа було довідатися, де вони. Він подався на розвідку й скоро повернувся, щоб заспокоїти Соломію: скрізь тихо, спокійно, днина тепла та ясна. Почали радитися.

Обоє згадали, що один мірошник із-над Пруту, одноокій Яким, такий забіглий, як і вони, тільки з Поділля, хвалився, що знає спосіб переправити їх у Туреччину (...).

Тепер нічого іншого не лишалося, як звернутися до того мірошника, бо переховуватися далі на сьому боці було небезпечно: їх могли спіймати, одіслати до пана або запроторити в тюрму. (...)

І вони, почистивши трохи свою молдаванську, заболочену вчора одягу, не гаючись, подались у дорогу. Вони йшли то шляхом, то стежками навпростець, намагаючись не звертати на себе уваги. (...)

За Прутом була Туреччина.

Уже була ніч, коли вони підходили до кишницьких вітряків, що ліниво помахували крилами. На радість їм, у Якимовому вітряку світилося. Вони відхилили двері й увійшли. Там нікого не було — й Остап із Соломією присіли на мішках. У млині стояв теплий, приємно-солодкуватий запах свіжої кукурудзяної муки. Борошняний пил висів у повітрі, а стіни, банти¹ і постав² були обсипані ним, як снігом. (...)

Мельників план був дуже простий: зв'язати невеличкий пліт, аби міг здержати двох людей, — і в темну ніч, ховаючись од козаків, переплисти в плавні. А там уже безпечно. Коли б не стало прихованого тут матеріалу, можна роздобути на березі річки. Аби обережно. (...)

При світлі воскової свічки, що роздобули в млині, вони взялися до роботи й так захопилися, що забули про втому та сон. Та матеріалу було не доволі для плота, і треба було відкласти роботу. (...)

Тільки вночі Остап із Соломією зважилися податися на берег. Вилазячи на гору, вони побачили червоне крайнебо, наче сходив місяць.

— Що за мара, — обізвався Остап, — адже тепер не місячні ночі.

¹ *Банти* — те саме, що бантина (поперечна балка між крок-вами).

² *Постав* — пара млинових жорен, одне з яких нерухоме, а інше обертається на ньому.

Та Соломія, що встигла вже злізти, раптом одхилилась і мало не скрикнула:

— А дивися!.. Дивися!..

Остап глянув та остовпів.

Перед ним, на крайнебі, стояли високі вогняні гори. Та ні, вони не стояли. Вони рухалися, як живі, хиталися, тремтіли, осідали в одному місці й виростали в другому. Вони тихо жевріли, як купа іскристого золота, або вибухали червоним снопом полум'я. Відтак знесилювалися, в'яли й гнулись од вітру, і знову росли, знову палали. Коли одна з них падала, друга підхоплювала її, здіймалася догори й бистро ламала лінію блискучих визубнів. Од них займалася на небі хмара та палала вкупі з далеким небом.

То горіли плавні.

Із жахом вдивлялись Остап із Соломією в сю картину.

— Ні, не до нас іде, а вбік, за вітром, — із легким серцем зітхнула врешті Соломія.

Здавалося, розбурхане море вогню кипіло, ревло, бризкало вогняною піною, раз червоною, як грань, раз білою, як світло блискавки, і йшло сердитими хвилями на чорні безборонні плавні, що причаїлись і тремтіли в нічній п'їтмі. (...)

З опівночі пліт лежав готовий, аж просився на воду.

Він був важкий, кострубатий, і його треба було нести так, щоб не ослаб мотуз.

Остап і Соломія крєктали, зупинялися, спочивали, обливалися потом і знову тягли його на гору.

Навколо — ні душечки. Ні, їм таки везло нині! Туман стояв густий, мов кисіль; до світла було далеко, а кордонна сторожа або поснула, або вигинула.

— Заким сонце зійде — ого-го! де ми будемо... — радісно шептав Остап.

— Тоді кажи гоп, як перескочиш...

На березі було теж тихо й безлюдно. Каламутний Прут дихав вогким холодом. Сірі, ледве помітні в тумані плавні непривітно шуміли.

Остап із Соломією потиху спустили пліт на річку. Він хлюпнув і глибоко осів у воду. Коли Соломія примостилася на плоті, Остап одіпхнув од берега й тоді скочив.

(...) Вода зараз підхопила пліт, поволі обернула його й понесла вниз укупі з харчами, забутими на плоту. Та се була дурниця: вони були за кордоном.

Дивне почуття обхопило Остапові груди: замість радості — сильне обурення стрепенуло його істоту. В один мент відчув він усі кривди й знущання, які зазнав у покинутому краї, і, твердо упираючись ногами в нову, не панщизняну землю, він затис кулак і погрозив на той бік річки:

— Бодай ти запалася, триклята країно, з твоїми порядками! — закляв він наголос.

Одночасово на тому березі почулася кінська ступа.

— Хто там?.. — кинув у пільму кордонний козак і, не дочекавшись відповіді, бахнув наосліп із рушниці.

— Ой! — скрикнув Остап, ухопився за груди й захитався.

— Нічаво-о!.. Коли не влучив, тікай собі з богом! — добродушно промовив козак і ступою подався далі...

III

— Що тобі? — прискочила Соломія до Остапа та піддержала його.

Вона вся похолола й тремтіла від жаху.

— Ой, — тихо стогнав Остап, — поцілив мене отут, під серце...

Соломія немов не розуміла того, що сталося. Вона торсала Остапа за одіжку, тягла його із собою, із жахом повторяла:

— Тікаймо... тікаймо... він іще стрілятиме, він уб'є тебе...

Помітивши, що Остап не рушить із місця, вона вхопила його під руку й сливе поволокла за собою. Вона вскочила в комиші й бігла прудко, наскільки позволяв се Остап і густий очерет (...).

Остап несвідомо піддавався їй. Він біг за нею, хоч із кожним віддихом і рухом кололо його в грудях і нападали часом млості, а з-під руки, якою він затуляв рану, стікало щось тепле й мокре.

«Аби лиш перебігти оце місце... аби лиш перебігти, — і все минеться... — нічого лихого не буде...» — блукали думки в його голові, і він біг, напружуючи останні сили, аби не відстати від Соломії.

Урешті він почув, що мліє.

— Стій... не можу... — шепнув він, опускаючись додолу.

— Що тобі? — опритомніла молодиця, схилившись над ним.

— Крові багато витекло... — насилу вимовив Остап.

— Тебе зранено? Де? — скрикнула Соломія, опускаючись перед ним на коліна та намагаючись розглянути рану.

Але було темно, як у льоху. Не видно було навіть комиша, що стирчав густо, мов жито на ниві, круг них.

— Де тебе зранено?

— Отут, під серцем.

Соломія провела рукою по його грудях і намацала мокру й липку сорочку. Остап сикнув од того дотику.

У голові в Соломії розвиднілося. Жах її щез без сліду. Вона знала, що робити. Обережно розщібнула йому сорочку й відкрила груди. Сього було мало. Вона роздерла пазуху, одліпила скривавлену сорочку, потім одшматувала довгий пас зі своєї підтички й із поміччю Остапа тісно зав'язала йому рану.

— Води!.. — попрохав поранений.

Води! Се легко було сказати! У сій пітьмі, у сій чорній невідомій пустині, де доволі було зробити кілька кроків, щоб заблудитися, трудно було шукати воду. Серце Соломії рвала та просьба Остапова, а голова шукала способу. Ба! Адже вони на воді! Про се свідчить трясовина, що вгинається під ногами. Соломія спробувала викопати рукою ямку й справді докопалася до води. Була се густа, гнила й тягуча рідина, з противним запахом шувару¹. Соломія зачерпнула її в пригорщі й подала Остапові. Той змочив уста, але пити її не зміг. Соломія змочила йому чоло, скинула із себе верхню одєжу й підмостила йому під голову. Про те, щоб пускатись у дорогу в таку пітьму в невідомій стороні, не було й гадки.

Треба було дочекатися світу. (...)

Та ще коли б вона хоч могла бачити його рану, його обличчя — їй, здається, не так би важко було. А то ся пітьма, сей чорний, клятий морок. Він оточив її з усіх сторін, слався перед очима, висів над головою, заповзав під шкуру, виповняв її всю та гнітив серце... Надаремне витріщала очі — вона не могла навіть одрізнити пальців на власній руці. Він жив, той морок, рушався, дихав, шептав

¹ Шувáр — аїр.

щось тисячними устами, безперестанно, уперто, з по-свистом, як стара баба. Соломія сиділа перестрашена та прислухувалася, про що шепче морок. (...).

Утома взяла своє: Соломія навсидячки задрімала.

Коли вона прокинулася, сіре світло падало із хмарного неба. (...)

Остап лежав тут же з розплющеними очима; його молоде обличчя немов прив'яло, на уста впала смага. (...)

За поміччю Соломіїною Остап звівся. Він затискав зуби та кріпився, щоб не стогнати, — так його боліло за кожним рухом десь під лопаткою. Соломія підтримувала його, і так вони звільна йшли поміж високими стінами жовтого комишу.

Недовго їм довелося шукати воду. Незабаром заблищало крізь комиш спокійне дзеркало озерця.

Соломія напоїла Остапа, оглянула й обмила його рану. Вона приклала до рани мокру холодну ганчірку — й Остапові стало легше.

Почали радитися, як їм вибратися з плавнів, куди йти. (...)

(...) Вони йшли так довго, не відаючи пори дня, бо над ними все висів клопоть олив'яної хмари, а круг них усе їжився височенний, цупкий, жовтий комиш, немов сунувся разом із ними, як зачарований. (...)

— Примости мене коло озерця, аби я міг воду дістати, а сама йди, розглянь... — згоджувався Остап.

— Ти, певно, зголоднів, їсти хочеш?

— Ні, не хочеться... тільки пити.

Соломія нагнула комиш і зробила хворому ложе. Не зводячись, він міг зачерпнути пригоршнею воду. (...)

— Не сумуй же тут без мене, я швидко повернуся, — обернулася вона до нього й зникла в комишах.

Вона йшла й старалася нагадати собі плавні, як бачила їх згори, до переправи.

Управо — горіло... так, управо горіло, — і туди гнав вітер вогонь; у ліву руку виднілися гори й верби. Значить, треба йти туди, проти вітру. Вона стрибала з купини на купину сливе бадьора. З кожним кроком надія росла в її серці, хоч картина не мінялася. Часом їй доводилося продиратися через таку гущину, що вона ледве пролазила поміж жовтими стінами. Посковзнувшись, Соломія вскочила вище колін у холодну тванюку. (...)

(...) Раптом Соломія зупинилась і мало не зомліла від страшеної думки: їй прийшло до голови, що вона може не знайти Остапа, бо нічим не значила своєї дороги. Треба було ламати комиш абощо. Треба зараз вертатися, поки вона недалеко відійшла й не забула дороги. Серце її неспокійно калатало, коли вона бігла назад, одшукуючи свої сліди. Вона не мала часу на обережність — комиш бив її по лиці й навіть скалічив ногу. Та то були дрібниці. Коли б швидше знайти Остапа, вона тоді знову подасться на розвідку, тільки не буде такою дурною, не забуде значити дорогу. Спочатку все йшло добре, вона знаходила свої сліди й по них верталася. Та скоро сліди щезли. Соломії здалося, що вона дуже одхилилась уліворуч. Вона взяла трохи в праву руку й несподівано наскочила на чимале довгасте озерце. Тут вона не була, се вона твердо пам'ятала. Вона мусила вернутися трохи назад, щоб обійти перешкоду. Тепер Соломія вагалася, у якому напрямку йти. (...)

— Остапе-е!.. Оста-апе-е!..

Голос її прогучав глухо, стіна ворожого очерету не пустила його далеко, забрала в себе, ковтнула.

Соломія ще раз гукнула — те ж саме.

Серце в Соломії упало, руки звисли безвладно. Та не-надовго. Новий приплив енергії, шалена відвага поїняли її волю, і вона кинулась уперед, розхиляючи й ламаючи очерет зі сліпою завзятістю зраненого оленя. Од часу до часу вона кликала Остапа. Відповіді не було. (...) Комиш шумів. Він їжився перед нею, тіснив із боків, настигав іззаду, ловив корінням за ноги, колов і різав шорстким листом. Жовтий, гладкий, високий — він глузував із неї, помахуючи над її головою рудим чубом. Соломія чула до нього зненависть, як до живої істоти. Він дратував її. Коли б у неї був серп або ніж, вона різала б його доти, поки б він не поліг увесь або вона сама не впала трупом. Соломія накинулася на нього й почала трощити зі злості, з озвірінням, як свого ворога.

Вона рвала його, ламала, крутила й біла ногами, а він згинався, упирався, зчіплювався вгорі китицями, ранив їй руки й тільки корінням тремтів, немов од скритого ре-готу.

Соломія знесилилась і впала. Їй стало душно. Піт краплями стікав по виду, груди важко дихали, й очі блищали, як у звіра, що попавсь у лабети. Значить, немає виходу: вона мусить тут погибати, а Остап через неї — десь у другому місці. Соломії не так жалко було себе, як Остапа: вона уявляла собі, як він тепер лежить, хворий і самотній, у пущі й вигляда її з очеретів. Їй жаль стало молодого змарнованого життя — і вона заплакала.

Тим часом короткий осінній день гас, із плавнів вста-вала ніч. Спочатку морок поліз із-поміж очеретів, а за ним дихнули озерця та купини білим туманом.

Ставало вогко й холодно. Поночі нічого було рушати. Соломія сиділа, обнявши голову руками, і думала. (...)

Вона не могла б сказати, прокинувшись, чи було пізно, чи рано. Над комишами ще нижче, ніж учора, спускалось олив'яне небо. Усе тіло в Соломії боліло, як побите. Важкі повіки мимохіть спускалися на очі, голова була не-свіжа. (...) Що далі вона йшла, то більше дивувалася, що сьогодні попадалось їй так багато живих істот. Тричі вона помітила крізь комиші сірий вовчий хребет, раз лисиця майнула коло неї хвостом, а здалеку чулося кабаняче рохкання. Вужі й гадюки набралися сьогодні особливої рухливості, бо все повзли в тому напрямку, як ішла Соломія, і їй треба було особливо вважати, щоб не наступити на слизьке й холодне гадюче тіло. Птахи кружляли над плавнями цілими хмарами й так верещали, що за-глушали навіть шум плавнів. Соломія все йшла. Вона зібрала свою енергію, усю силу волі, усю міць тіла та йшла вперто, завзято з вірою, що її широкі й високі груди зла-мають усі перешкоди. Однак краю плавням не було. Ко-миші, озерця, ерики... І знову комиші, і знову вода, і знову той самий згук розміреного, однотонного прибою мор-ської хвилі. (...)

Обернувшись назад і глянувши на небо, вона побачила червоні, як грань, хмари — і зразу стали зрозумілими їй і той дим, що вона чула, і тепло, і неспокій птахів, і тікання

звірів. Плавні горіли, вогняні гори наступали на них, несли всьому смерть. Але вогонь іще десь далеко. Коли швидше побігти, можна ще втекти. Тільки так душно, так важко... наче хто женеться ззаду й дихає, налягає на плечі. Соломіїне вухо ловить уже далекий лускіт сухого комишу, невиразне гудіння, наче звір-велет трощить щось, жвакує і важко сопить. Се ж видима смерть здоганяє її!.. Тут нема вже рятунку. Ніхто й ніщо не допоможе. Несказаний жах обняв Соломію. З криком «ох, боже мій!.. ох, боже!..» вона шарпнулась з останніх сил і наосліп кинулася в очерети, слідом за гадюками, звіриною і всім живим, що, рятуючись од наглої смерті, мчало в перестрахи перед наступаючими бурунами вогняного моря...

А воно йшло. Воно котилося за ними невпинними, непереможними, веселими хвилями, золотом розсипалося по плавнях, жерло очерет, випивало воду, підпалювало небо...

* * *

По відході Соломії Остап почув себе відрізаним од світу, од людей. Гарячка палила його всередині, він щохвилини мочив руку у воді й охолоджував чоло, очі, голову. Йому докучило дивитися на жовті стіни комишу — і він заплющив очі. Він думав. Згадувались йому давні заміри, він думав про те, чого йшов сюди, у Туреччину, через віщо покинув рідне село та дідуся. Як то тепер живуть дідусь, чи живі й здорові? Чи згадують Остапа? От коли б вони прийшли й подивилися на свого внука, підстреленого, знесилоного, покинутого в комишах на обід вовкам і воронам.

Йому все щось верзлося, і в маячні він кликав дідуся.

Дідусь приходив. Тихо й непомітно вилазив він із комишів і ставав перед Остапом, згорнувши руки. (...)

Остап вів бесіду з дідусем — і дідусь потішав його, давав раду, розказував про колишнє і про те, що діється в селі тепер...

Як тільки Остап розплющував очі, дідусь ховався у комиші, але доволі було заплющити їх, як дідусь знову з'являвся і слухав пригоди Остапові або оповідав про себе.

Надвечір Остап почав турбуватися: де ділася Соломія, що її нема досі? (...)

Уночі йому стало гірше. Пропасниця тіпала ним, гарячка палила вогнем, а в грудях так кололо, що він на превелику силу діставав собі воду. Він хотів кашляти й не міг од болю. А Соломія не приходила. Остап не спав, а лише часом, на кілька хвилин, западав у нетямку. Ніч тяглася довго, безконечно, як смерть... А Соломії не було...

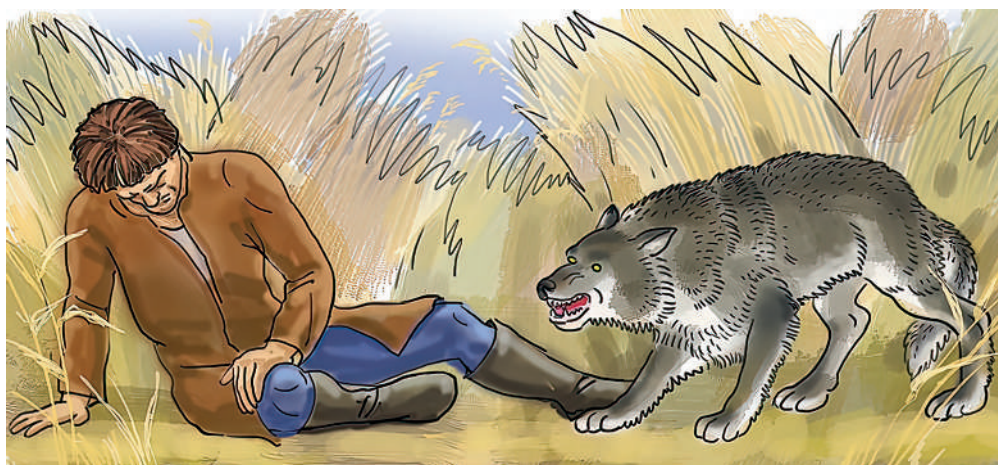
— Де ж вона, що з нею? — Остап нудився.

Удосвіта Остап почув, що коло нього жива істота.

— Ти, Соломіє? — поспитав він і відкрив очі.

«Чи вона жартує, що перекинулася собакою?» — подумав він і трохи опритомнів.

Проти нього стояв не пес, а вовк. Великий, сірий, забовтаний, з гарячими та голодними очима. Він насторошив вуха й простяг до Остапа морду, міркуючи, чи без-

печно йому нападати, чи ні. Остап лежав безборонний і дивився на вовка. Він добре бачив трохи кривий, глибокий і заслинений рот вовка, закрутки шерсті на його грудях і міцні замочені лапи.

Звір стояв нерухомо, урешті переставив одну лапу, далі другу й трошки присунувся до Остапа.

Остап зачерпнув пригоршнею води й бризнув на вовка. Бризки долетіли до його морди, кілька з них упало на неї. Вовк вискалив зуби й осів на задні лапи, але не відходив.

Остап знову покропив його водою. Вовк клацнув зубами й блимнув очима. Він був невдоволений. Посидівши трохи та не зводячи очей з Остапа, він раптом витяг шию, подався наперед і так жалібно завив, що Остапові аж мороз пішов поза шкіру. Вив він довго, на кілька нот, із великим смаком, із заплющеними очима. Урешті замовк, посидів трохи й наблизився до Остапа. Єдиним оружжям Остаповим була вода, і він од часу до часу обливав нею вовка, не допускаючи до себе. Вовк урешті скучив. Він кілька разів сердито, із запеклістю клацнув на Остапа зубами, крутнувсь і щез у комишах.

По сих одвідинах Остап почав думати про смерть. Прийшла пора вмирати.

Чи живого, чи мертвого, а таки з'їсть вовк або сточать хробаки в сих нетрях. Чи не однаково?

Остапові згадався Іван. «Хіба я боюся смерті? — чув він його цапиний голос. — Зроду-звіку... Пошли, господи, хоч зараз. Раз умирати — не двічі... Умер — і край, більше не встанеш...»

Остап теж не боявся смерті. Йому тільки хотілося перед смертю побачити Соломію. Дідуся він бачив, той приходив до нього, а Соломії як нема, так нема... Десь

заблудилась у плавнях або вовки роздерли її. Й Остапові стало жалко Соломії, страх як жалко. Вона така добра, так кохала його, вона пішла за ним у далеку дорогу, не пожалувала кіс своїх задля нього; вона доглядала його, як рідна мати, була вірна, як товариш. І саме тепер, коли вони здобули собі волю й мали в щасті та радості почати нове життя, приходить погибель і, як щенят у річці, топить їх обох... (...) Він не хоче вмирати. Він хоче жити. Світ такий красний... Остап іще молодий, він не жив іще, не зазнав усього... Йому ще хочеться глянути на сонце, побачити світ божий, людей, обняти Соломію... Він іще живий, він не лежатиме тут колодою, не ждатиме, поки прийде смерть...

Остап зсувається зі свого ложа й повзе.

Йому боляче. Ну, та нічого, терпи, козаче... Він буде плазувати, чіплятиметься не тільки руками та ногами, а й зубами навіть, а таки вилізе із сих мочарів.

Остап повзе. Йому трудно, кожну купину доводиться брати з бою, у грудях коле й спирає дух, ноги важкі, як колодки. Він спочиває, омліває часом, прокидається і знову повзе на дні комишевого моря. До серця б'є гаряча хвиля; дика, непереможна згага життя палить усередині, сповняє всю його істоту...

Раптом він чує над собою:

— Остапе! Остапе! Се ти? Живий?

Він знає, чий то голос: то вірна його жінка, то Соломія злинула з неба, щоб узяти його до себе.

— То я, то я, серце моє... — обзивається він до неї і чує, як вона зводить його, бере на руки, як малу дитину, і вони летять обоє у високості, ген-ген до зоряного неба... Йому так радісно, так добре...

1. У дорозі до Остапа й Соломії пристав
А Іван	В мірошник Яким
Б дід Овсій	Г кордонний козак

2. Прочитайте речення.

«Вона рвала його, ламала, крутила й била ногами, а він згинався, упирався, зчіплювався вгорі китицями, ранив їй руки й тільки корінням тремтів, немов од скритого реготу».

У цьому уривку наявний художній засіб

А інверсія	В метаморфоза
Б анафора	Г персоніфікація

3. Сюжет повісті розгортається в поданій послідовності

А Соломія шукає вихід — думки Остапа про смерть — переможний поєдинок із вовком — поранення Остапа

Б поранення Остапа — Соломія шукає вихід — думки Остапа про смерть — переможний поєдинок із вовком

В думки Остапа про смерть — Соломія шукає вихід — поранення Остапа — переможний поєдинок із вовком

Г поранення Остапа — Соломія шукає вихід — переможний поєдинок із вовком — думки Остапа про смерть

4. Стисло перекажіть зміст II і III частин твору.

5. Який настрій навіюють пейзаж і погода в II і III частинах твору? Яку роль вони відіграють у розкритті внутрішнього стану героїв повісті?

6. Що давало сили героям долати такі великі труднощі на шляху? Ці труднощі руйнували чи зміцнювали переконання Остапа й Соломії? Обґрунтуйте свою думку.

7. Знайдіть і прочитайте епізод, коли до Остапа прийшов вовк. Прокоментуйте майстерність М. Коцюбинського в змалюванні цієї напруженої сцени.
8. Покажіть на карті місцевість, де відбуваються події в II і III частинах твору.
9. Спрогнозуйте подальші події в повісті.
10. Виразно прочитайте уривок, як Соломія заблукала в плавнях (починаючи з речення «Голос її прогучав глухо...» і закінчуючи словами «...і вона заплакала»).

11. Проведіть мовне дослідження уривка, який ви щойно виразно читали. Знайдіть і запишіть по 1–2 приклади епітета, персоніфікації, інверсії, порівняння.
12. Які кольори та звуки зображено в III частині повісті? Наведіть конкретні приклади з твору. До яких видів мистецтва ці засоби наближають повість «Дорогою ціною»?

- ◆ Прочитайте повість М. Коцюбинського «Дорогою ціною» до кінця. Випишіть у зошит не зрозумілі вам слова.

IV

Край битого шляху, яким селяни наддунайських сіл їздять у Галац, заховався серед купи верб і поміж очеретами циганський виселок. Він складався всього-на-всього з трьох хаток, властиво курників, низеньких, кривих, зліплених із глини, як ластівчані гнізда.

У двох із них, очевидно, ніхто не жив, бо вікна були повидирані, комишеві стріхи обсипались і кінці лат стирчали з них, як ребра кістяка. Тільки в одній ліплянці світилися два віконця і вився димок із вербового димаря.

Там жила одинока у висілку циганська сім'я. (...)

Під вікном у благаючій позі стояла перед циганкою якась страшна жінка, бліда, простоволоса, у подертій, заболоченій одежі, і намагалася щось вимовити. Її вуста ворушилися, та голос не добувався. Се її мучило, і вона говорила очима — червоними, наляканими, страшними. Урешті їй вдалося прохрипіти:

— Люди... добрі... рятуйте... рятуйте!.. Остап лежить там, недалеко... ходім... рятуйте!..

Цигани нічого не розуміли.

— Содеш душа?¹ — питав старий циган.

Соломія, одначе, не слухала його — вона зверталася до Раду, хапала за плащ циганку, благала старого. Вона стогнала й тягла їх за собою. (...)

(...) Урешті зупинилася, нагнулася до землі й промовила:

— Остапе!..

Відповіді не було.

Цигани теж нагнулися придивляючись. Лежав якийсь чоловік. Старий циган викресав вогню, запалив очеретину й наблизив її до Остапового обличчя. Очі в Остапа були заплющені, а на білому виду виразно зачорніли молоді вуса й густі брови. (...)

— Люди добрі, — благала Соломія, стоячи на колінах, — змилуйтеся, прийміть нас до хати... Ви ж бачите, пропадаємо... Чоловіка мого пострелено, він ледве живий, мало не загинули ми в плавнях... Я вам оддячу, я вам одроблю... Візьміть усе, що маю... усе... та не кидайте нас... Ось нате...

Із сими словами Соломія зірвала із шиї торбинку й висипала з неї на руку старому циганові кілька срібних монет. (...)

¹ *Содеш дѹша?* (Рум.) — Що кажеш?

Стара циганка віджила, коли принесено раненого. Її страшне, жовте, відьомське обличчя зразу стало добрішим, а сиві пасма кіс, що вибивались із-під чорної хустини, спокійно лягали на Остапові груди, мов на груди сина, коли вона обмивала та перев'язувала йому рану. Напоєний незабаром зіллям, з перев'язаною раною, зогрітий теплом, Остап розплющив очі. Се так врадувало стару циганку, що вона забелькотала щось жваво, сильно зачаділа з люльки й радісно потріпала Соломію по плечах.

Стара циганка взяла Остапа під свою опіку. Вона ходила коло нього, варила йому зілля, обдивлялася рану, поїла козячим молоком, особливо, коли Гіца та Раду виходили з дому. (...)

По обіді Гіца знімав із стіни свою скрипку. Уся сім'я знала вже, чого має сподіватися, і розташовувалася під хатою. Стара циганка накладала червону люльку свіжим тютюном і вигідно мостилася на призьбі. Гіца насував на чоло подертий бриль, ставав у позицію коло дверей і починав. Спочатку Маріуца тільки світила на Раду білками, а він злегка підморгував їй гарячим оком і чорним вусом, але коли скрипка починала підсипати жару й лоскотати танцюристу жили, молодиця не витримувала, зривалася з призьби, як чорний птах, і кидалась у танець так прудко, що синій плащ її надувався і лопотів на вітрі. Раду був на поготові. Усі рухи його, важкуваті звичайно, ставали в танці легкими й повабними, ноги ледве торкалися землі, руки гнулися, як гумові, уся фігура його нагадувала тонку та гнучку лозину. Спочатку танцювали повільно, плавно, мов хитались од вітру. Та ось Гіца зігнувся і наліг на скрипку. Він підняв одну ноту й усе викочував і викочував її нагору, усе вище та й вище, аж млоїло, аж дух захоплю-

вало в грудях. Урешті нота зірвалась із високості та покотилась униз. Спочатку вона котилась одна, підскакуючи й розганяючись, та ось ненароком зачепила другу, третю. Бренькнули ті ноти й покотилися разом униз, як камінці з гори, усе швидше та швидше, усе більш розганяючись, усе більше захоплюючи нот, зростаючи в лавину згуків, у грізний музикальний водоспад, у якому чулася дика енергія руху.

Той водоспад цілком захопив танцюючих, стрепенув усі їхні жилки. Вони все прискорювали темп (...).

Остап уже вилазив із хати подивитися на танці.

«Чортзна-як гуляють, немов п'яні», — думав він і згадував музики у своїм селі, що наймав колись Соломії.

Несподівано трапилася пригода, яка змінила життя втікачів. Цигани однієї ночі вчинили розбій, у якому Гіцу поранили. Остап і Соломія вирішили залишити небезпечне місце — свій тимчасовий притулок у циган. Однак наступного дня прийшли турецькі жовніри й забрали всіх, навіть Остапа, хоча той запевняв, що він тут чужий.

V

Соломія, нічого не знаючи про жовнірів, працювала з охотою, бо їй щастило: хазяїн дозволив прихистити в себе обох. Несподівано на базарі вона зустріла Івана, якому розповіла про їхні пригоди. Коли вони прийшли до циган, побачили одні погроми. Остапа заарештували.

Соломія та Іван стали радитися, як визволити Остапа з тюрми. Вирішили підкупити турецьких жовнірів у поліційній дільниці. Іван віддав Соломії всі свої гроші. Проте цього виявилось недостатньо. Їм лише повідомили, коли мають переправляти Остапа назад додому.

Соломія переконала Івана здійснити напад на човен на Дунаї та звільнити коханого. Іван погодився. Вони придбали зброю і вирушили до річки.

Соломія не відривала очей від берега. Там, над водою, купка людей лагодилася сідати в човен. «Чи їх троє, чи четверо?» — мучило Соломію питання, і вона ніяк не могла порахувати, бачила, як вони сідали та як човен загойдався на воді, віддаляючись од берега. Обидва човни сунулися по чорному дзеркалі й лишали за собою город. Турецький човен теж вплив на середину, певно, хотів покористуватися силою течії. Так вони пливли далеко один від одного, не наближаючись до себе. Швидко город зовсім закрився за прибережними вербами. Іван наліг тоді на весла, і його човен почав наганяти передній. Уже можна було розібрати, що там сиділо четверо — двоє на веслах, а двоє — один проти одного. Соломія впізнала Остапа.

Треба його сповістити.

— Оста-а-пе-е! — вигукнула вона на голос пісні, і той музикальний вигук покотився поміж білими берегами, долинув до людини на передньому човні й стрепенув нею. — Оста-а-пе! — співала Соломія. — Ми їдемо тебе визволяти!.. Іван б'є одного... я стріляю другого, а ти возьми собі третього... (...)

Соломіїн човен повернув боком і був усього на аршин від турецького, коли турки загалакали. Та було пізно: човни черкнулися, загойдалися, і саме тоді, як турки з лайкою нагнулися, щоб відіпхнутися, Іван підняв весло й з усієї сили спустив його на червоний фез¹.

У той же мент між них блиснув постріл і звилася хмарка диму.

— Алла! — скрикнули турки з несподіванки.

Одного душив Остап.

¹ Фез — феска, головний убір східних народів.

Той мент був таким блискавичним, що видався хвилиною сну. Іван, спустивши весло на голову туркові, підняв його знов і на хвилину заляк, дивлячись на розгойданий, стрибаючий по воді човен із переляканими людьми. Соломію крізь серпанок диму опік лютий погляд чорних очей, і їй здавалося, що вона стріляє безперестанку, хоча могла вистрілити лише раз.

Раптом Іван почув, що його впекло щось у живіт. Він машинально спустив весло на турка, але весло сковзнуло й випало йому з рук; червоний фез турка якимось витягся перед очима, немов виріс, відтак щез; Іван розкинув руки, похитнувся, у голові мигнула свідомість, що йому щось недобре.

— Ой, боже ж мій! — скрикнув він раптом і полетів навзнаки у воду.

Хиткий човен нагнувся під вагою його тіла й викинув Соломію. Льодова вода голками пройшлася по Соломіїному тілу, сон щез, і свідомість освіжила мозок. Намагаючись ухопитися за перекинутий човен, Соломія побачила, що Остап б'ється в руках двох турків, а третій — той самий, що був під Івановим веслом, — держить у руках димучу ще рушницю. Довгий човен тріпався перед її очима на воді, як велика риба.

Значить, ні вона, ні Іван нікого не забили... Значить, усе пропало... Але їй не до того... Вона чує, що могутня течія бере її у свої обійми, а чорна глибінь тягне за ноги. Приходить смерть. Але вона не дасться. Вона має сильні руки, а до берега недалеко. Вона чує за собою якісь крики, Остапів голос, та їй не до них. Вона мусить поспішати, поки не змерзло тіло... (...)

— Остапе!.. — з розпукою кличе душа.

— Соломіє-є!.. — доноситься до неї крик серця. — Соломіє!.. — чує вона крізь холодну хвилю, що б'є їй в очі, торкається чола, розплутує коси...

Жовте, каламутне світло потиху лине догори... згадки життя займаються, як іскри, і гаснуть, попеліють, як іскри...

По чорній річці поміж білими берегами прудко пливе човен, тане вдалині й обертається на цятку... за ним несе вода другий, порожній, хлюпає в його білі боки і фарбує їх у червоний колір...

Тихо в повітрі...

* * *

Чимало води утекло в Дунаї з того часу. (...)

Тьмяно світяться вікна в маленькій хатинці, де сторож варить собі убогу вечерю. Весело, з тріском палає в печі сухий комиш і гуготить у комині. У печі щось булькає. Сивий дід гріє свою бороду біля вогню і слухає розмову вітру.

Що не кажіть, а він живий, той вітер. Він летить іздалеку, понад тихими селами та забирає по дорозі, всичує в себе й тишу села, і клекіт міста, шемрання темного лісу, дзюрчання вод і дзвін стиглого колоса. Він несе в собі весь гомін землі, від тихого бриніння мушки до гуркоту грому, від скритого зітхання серця до крику смертельної розпуки.

Треба тільки вміти слухати. А дід навчився. Довгі роки самотнього життя серед розлогих просторів, у цьому царстві вітру, навчили його розуміти таємну розмову. Ось і тепер приносить йому той вірний товариш усякі звістки світу й кидає, мов цінний дарунок, у комин хатинки.

Дід піднімає кудлаті брови й слухає. Його мутні очі дивляться в простір, а усмішка розсуває зморшки.

— Чую, чую... — шепоче він і виходить із хати.

Темрява й пустка обгортають його.

Він повертається в той бік, де далеко, за селами й ланами, пливе Дунай, і шепоче:

— Знову мене кличеш, Соломіє? Почекай, швидко прийду, не забарюся вже...

А вітер гуде, розвіває дідові бороду й приносить йому тихий, ледве чутний, мов із дна Дунаю, поклик:

— Оста-а-пе-е!..

— Отак вона мене часто кличе, — оповідає дід людям, що інколи заходять у сторожку. — Як тільки вітер загуде — так і кличе до себе... то в комин гукне, то надворі покличе... а часом серед ночі збудить... А не приходить, ні... Та і хвала богу, бо засмутилася би небіжка, коли б прочитала моє життя, як воно списане на спині...

Й Остап охоче піднімає сорочку й показує збасаманений синій хребет, де списана, як він каже, його життєпись.

— Оце ззаду пам'ятка від пана, а спереду, між ребрами, маю дарунок від москаля... кругом латаний... з тим і до Бога піду... Дорого заплатив я за волю, гірку ціну дав... Половина мене лежить на дні Дунаю, а друга чекає і не дочекається, коли злучиться з нею...

V 1. Слова «Оце ззаду пам'ятка від пана, а спереду, між ребрами, маю дарунок від москаля...» належать

A Радю

B Соломії

Б Іванові

Г Остапові

2. Звільнити Остапа від турків Соломії допомагав (допомагала)

A Радю

B Іван

Б Гица

Г Маріуца

3. Установіть відповідність.

Уривок	Позасюжетний елемент
1 «...Ярмо було накладене на шию дикому турові, загнаному, знесиленому...»	А епілог Б пролог В портрет
2 «...Якась страшна жінка, бліда, простоволоса, у подертій, заболоченій одежі...»	Г екстер'єр Д інтер'єр
3 «...Вікна були повидирані, комишеві стріхи обсипались і кінці лат стирчали з них...»	
4 «Дорого заплатив я за волю, гірку ціну дав...»	

4. Прочитавши опис циганського висілка на початку IV частини повісті, прокоментуйте засоби зображення хаток.
5. Який спосіб придумала Соломія, щоб сповістити Остапа про їхній напад на турецький човен?
6. Чому, на вашу думку, М. Коцюбинський для опису сцени смерті Соломії використав неповні речення і крапки?
7. Які якості має Іван Котигорошок? За що йому симпатизує читач?
8. З якою метою М. Коцюбинський увів у твір епілог? Поясніть останнє речення епілогу.
9. Прокоментуйте назву повісті М. Коцюбинського «Дорогою ціною».
10. Яка головна ідея твору?

11. Визначте сюжетні елементи повісті «Дорогою ціною».
12. Прокоментуйте вибір кольорів для ілюстрацій до твору.

- ◆ Доберіть заголовки до кожної частини повісті М. Коцюбинського «Дорогою ціною» і запишіть у зошит.

ОЛЕКСАНДР ДОВЖЕНКО (1894–1956)

Український письменник, кінорежисер, кінодраматург, художник.

Найвідоміші твори: кіноповісті «Зачарована Десна», «Повість полум'яних літ», «Поема про море», «Арсенал», «Україна в огні»; оповідання «Мати», «Ніч перед боєм»; «Щоденник».

Олександр Довженко народився 10 вересня 1894 р. в с. В'юнищі (нині смт. Сосниця), що на Чернігівщині, у родині неписьменних селян. Батьки мали 14 дітей, з яких вижило лише двоє — Сашко та Поліна, майбутня лікарка.

Олександр спочатку навчався в Глухівському вчительському інституті, потім учителював у Житомирі та Києві. Він мріяв навчатися в Академії мистецтв, бо відчував потяг до малярства, проте вступив на економічний факультет Київського комерційного інституту.

1921 р. О. Довженка направили за кордон на дипломатичну службу. Цікавими були життя і робота у Варшаві, Парижі, Лондоні, Берліні... У німецькій столиці Олександр приватно навчався в майстерні відомого в Європі художника В. Єккеля, часто відвідував лекції в Берлінській академічній вищій школі образотворчого мистецтва.

Повернувшись в Україну, О. Довженко став знаним у мистецьких колах художником-ілюстратором, автором політичних карикатур.

1926 р. митець потрапляє до Одеси, яка в ті часи була колискою українського кіномистецтва, що тільки зароджу-

валосся. Тут він зрозумів, що кіно — його природна стихія. Перші кінороботи митця «*Вася-реформатор*» і «*Ягідка кохання*» мали успіх, а фільм «*Земля*» приніс йому світову славу.

1933 р. О. Довженко переїхав до Москви, потім працював на Далекому Сході, тут він зняв фільм «*Аероград*».

На початку Другої світової війни разом із Київською кіностудією, якою керував, переїздить до Уфи, а згодом до Ашхабада. Пізніше добровольцем іде на фронт як кореспондент газети «Червона армія», потім бере участь у визволенні Харкова та Києва. У цей період О. Довженко пише статті й оповідання, які друкують фронтові газети, починає вести свій знаменитий «*Щоденник*», створює кіноповість «*Зачарована Десна*». Саме в цей час було видано оповідання «**Ніч перед боєм**» про героїзм і самовідданість українців, проявлені під час воєнного лихоліття. Із цим твором ви сьогодні ознайомитеся.

1943 р. О. Довженко завершує кіноповість «*Україна в огні*», яку Й. Сталін заборонив друкувати та ставити за нею фільм. Це стало відчутним ударом для митця. У повоєнний час письменникові не дозволяли повернутися в Україну, його мучила серцева недуга, і до останніх своїх днів митець жив у Москві.

О. Довженко помер 25 листопада 1956 р., похований у м. Москві.

НІЧ ПЕРЕД БОЄМ

Оповідання

(Скорочено)

— Товаришу командире! Завтра Ви поведете нас у бій. Ми всі ось тут — і старі, що вже по пів року на війні,

і молоді, ось як Овчаренко, що йтимуть у бій уперше, — усі ми знаємо, що завтра бій буде великий і дехто з нас, звичайно, загине. Чи правду я кажу?

Іван Дробот, молодий танкіст із надзвичайно приємним і скромним лицем, хвилювався.

— Правду, — відповів просто й спокійно Герой Радянського Союзу, їхній знаменитий командир Петро Колодуб.

— Я хотів спитати Вас, хоча про Вас і пишуть у всіх газетах і на зборах говорять як про людину безстрашну й невтомну, хоча Ви на вид такі, пробачте, і маленькі, і не дуже неначебто й здорові, так от, звідки воно у Вас береться, оте все (...), де Ваш не бойовий, а, так би мовити, внутрішній секрет? (...)

Усі бійці й командири, — а їх було в землянці чоловік тридцять, — раптом заворушились і, розташувавшись для довгого приємного слухання, притихли. Командир умів оповідати. Вони були добрі бійці, і Петро Колодуб любив їх. (...)

— Це було на Десні, — почав знаменитий капітан, усміхнувшись. — Да... одним словом, звичайний наш український дід-рибалка перевернув мені тоді всю душу. Хто з бійців, які пізнали весь тягар торішнього німецького вторгнення, не пам'ятає цього діда? Пригадуєте осінь? Що не річка, то й драма, то й діди, мов добрі річні духи. Вони були сміливі, діди оті, сердиті й не боялися смерті. (...)

Ми відходили без зв'язку, без артилерії, ми відступали на схід день і ніч. Ворожі кліщі мали от-от замкнутися перед нами. Ми несли на плечах своїх поранених товаришів, падали з ними, проклинали все на світі й ішли далі. Ніде правди діти, були такі, що й стрілялися від розпачу, і гордості, і жалю. Були й такі, що кидали зброю і з гіркою

лайкою повзли до рідних хат, не мавши сили духу пройти мимо.

Колодуб замовк замислившись.

— Нас було небагато, чоловік п'ятнадцять. (...) Я був тоді ще командиром танка, що залишився в німців із пробитим мотором. А до війни я був садівником.

Капітан Колодуб так тепло й разом із тим із такою тонкою, знайомою всім іронією всміхнувся, що за ним тихо всміхнулися всі в землянці.

— Ми вибилися із сил. Ноги вже не несли, наступала ніч. Перед нами за селом велика річка. А німці були недалеко. Чимало з нас не вміло плавати. Нам показали хату перевізника.

— Тікаєте, бісові сини? — спитав нас дід Платон Півторак, який виходив уже із сіней із веслом, сіткою і дерев'яним ковшем для виливання води із човна. — Багато я вже вас перевіз. Ой, багато, та здорові все, та молоді, та все — перевези та перевези. Савко! — крикнув Платон до сусідньої хати. — Ходімо, Савко. Треба перевезти, нехай уже тікають. (...) Це вже, мабуть, останні.

Савка вийшов із своєї хатки й дивився на нас, як намальований. Було йому літ сімдесят чи, може, і більше. Він був маленький, з підстриженою борідкою. Був би він сильно схожий на святого Миколу-угодника, коли б величезна, мов коров'ячий кізяк, стара кепка не лежала в нього на ушах і землистого, так би мовити, кольору светр не висів на ньому, як на хлопчику батьків піджак. За дідом Савкою виходив чималий хлопець із двома опачинами¹.

— Еге-ге! Щось ви, хлопці, не той, не як його, не туди неначе йдете, — сказав дід Савка й хитро подивився на

¹ Опачіна — весло.

нас: — Одежа ось нова, і торбочки, і ремні, еге, і самі ось молоді, а звертаєте неначе не туди, га?! (...)

— Не знаю, чого вони оце так тікають, — сказав дід Платон, ідучи за Савкою до річки, так, ніби нас тут зовсім не було, — чого вони так тієї смерті бояться? Раз уже війна, так її нічого боятися. Уже якщо судилася вона кому, то не втечеш од неї нікуди.

— Еге! — погодився Савка. — Уже, казав той, ні в танку не сховаєшся, ні в печі не замажешся.

— Душа несерйозна, розбалувана, — сердився Платон. — Візьми мого Левка. Як він на Кохин-Голі¹ тих, як їх, бачив? Усіх до одного вичистив. Читав лист? Полковник Левко Півторак — я розумію! А це — казна-що, не люди.

Ми йшли стежкою мовчки в густих лозах. Діди йшли попереду із сітками дуже повільно, ніби на звичайну нічну риболовлю, і, здавалося, не звертали жодної уваги ні на гарматну стрілянину, ні на рев німецьких нахабних літаків, — одним словом, увесь німецький феєрверк, що так замучив нас за останні дні важкого відступу, для них ніби не існував зовсім.

— Слухай, батьку! Ти не можеш іти трохи швидше? — звернувся до Платона Троянда.

Платон не відповів.

— Слушайте, діду, Ви не можете йти трохи швидше? — стримуючи дрижаки, спитав Троянда ще раз.

— Ні, не можу, — одповів Платон. — Чого пак Ви отакий швидкий стали, хто знає? Старий я вже швидко ходить. Одходив уже своє. (...)

Перед нами була тиха, широка Десна. За річкою крутий берег, а далі, праворуч, другий висип і лози. За ло-

¹ Ідеться про переможні бої радянської армії з японцями на річці Халхин-Голі 1939 р.

зами темні ліси, а над річкою і над лісами вечірнє небо, якого я ніколи таким ще не бачив.

Сонце давно вже зайшло. Але його проміння освітлювало ще з-за горизонту верхи велетенського нагромидження хмар, що насувалися із заходу на все небо. Хмара була важка, темно-темно-синя, унизу зовсім чорна, а самий верх її, самий вінець майже над нашими головами, було написано шаленими крученими криваво-червоними й жовтими мазками. Величні, німі, зловісні блискавиці горобиної ночі палахкотіли не вгасаючи між шарами хмар. І все це відбивалося у воді, і здавалося, що ми стояли не на землі, що річки немає, а є міжхмарний темний простір, і ми, розгублені в ньому, малесенькі, як річні піщинки. Небо було надзвичайне. (...)

— Ну, сідайте, повеземо. Чого стали? — сказав дід Платон. Він стояв уже біля човна з веслом. — Повеземо вже, а там, що бог дасть. Не вмiли шануватися, так уже повеземо, тікайте, чорт вашу душу бери... Куди ти хитаєш? Човна не бачив, воїне! — заgrimав дід на когось із нас.

Ми розсілися в човні мовчки, і кожний думав свою невеселу думу. (...)

— А хмар наперло... Ач, що робиться! Страшний суд, чи що, починається? — Дід Платон подивився на небо та плюнув у долоню. Потім він узяв весло й сильним рухом одштовхнувся від берега.

Савка з онуком гребонули опачинами.

Човен був великий та старий-престарий. Він увесь був просмолений смолою і покарбований часом.

Я сидів у човні близько коло діда Платона. Я дивився на тиху чарівну річку, і на берег, і на суворого кормчого діда, який піднімався наді мною на фоні урочистого неба. Мені здалося, що мене перевозять на той світ. Со-

ром, і розпач, і невимовний жаль, і безліч інших гострих почувань охопили мою душу, і скрутили її, і пригнули. Прощай, моя рідна, дорога Десно.

Мене вивів із думи голос Платона. Він продовжував із Савкою свою розмову, образливу й гірку для нас. Видно, щось сильно його мучило, щось хотілось йому додумати до кінця. Він ніби думав уголос:

— Чорт його знає, що воно таке почалося. Сьогодні вранці заходить до хати (...), та все кругом у зброї та в ремінні, та не в абиякому ремінні, а новому. (...) «Уставай, — каже, — вези, годі спати». А я три ночі не спав, возив.

Платон трохи помовчав.

— А оце недавно, перед вечором, перевозив із Митрофаном одну партію. Так одно, чорти його батька бери нехай, вроді отого, що коло тебе в очках сидить, теж у новому ремінні, так ще револьвер витягло та кричить: «Вези, — каже, — мерщій, куркулю!» Їй-богу, правда. А в самого руки тремтять та очі викарячені, немов у носаря чи в окуня, од страху. От пак людина, хай бог милує.

— А чорті-що.

— Еге. Так товариші заступилися, спасибі їм. Що ж ти, — кажуть, — чортів сину, діда обижаєш? Та чуть не побили. Так притихло. Отака пустота, ну, ти подумай... О, здорово гуцає. — Прислухався Платон до гарматних пострілів. — Скоро, мабуть, появиться герман¹. (...)

— Еге, — підхопив Савка. — А не знають, трясця їх матері, що вже кому на війні судилося вмерти, так не викрутишся, ніякий човен тебе не врятує. Не здожене куля, здожене воша, а війна своє, казав той, візьме... Бери вліво, бистра велика, — загібав Савка опачиною.

¹ Герман — німець.

— Беру. Коли б оце Левко зі своїм полком та був тут, той би не відступив, ні. Той би цього човна повернув назад — та по шиях, по шиях! — розсердився Платон і наліг на весло. — Той не відступить, ні, чорта з два!

— Еге! Отакий і мій Демид. Його вогнем печи, на шматки ріж, ну, не відступить. Куди твоє діло! — сказав Савка й плюнув на долоню. — А ці думають урятуватися, а воно, мабуть, вийде на те, що харкатимуть кров'ю довго... Це ж усе доведеться забирати назад!

— А доведеться! — підхопив Платон і гребонув веслом з усієї сили три рази. — Шутка сказати, скільки землі доведеться відбирати назад. А це ж усе кров!

Я дивився на діда Платона та з насолодою слухав кожне його слово. Дід вірив у нашу перемогу. Він був для мене живим грізним голосом нашого мужнього народу.

— Наша частина змушена була відступити, — сказав полковник.

— Балакай. Не вміли битися. От тобі й відступ, — сказав Платон. — Що у військовому статуті сказано про війну — ну? Хто скаже? Мовчите, вояки. Сказано: коли цілиш у ворога, возненавидь ціль.

— А де ваша ненависть? — підхопив Савка.

— Еге, а вмирать боїтеся. Значить, немає у вас живої ненависті. Немає! — Дід Платон аж крякнув і підвівся на кормі. (...)

— Я, діду, ненавиджу фашизм усією душею, — крикнув Троянда й навіть піднявся від хвилювання.

— Значить, душа в тебе мала, — сказав Платон. — Душа, хлопче, вона буває всяка. Одна глибока й бистра, як Дніпро, друга — як Десна ось, третя — як калюжа, по кісточки, а часом буває, що й калюжки нема, а так щось мокреньке, неначе, звиняйте, віл покропив. (...)

Пропливли трохи мовчки. Платон почав сильно гребти веслом. Видно, йому хотілося щось іще сказати, чимось перебити своє невдоволення.

— Ти собі подумай, Савко, як оце народу дивитися на отаке паскудство. Він же надіявся на їх усіх, як я на свого Левка, а воно он що виходить — «діду, перевези!».

— Еге, — промовив Савка. — Скільки літ їх учили, ти подумай, Платоне. А вони тікають. От він і каже тепер, що ж це ви, каже, робите? Стійте! Що далі ви тікаєте, то більше крові проллється! Та не тільки вашої, солдатської, а й материнської, і дитячої крові.

— Не знаю, як ти, Савко, — сказав Платон, — а мене б із Дніпра чи з Десни не те що Гітлер, а сам нечистий би не вигнав, прости господи, не при ночі згадуючи.

— Легко сказати, діду, а от побачили б Ви танкетки¹! — виправдовувався лейтенант Сокіл.

— Ну й що ж? — перебив його Платон Півторак, очевидно, не маючи ніякого бажання вислуховувати нас. — Скільки вона вас там може вбити, тая танкетка? Усе одно вам же доведеться її розбивати, не мені. Я своє одвоював. А от мій Левко на Кохин-Голі, чули, що зробив із тими, як їх?.. Танкетки, — розгнівався дід. — Людська душа молодецька сильніша за всяку танкетку! Була, єсть і буде! Як то в піснях про Морозенка співають: «Де проїхав Морозенко — кривавая річка». О! Ото був воїн!

Я не витримав далі дідових розмов — так важко було мені його слухати.

У цю мить він здався мені жорстоким і несправедливим дідом.

¹ *Танкётка* — невеликий швидкохідний танк, оснащений кулеметами.

— А хіба Ви думаєте, діду, що нам не важко? Хіба Ви думаєте, що біль і жаль не роздирають наші душі, не печуть нас пекельним вогнем? — простогнав я йому в самі очі.

— А що мені думати? — подивився на мене дід Платон. — Думайте ви. Життя-бо ваше вже, а не моє. А тільки я так скажу вам на прощання. Не з тієї пляшки наливаєте. П'єте ви, як бачу, жаль і скорботи. Марно п'єте. Це, хлопці, не ваші напої. Це напої бабські. А воїну треба напитися зараз кріпкої ненависті до ворога та презирства до смерті. Ото ваше вино. А жаль — це не ваше занятіє. Жаль підточує людину, мов та шашіль. Перемагають горді, а не жалісливі! — сказав дід Платон і примовк. Він висловив нарешті свою думку. Це була його правда. Він стояв на кормі з веслом, суворий і красивий, і дивився вперед поверх нас. (...)

Човен м'яко вткнувся в річний пісок. Я вийшов із човна на берег абсолютно спустошений і разом із тим якийсь неначе зовсім інший, новий. Я неначе втопив у Десні і свій жаль, і тугу, і розпач відступу. Я оглянувся. За Десною горіло. І червона заграва пожежі якось по-новому освітила мою душу. Нестерпний огонь пропік мене наскрізь. На одну мить мені здалося, що кинься я зараз назад до Десни — і вода б розступилася переді мною. Цього я, хлопці, ніколи не забуду...

Ми стали прощатися з дідами, поспішаючи в лози.

— Постійте трохи, — сказав Платон, спершись на весло. — Так що ж прикажете передати герману? Як стрічати його, як у вічі дивитися?

— Передайте, що ми повернемося. Не дрейфте, діду. Повернемося! — спробував підбадьорити діда Троянда.

Дід подивився якось мимо планшеток Троянди й легенько сплюнув. (...)

Ми пішли в лози.

Я ішов останнім і думав про діда Платона. «Спасибі йому, — думав я, — що не пожалів нас, не окропив нашу сумну стежку сльозами, що викресав із мого серця вогонь уночі... Правдо, чом же ти часом така гірка та солонна?!»

Потім я побіг назад, до Десни. Я мусив щось сказати на прощання дідові Платону. Я вибіг на висип.

Платон стояв на березі по кісточки у воді з веслом, як пророк, нерухомий, і дивився, очевидно, нам услід.

— Прощайте, діду. Простіть нас, що не доглянули Вашу старість, — сказав я, задихаючись. — Ми Вас, діду, ніколи...

— Іди, не крутись перед очима, — сказав Платон Півторак, навіть не подивившись на мене. По сухому, темному його лицю текли сльози й падали в Десну.

— Оце, друзі мої, і все. Оце й увесь секрет, — сказав капітан Колодуб (...). Усі в землянці зітхнули. — Зараз я Герой Радянського Союзу. Багато я знищив ворога, що й говорить! Багато постріляв у наступі й гусеницями подушив багато. Часом бувало так, що нудно робилось од хрусту фашистських кісток. І сам попадав у бувальці не раз. Але,

де б я не був, як би не гули навколо мене ворожі вихори, їм ніколи вже не затушить того вогню, що викресав із мене колись у човні дід Платон... Що наше життя? Що наша кров, коли страждає вся наша земля, увесь народ? — голос капітана зазвучав, як бойова сурма. — Я, хлопці, у бою сторукий, помножений стократ на гнів і ненависть!.. Так. — Капітан Колодуб усміхнувся. — А все ж таки нічого у світі я б так не хотів, як після війни поїхати на Десну до діда Платона й... І поклонитися діду Платону в ноги за науку.

Стало тихо. Ніхто не рухався, наче всі танкісти були ще думками на Десні.

— Ні, товаришу капітане, не поклонитесь Ви діду Платону, — зітхнув молодий танкіст.

Усі обернулися. Це був Іван Дробот. Він стояв у самому кутку землянки. Він був якось особливо схвильований.

— Діда Платона, товаришу капітане, уже немає живого, — сказав Дробот. — Ото як ви пішли в лози, через годину прийшли німці. Довго вони били діда, що перевіз вас, хотіли розстріляти, а потім був наказ негайно переправитися на другий берег. Ну, повезли. Насіло їх ущерть. Випливли на середину Десни. Тоді дід Платон і каже:

— Савко, прости мене!

— Бог простить. Прости й ти мене, Платоне, — сказав дід Савка.

— Бог простить. (...)

Та як повиймали вони весла, та як стрибнули на правий борт, та й перекинули човна. Усе потонуло — і кулемети, і німці, і діди. Один тільки я вплив на наш берег.

— А хто ж ти такий? — тихо спитав капітан Колодуб.

— Я онук діда Савки. Я сидів на другій опачині...

— Устати! — скомандував Колодуб.

Усі встали. Цілу хвилину сім'я бійців стояла мовчки. Колодуб був блідий та урочистий. Він стояв із закритими очима. Потім на мить він став на одне коліно, і всі послідували за його рухом.

— Готові до бою? — спитав Колодуб і виріс перед бійцями, як дід Платон на Десні.

— Готові на будь-який вогонь!!!

Тихо стало в землянці. Тихо й на позиції. Тільки далеко на обрії гойдався в небі вогненний знак прожектора.

1. Світову славу О. Довженку приніс фільм

- А** «Земля»
- Б** «Аероград»
- В** «Ягідка кохання»
- Г** «Вася-реформатор»

2. Твір «Ніч перед боєм» за жанром —

- А** роман
- Б** новела
- В** повість
- Г** оповідання

3. Установіть відповідність.

Репліка	Герой твору
1 «— Діда Платона, товаришу капітане, уже немає живого...»	А дід Савка
2 «— Часом їхня нелюбов і навіть презирство до нас не мали впину».	Б дід Платон
3 «— Що наше життя? Що наша кров, коли страждає вся наша земля, увесь народ?..»	В Іван Дробот
4 «— Не здожене куля, здожене воша, а війна своє, казав той, візьме...»	Г Борис Троянда
	Д Петро Колодуб

4. Коли й де відбуваються події оповідання «Ніч перед боєм»?
5. Як ви вважаєте, чому Іван Дробот, знаючи історію про перевезення солдатів і смерть свого діда, поставив запитання про сміливість Петрові Колодубу?
6. Прочитайте слова діда Платона: *«Душа, хлопче, вона буває всяка. Одна глибока й бистра, як Дніпро, друга — як Десна ось, третя — як калюжа, по кісточки, а часом буває, що й калюжки нема, а так щось мокреньке, неначе, звиняйте, віл покропив»*. Прокоментуйте використані персонажем порівняння (*Дніпро — Десна — калюжка — мокреньке*).
7. Яку науку намагався передати дід Платон солдатам, яких перевозив?
8. Як ви вважаєте, чому в діда Платона текли сльози, коли він перевіз солдатів і вони пішли в лози?
9. Що найбільше вразило вас у цьому творі? Який момент був найбільш емоційно напружений?
10. Визначте провідну ідею твору.

11. Опишіть своїми словами сцену, зображену на ілюстрації до оповідання «Ніч перед боєм» (с. 54).
12. Висловіть свої міркування щодо цінності життя кожної людини, узявши до уваги слова Платона Півторака: *«Ну і що ж?.. Скільки вона вас там може вбити, тая танкетка?»*

1. Поділіть оповідання на частини за змістом, доберіть до них заголовки й запишіть їх у зошит.
2. Перегляньте в інтернеті відеоматеріал про життя та творчість О. Довженка й висловіть свої враження в класі.

НІНА БІЧУЯ

(Народилася 1937 р.)

Сучасна українська письменниця, перекладачка.

Найвідоміші твори: збірки оповідань і повістей «Дрогобицький звіздар», «Квітень у човні», «Родовід», «Бенефіс»; повісті для дітей «Шпага Славка Беркути», «Звичайний шкільний тиждень», «Яблуня і зернятко».

Ніна Бічужа народилася 24 серпня 1937 р. в м. Києві. Закінчила факультет журналістики Львівського університету імені Івана Франка. Працювала журналісткою. Перекладає твори художньої літератури з польської мови українською. Нині мешкає у Львові.

Пропонуємо вам фрагмент інтерв'ю з письменницею.

— *Пані Ніно, коли до Вас прийшло усвідомлення того, що письменництво — справа Вашого життя?*

— Одрразу після того, як почала читати. Хоч у той час і йшла війна, проте мама навчила мене читати, коли мені було п'ять років. Розпочала я з поважних книжок — інших не було. Першою книжкою, яку прочитала, була повість Марка Твена «Принц і жебрак».

— *Ця книжка була у Вашій домашній бібліотеці?*

— Ні. У нас у ті роки й дому не було... Коли я пішла до школи, зошитів не було. Писала на берегах газети — пером. Чорнило ми робили з бузини. А газети в ті часи були напівкартонними: перо провалювалося, чорнило розливалось... Так ми вчилися.

— Ви й досі пишете ручкою на аркуші паперу або користуєтеся друкарською машинкою, а не комп'ютером...

— Так. А крім мене, так працює, наприклад, Роман Іваничук. Він, до речі, каже, що з ним закінчиться епоха письменників, у яких думка — на кінчику пера. Рано чи пізно настане час, коли на Землі більше не буде людей, які у своєму житті бачили дерев'яне перо, каламар, чорнило... Добре це чи погано? Не знаю... (Г. Гузьо. Газета «Високий замок», 2012 р.).

Пропонуємо вам прочитати цікаву історію стосунків між вашими ровесниками. Історія захоплива й повчальна. У ній ви, можливо, упізнаєте себе або ж своїх знайомих... Це — повість **«Шпага Славка Беркути»**.

ШПАГА СЛАВКА БЕРКУТИ

Повість

(Скорочено)

Сорока з перебитим крилом

Перехмарилося, передощило — і серед глухої осені настала суховітриця, трапився ясний, теплуватий день, мовби заблукав, не на своє місце потрапив. Навіть решта листя на деревах, що тільки вчора було сірим і мокрим, спалахнуло під сонцем та аж яскріло.

Антон Дмитрович записав у журналі відсутніх, подивився на клас, на сонце, на світлі легкі смуги, що соталися від вікон через кімнату (метушилися в променях порошинки), закрив журнал і сказав:

— Такої гарної днини цього року вже, мабуть, не трапиться. Я думаю, ви не заперечите, якщо я запропоную вам прогулянку до парку.

Захоплений крик підтвердив, що справді ніхто не заперечує. Школярі галасливою зграйкою просто-таки осідлали трамвай, перегукуючись з одного кінця вагона в інший.

Зійшли біля Стрийського парку, розбрелися алеями, і, хоч як далеко відходили один від одного, усе одно кожний був помітний здаля — парк виглядав поріділим. Дерев без листя, як вирізані із чорного картону, скидалися на декорацію, і це було гарно — синє небо, червоне сонце, низьке, велике, ніби наколите на гостре гілля чорних дерев. (...)

Славко залюбки ступав м'якими, вогкими стежками; ішов так, без мети, нічого не шукаючи й усе примічаючи, — від густого, мов перестиглого, запаху повітря і землі до обламаних гілузок червоно-жовтих кетягів горобини. Ліворуч, на закруті стежки, достеріг Юлька та ще якогось незнайомого високого хлопчачка в обтріпаному пальті — навіть віддалік вирізнялася Юлькова модна куртка й начищені до блиску черевики.

— О Беркуто! — озирнувся Юлько. — Ти глянь, яке опудало ми тут знайшли.

Славко підійшов — на збурілому листі, аж сама ніби побуріло-брудна, сиділа сорока. Скоса, мовби чекаючи, що вчинять із нею ці незрозумілі двоногі істоти, блимала голубуватим оком.

— Крило в неї, мабуть, перебите, — сказав нечупара й пхитькнув широким ротом. — Я йому кажу, нехай до себе візьме, поки крило загоїться, я сам би взяв... та... хтозна, чи мій татуньо не здумає її на суп обскубти. (...)

— Ви що, знайомі? — здивувався Славко, добре знаючи Юлькову вибагливість у виборі знайомих.

— В одному домі живемо, — трохи неохоче пояснив Юлько. — Можу відрекомендувати: Стефко це, Стефко Вус, соловей-розбійник із нашого двору. Стою і дивуюся: чогось такий добрий став, у дворі хлопчаків мало що не ломигає, а тут над сорокою розчулюється! Метаморфоза.

— Ти б менше патякав, балакайло мудрий, — буркнув Стефко. Колючки в погляді стали ще гострішими. — Бери сороку, у вас удома місця досить.

— Авжеж, тільки сороки мені й бракувало! — з огидою скривився Юлько й тицьнув птаху черевиком. Вона відстрибнула вбік.

— Слухай, Ващук, ти що? Май трохи розуму!

— О, — протяг Юлько, стріпуючи рукав, мовби Славкові пальці могли залишити там слід, — а ти не тільки спортсмен, спелеолог¹ і таке інше, ти ще й друг живої природи?

Та Славко вже не слухав. Схилившись над птахом, узяв його до рук.

— Бабрайтеся, коли маєте охоту, — сказав Юлько й пішов геть, розминаючи ногами мокрий, укритий коричневим листям суглинок.

¹ *Спелеолог* — геолог, який займається вивченням печер.

— Слухай, я знаю, куди ми її подінемо! До Надії Григорівни треба її нести, вона вилікує відразу... Вона мою маму в першому класі вчила, до неї з якою хоч справою можна звернутися, от побачиш! Їй завжди то птахів, то кошенят носять, вона любить їх... А раз якось навіть морську свинку...

Славко затинався, він бачив, що Стефко якийсь наче недовірливий чи просто собі кепкує. Важко-таки уявити вчительку, яка вчила чиюсь маму в першому класі, не то що повірити в неї. Але Славко хотів переконати Стефка, що Надія Григорівна є насправді.

— Ходімо, чуєш?

— Та добре, неси, коли знаєш куди.

— Ходімо разом. Ходи, ходи, не жалкуватимеш! Та й сороку ж ти надибав, а не я! (...)

І вони пішли, Славко із сорокою, котра, мовби й не відаючи полохливості, тихо й довірливо сиділа на згині руки, і Стефко Вус, заболочений, у семилатному своєму пальтечку та з колючим поглядом спідлоба.

Далі все було не зовсім так, як хотілося Славкові. Надії Григорівни не застали. Двері відчинила її донька, і Славко трохи зніяковів, пояснюючи, у чому річ. Анітрохи не здивована несподіваним дарунком, донька Надії Григорівни взяла сороку, запросила хлопців зайти до кімнати, на що обидва в один голос відмовили: «Ні, ні, ми підемо», — і сказала, що із сорокою все буде гаразд, хлопці можуть не хвилюватися, за кілька днів нехай приходять подивитися на свого птаха. Надія Григорівна буде гостям дуже рада. (...)

Юлько вдома

Юлько був невдоволений — не відповів Славкові як слід, коли той шарпнув його за рукав. Та ще й при Стеф-

кові! Хоча Стефко — це всього лише Стефко, хто там на нього звертав би увагу. Однак не дуже приємно, коли бачать, як тебе шарпають і повчають, а ти тихенько йдеш геть. Але ж і бійку зчиняти годі було — земля слизька, Юлькові уявилося, які вони були б, — викачані в листі та глині, — коли б так спробував дати чосу Славкові. І тому Юлько йшов додому набурмосений і похмурий.

Те, що він жив із Стефком в одному будинку, аж ніяк не означало, що їхні дороги якимось перехрещувалися. Мама оберігала в дитинстві Юлька від Стефкових кулаків. «Не втручайся, Юльчику, не відбирай мамі здоров'я», — казала вона тоді, коли Стефко бив когось іншого.

А коли обоє підросли, то якимось так уже повелося, що при зустрічах, трохи відсторонюючись, добре вихований Юлько вітався:

— Стефку, сервус! Як ся маєш?

Стефко часом не відповідав, а часом, коли перебував у доброму гуморі, дарував кілька слів, що мали означати прихильне ставлення до Юлька, бо хоча Юлько — на думку самостійного Стефка — виглядав щезлим мамієм, однак ніби й поганим не був. Та й, зрештою, причин для сварки не було.

Удома:

— Щось сталося? Якась прикрість трапилася, Юльчику? — стривожено зазірала мама синові в очі. (...)

— Нічого, мамцю, не хвилюйся, — сказав Юлько, цілуючи матір у щоку.

— Але ж я бачу, Юльчику: щось не так!

— Усе так, — сказав він і вдавано веселим голосом запитав: — А що доброго сьогодні на підвечірок ти приготувала, мамцю? Так смачно пахне!

Мати зітхнула й сказала:

— А зараз побачиш. Мий руки й ходи їсти. (...)

Миючи руки, хлопець мимохідь глянув у дзеркало, по-чеплене над умивальником. Побачив власне відображення та підморгнув раптом сам собі: «Ов-ва, знайшов ти, Юльку, причину для журби!» — і ніби справді потішив себе, і вже щиро, веселим тоном повідомив:

— Я вже готовий, мамцю. Чи можна їсти?

— Так, так, — похапливо відповідає мати, несучи з кухні тарілку, на якій аж палахкотіла рум'яна смажена картопля з яєчнею. (...)

«Гарна моя мама, — провів її поглядом Юлько, наколовши на виделку хрустку картоплю, — дуже гарна моя мама. Я колись намалюю її портрет, слово честі».

— Дякую, мамцю, — знову всміхнувся Юлько. — Знаєш, ти в мене така гарна! Мамцю, а кава буде?

— Звичайно, Юльчику, — сказала мама й ще раз пішла на кухню.

Після вечері Юлько вигідно простягся на канапі, за-клав руки за голову. Обводив поглядом кімнату — звична й затишна; мама не дасть ніде порошині впасти; гарно дібрані кольори: меблі, хідники на підлозі, квіти у вазі на столі — усе створювало лагідний, мажорний акорд, де ніщо не вражає слуху. Тільки Юльків малюнок на стіні — чорна туш на сірому, аж темному, аркуші паперу — якимось не в'язався з рештою тонів у кімнаті. Юлько просив маму не вішати малюнок на стіні, а мама, як завжди, переконувала:

— Не відбирай мамі приємності, Юльчику...

Юлькові малюнки — то вже не гривасті коні. За-чарувало Юлька місто. Любив його якимось дивно, не по-хлоп'ячому, і любив не стільки рух, барвистість людської течії, а затаєну думку, закам'янілість м'язів каріатид

та атлантів, різкі переходи від сучасної архітектури до старовини. І пробував передати все те чіткими чорними лініями на невибагливому тлі сірого паперу. Малюнок на стіні — столітній сторож-ліхтар на площі біля оперного театру. Пляма світла на тротуарі, перекреслена вузькою тінню. І більше ані штриха, лише якийсь трохи сумний настрій угадувався за тим. Ліхтар дуже сподобався мамі, що ж, коли вона так хоче, нехай собі висить на стіні той ліхтар, Юлько не позбавлятиме маму приємності.

Колись хлопець показував свої малюнки тільки Беркуті — дивацтво. Славко мало що тямить у тій справі, — а тепер нехай усі оглядають ліхтар, бо Юлько має ще інші малюнки, котрих нікому не збирається показувати; своє місто на своїх малюнках, вони належать лише Юлькові, так йому хочеться, та й годі.

— Юльчику, — тихо нагадує мама, — а ти ж, здається, ще до книжок сьогодні не брався.

— Зараз, мамцю, — усміхається Юлько. — Ще трохи спочину. — Заплющує очі, тоді в темряві ходять такі червоні кола-дивовиди, як гриви коней, що він малював колись давніше. А ще зажмурки можна побачити, що впіймало око мить перед тим, лише кольори змінюються. Біле стає жовтим, червоне — чорним...

Юлько потер очі, аж повіки заболіли, скочив із канапи — таки справді треба братися до уроків. Коротенькі розділи в підручниках були зрозумілі, задачі розв'язував легко, з домашніми вправами значно менше клопоту, ніж із тими кольорами, що їх бачив заплющеними очима. Або ж із тими розмовами, які починає Беркута, з тими його причіпками. Чого хоче від нього Славко Беркута? Колись готовий був за Юлька у вогонь та у воду скочити, тепер не бажає цього робити; не треба, не велика біда,

але чого ж чіплятися? Юлько знову заплющив очі й став придивлятися до кольорів у густо-коричневій сліпій темряві.

Узимку вони якось грали в сніжки, до пізнього вечора мокли в липкому снігу, і десь там зосталася Юлькова шапка — чи то збили суперники, чи то сам загубив, уже й гра скінчилася, а Юлько зі Славком шукали шапку, і врешті Славко віддав йому свою.

— Ти бери, бери, тобі кажуть! Я ніколи не простуджуюся, сам знаєш.

І пішов Юлько додому в Славковій шапці, була вона геть мокра, одне вухо майже обірвалося, та все ж рятувала від вітру й морозу. Одним словом, шапка...

А одного разу, — Юлько напевно знав, що так воно й було, — Беркута під час турніру програв йому партію в шахи, навмисне програв, аби Юлько став чемпіоном серед п'ятикласників.

Тепер спробуй запитати: «Чого ти чіпляєшся, Беркуто?» — обов'язково почувеш: «Не чіпляюся, а маю рацію...» Та нехай, Юлько все одно тієї рації не визнає. Яка там рація? І в чому?

Стефко вдома

— Прийшов, заволоко? Де тинявся?

— Де хотів, — буркнув Стефко, шпурнувши в куток шапку. — А що, татуньо скучили за мною?

Старий Вус засміявся, мовби почув приємний жарт.

— Авжеж, скучив! (...) Твоя сестричка встромила носа в книжку й не хоче з місця зрушити, хоч ти їй що!

— Я уроки роблю, — тоненьким світлим голосом пояснила Настка. (...) Стефко подивився на дівчинку, вона приставила до підвіконня стілець, умостилася на ньому

колінами. Писати на високому підвіконні було страшенно незручно, але на столі — ще гірше. Стіл гойдався і ледве стояв у кутку: тато Вус ніяк не міг зібратися приладнати до столу четверту ногу.

— Нехай учиться, — сказав Стефко. (...)

— Іди, іди, тату! Нічого тобі не станеться! Висунься трохи на свіже повітря — засидівся, мохнатієш цілий вечір у хаті, аж місця менше стало!

Бо таки справді в цій маленькій кімнатці старший Вус був ніби зовсім не на місці. Широчезними, крутими плечима затуляв світло, що просякало крізь вікно, і здавалося, ось зараз як лише крок ступить, переверне й триногий стіл, і саму кімнату. Настка при цьому виглядала ще дрібнішою, худенькою і зовсім непримітною, мов цвіркун у запічку.

Батько залишив за собою відчинені навстіж двері. Стефко замкнув їх, щось буркнувши під ніс, і запитав у сестри:

— Їсти є що?

— А он, — мовила Настка з-над книжки, — на столі...

Стефко взяв склянку молока й украв шматок хліба: тим досита не наїсися; однак хлопець охоче жував свіжий хліб, запиваючи його молоком. Дивився на сестру — і дівчинка повернула врешті до брата вузеньке личко з яскравими цяточками веснянок біля носа (мов їй хто бризнув на обличчя фарбою).

— Знову десь ходив, Стефку, книжки до рук не брав, учителька приходила, питала, де ти. Доки так будеш, Стефку? Прошу тебе, прошу, а ти все за старе... Учора з третьої квартири казали, що ти в них під дверима палив щось.

Хлопець мовчав. Допікає Настка, мов жигавка, коли б не Настка отак говорила, він не стерпів би: нікого то

не обходить, чи робить він уроки, чи ні, сидить сиднем удома чи десь ходить. А Настку просто не слухає. Плеще язиком дівчисько — нехай плеще. На те воно й дівчисько, аби язиком плескати.

— Стефку, — вела своє Настка, — я піду в школу-інтернат. Не можу я тут більше.

Настка, видно, готова була розплакатися, але тільки кліпала очима; і раптом згадалася Стефкові ота птаха на мокрому листі — аж самому щось підступило до горла, і він закашлявся, мовби захлинувшись молоком.

— Я думаю, тобі також треба до інтернату. Марія Петрівна казала, що поговорить із тобою. Ходімо разом, Стефку, буде так гарно!

Перестав жувати хліб, обмірковуючи Настині слова. Не про те думав, що справді було б добре до інтернату, ні, уявив раптом цю кімнату без Настки, без її тоненького голосу («Знову десь ходив, Стефку»), подумав, що ніхто йому не поставить молоко та хліб на стіл, і зробиться ще тісніше в цій кімнаті, не буде загідника в їхніх сварках із батьком, бо ж Настка завжди намагалася їх мирити... Не мав Стефко до батька доброго серця, бо й від батька ніколи не було ані ласки, ані якої лакоминки, ані поради. І навіть коли батько повертався з роботи втомлений і зовсім тверезий, не шукала його долоня ані Настиною гладенькою зачесаною головою, ані Стефковою пелехатою.

— То таки підеш, Настко? Ти не будеш тут жити?

Незвично тихий братів голос наполохав дівчинку. Зиркнула скося, як Стефко, стулила докупи долоні:

— Коли ти не хочеш... Коли ти без мене тут бути не хочеш, то... то я, може, зостануся, Стефку... Коли ти...

Вернувся до хлопця його їжакуватий погляд і насмішуватий тон, сказав, мовби сердився на сестру:

— Ет, говори даремницю! З тобою чи без тебе — усе одно! Іди собі куди хочеш, Настко.

— А ти сорочки не матимеш чистої! — Настка говорила, як доросла, її гострі плечі якимось нервово рухалися під коричневою шкільною сукнею. — Ходімо разом до інтернату, Стефку!

— Ото мені дорадниця мудра знайшлася! — махнув рукою Стефко. — Ніби тобі не однаково...

Знав добре Стефко, що сестрі зовсім не байдуже, як він житиме, та так уже звик наперекір і іншим, і самому собі чинити. Настя зітхнула й знову схилилася над книжкою, а він узявся допивати своє молоко. (...)

Театральна вистава

Театр увесь блакитний та урочистий — від розпису стелі й стін до оббивки крісел. Музи, легкі, як балерини, мчать кудись у вічному леті з вінками в рожевих руках. Мармурові амури під ложами нагадують пустотливих дітлахів, які вирвалися на волю від надто суворих опікунок.

За важкими складками завіси ховається щось надзвичайне, феєричне й гарне, сьомий «Б» на гальорці нетерпелиться та хвилюється, чекаючи дива. На сцені повинна з'явитися Лілі — вона запросила клас на прем'єру «Лускунчика», де грає роль маленької Маші.

І сьомий «Б» аж притих у напруженні.

Спершу ніхто не впізнавав Лілі. Дівчинка на сцені анітрохи не скидалася на веселу, пустотливу й непосидющу Лілі Теслюк, від якої щомиті кожний міг сподіватися якоїсь каверзи чи просто дитячого вибрику. Світлі кучері спадали їй на плечі, й обличчя майже ховалося в тій повені волосся. Легка спідничка також здавалася тільки

хвилею, і вся Лілі, тендітна, зграбна, гарненька — немов хмаринка, а не справжня дівчинка, і було боязко: ось видіння зникне, розтане й уже ніколи не повториться. Та коли сьомий «Б» врешті зрозумів, що оте диво на сцені — таки справді Лілі Теслюк, їхня Лілі, на гальорці зчинився галас, як у класі під час перерви. На гальорці тупотіли ногами й кричали:

— Лі-лі! Лі-лі!

А потім увесь зал — серйозні дяді й тьоті у вечірніх сукнях, молоді дівчата з пишними зачісками, і старі дідусі в старомодних костюмах, й оркестранти зі скрипками в руках, і навіть диригент — усі аплодували Лілі, і не один повторював із захопленими дівчатками та хлопчиками із сьомого «Б»:

— Лі-лі! Лі-лі!

Вона вклонялась і дивилася вгору, і навіть помахала рукою своїм друзям, — у цю мить вона знову була схожа на себе, звичайну, буденну, не завжди слухняну, але завжди веселу дівчинку; сьомий «Б» відчув, що успіх Лілі належить кожному з них і всім разом, бо хіба не в сьомому «Б» була Лілі Теслюк?

З гальорки закричали:

— Слава сьомому «Б»! Браво, Лілі!

В антракті дівчатка обнімали Лілі. Хлопці трохи на-смішкувато чекали, поки закінчиться бурхливий прояв почуттів, і вони теж зможуть сказати, що їм сподобалась і вистава, і Лілі Теслюк на сцені. Уперше в житті Лілі почувалася страшенно ніяково від похвал. Вона виходила на сцену, немов ступала на підвіконня на шостому поверсі свого останнього в місті будинку. Було моторошно й радісно, і зовсім як із шестиповерхової висоти бачила зал, не розрізняючи окремих деталей, чула гомін — і не могла вловити жодного слова. Рятувала тільки музика — немов

підхопила, підтримала, не дала дівчинці впасти; вона опам'яталася, відчула в собі силу й упевненість.

Однак в антракті, коли її обіймали та хвалили, було ніяково й сумно. Сьомий «Б» такий щирий, такий захоплений, такий розсміяний, а Лілі сумно. Зникла кудись і впевненість, і звична пустотливість, і захотілося ще раз опинитися на сцені, переконатися: це все було — і зал, й оплески, і легкість у рухах, і музика, яка підтримувала й несла, як хвиля, на самому гребені звуків...

Юлько стояв трохи осторонь. Не галасував і не пробував сказати Лілі все, що думав про її перший виступ на великій театральній сцені. Однак мав прибережений сюрприз: маленька бурштинова балерина, уся така поривчаста й легка, як сама Лілі, лежала в Юльковій кишені, старанно та надійно запакована. Балерину Юлько хотів подарувати дівчинці після вистави й тепер увесь час торкався подарунка рукою: чи не загубив.

— Чілдрен, — сказала Лілі, уважно приглядаючись до кожного, — ви мене хвалите, бо я із сьомого «Б»?

Сьомий «Б» обурився. Образився. Ні, сьомий «Б» щирий і чесний, справді-таки Лілі — молодець, слово честі, так воно і є, навіть якби вона була просто чужа й незнайома дівчинка, вони б подарували їй отакий величезний букет. (Сьомий «Б» також мав сюрприз — отакий величезний букет.)

— Ох, діти, — зітхнула Лілі, усе ще сумніваючись, — добре, якщо ви кажете правду. А... послухайте... Де Беркута? Він що — не прийшов?

— У нього прикидка перед республіканськими змаганнями.

— Він просив, щоб ми тобі не казали, що його немає, він повинен був прийти перед самим кінцем вистави.

— Ти не ображайся, він дуже хотів прийти.

— Авжеж, хотів? Хіба спортсмени цікавляться балетом? — скептично скривився Юлько. — Дуже йому потрібний балет!

— Навіщо ти так, Юльку? — запитала Лілі. — Ти ж неправду кажеш.

І до Лілі знову повернувся незвичний, трохи незрозумілий смуток — так буває завжди, коли сумніваєшся в чомусь. І знову захотілося на сцену, де її підтримувала музика.

Скажи, хто твій учень...

У глибині душі Славкові хотілося бути схожим на свого тренера. З того самого моменту, коли він уперше побачив у спортивному залі шпажистів, хлопчик очей не зводив із високого, стрункого спортсмена. Невимушені рухи, швидкість, несподіваний укол — здавалося, що перемогу здобути йому зовсім нічого не коштує. А потім, коли вже всі порозходилися, коли вже видно було (без маски), що в спортсмена веселе, сірооке обличчя, — Славко не рушив зі свого місця біля порога, аж поки спортсмен не відчув на собі його впертого погляду.

— Сподобався бій? — запитав він, підійшовши до Славка.

— Дуже.

— А ти також фехтувальник?

— Ні.

— То, може, хочеш стати фехтувальником?

— Хочу.

— Хм... — сказав спортсмен. — У мене група повністю укомплектована. І тренування ми давно розпочали... Однак знаєш що? Приходь. Тричі на тиждень — понеді-

лок, середа, п'ятниця. О сьомій годині, не запізнюйся. Гаразд?

Було це так несподівано, як у казці: «Сезам, відчини-ся». Хлопець навіть не міг отямитися. Невже його вчитиме цей симпатичний юнак, який щойно без усякого напруження та видимих зусиль завоював звання чемпіона республіки? Невже це правда?

Славко прийшов. Прийшов — і знову став при порозі, несміливий і чужий у великому спортивному залі.

Жовті ребра шведської стінки. М'які «мішені», куди на-полегливо, раз по раз утирали свої шпаги майбутні Славкові друзі. А ось Андрій Степанович, його тренер. Коли він зайшов до спортзалу, то всі ніби стали меншати на зріст і вужчати в плечах. А як він узяв до рук шпагу, то вже очей не можна було відірвати.

І розпочалася наполеглива наука. Кортіло надіти маску й узяти до рук шпагу. Урок, одначе, виглядав інакше. Урок розпочався з розмови про шпагу.

— Поглянь, — ось ручка. А це гарда. Твій захист: долоню від уколу оберігає... Ось тут, на кінці, — пондаре. І не думай, що шпага — іграшка. Це зброя. Як гвинтівка для солдата. Ти повинен її знати, як власну долоню, — тільки тоді вона не підведе тебе. Ти повинен уміти не тільки володіти нею в бою, а й полагодити, коли в тім буде потреба. І не доручай нікому зашивати рукавицю чи прати костюм. Це твій обов'язок. Розумієш?

Часто згадувався Славкові перший урок. Він був ніби випробуванням для хлопця, якому раптом стало трохи нудно. «Ну, усе зрозуміло, шпагу треба знати, але я хочу стати на доріжку: випад, так, ще, укол — є! Оце інша річ! А латати костюм нехай учать у кравецькій майстерні...» І все-таки він знову прийшов. Андрій Степанович кивнув

йому — він був у масці, але Славкові здалося, що тренер усміхається до нього, і вже без нехоті взявся до мізерної на перший погляд вправи: «Стань у стійку. Так. Ні, нижче. Пружніше ноги. Ліву руку вільніше. У такій позиції пройди до кінця залу. Потім назад. Так, ще раз, ще раз, ще».

Якось чув, що тренер говорив одному зі старших спортсменів:

— Покажи мені своїх учнів — і я скажу тобі, хто ти!

За якихось пів року тренувань про Беркуту говорили, що він найздібніший учень Андрія Степановича...

Похапцем одягав Славко тренувальний костюм. Мабуть, уперше за весь час він хотів, щоб тренування закінчилося швидше. Зараз на сцену виходить Лілі, і сьомий «Б» сидить на гальорці, і тільки його, Славка Беркути, немає в залі. Ех, якби не прикидка перед змаганням, то можна було б попередити Андрія Степановича, не прийти, він зрозумів би, звичайно, але ж сьогодні вирішується питання, хто з львів'ян поїде на юнацькі змагання до Харкова.

Андрій Степанович покликав Славка:

— Розімнися трохи перед боєм. І не хвилюйся. Ти в хорошій формі, можеш мені повірити. Так... Захищайся!

Спокійно-веселий, як завжди, голос тренера примусив зосередитися.

— О-ля! Гей! Гей!

Задзвеніли клинки, шпаги схрестилися, на мить зазмерли, як живі розумні істоти, немов розмірковували, де ж у суперника слабке, незахищене місце, — і — о-ля! Славкова шпага, аж блиснувши, ковзнула вниз до ноги Андрія Степановича. Є! Укол — блимнула червона сигнальна лампочка.

— Молодець! Дуже добре! Перейди в наступ. М'якше тримай шпагу, не напружуй плече. Що з тобою, Беркуто, чому ти хвилюєшся? Так, добре.

Знову схрестилися шпаги, тонко задзвеніли, і Славко всміхався радісно — не так легко завдати укол Андрієві Степановичу. Тренер ніколи не піддається заради того, щоб потішити слабшого суперника, — виграшу не буде, аж поки учень, як рівний, не переможе свого вчителя.

1. Сороку з перебитим крилом «тицьнув черевиком»

А старий Вус	В Юлько Ващук
Б Стефко Вус	Г Славко Беркута

2. Характеристикою «соловей-розбійник» наділений у творі

А Славко Беркута	В Стефко Вус
Б Юлько Ващук	Г старий Вус

3. Установіть відповідність.

Репліка	Герой (героїня) твору
1 «— Чілдрен... ви мене хвалите, бо я із сьомого "Б"»?	А Стефко Вус
2 «— Їй завжди то птахів, то кошенят носять, вона любить їх...»	Б Лілі Теслюк
3 «— ... А ти не тільки спортсмен, спелеолог... ти ще й друг живої природи?»	В Юлько Ващук
4 «— Покажи мені своїх учнів — і я скажу тобі, хто ти».	Г Славко Беркута
	Д Андрій Степанович

4. У якому місті й коли відбуваються події повісті «Шпага Славка Беркути»?
5. Охарактеризуйте поведінку кожного хлопця в ситуації із сорокою в парку.
6. Кого Стефко Вус вважає «пещеним мамієм»? Чи згодні ви з думкою цього героя? Проілюструйте свою позицію конкретним прикладом із тексту.
7. Охарактеризуйте Лілі Теслюк. Чи має вона, на вашу думку, негативні риси вдачі? Які?
8. Яка подія свідчить про те, що клас, де навчається Славко Беркута, дружний? Чи можете це саме сказати про свій шкільний колектив?
9. Прокоментуйте вчинок Славка із шапкою, яку він віддав Юлькові.
10. Спрогнозуйте, як будуть розвиватися події в повісті далі.

11. Чи такими зовні, як на ілюстрації (с. 61), ви уявляли герів твору, коли читали повість? Якщо ні, то «домалюйте» їхні портрети (усно).
12. Прочитайте виразно за ролями частину «Стефко вдома».

- ◆ Прочитайте наступні три частини повісті Н. Бічуї «Шпага Славка Беркути». Випишіть у зошит не зрозумілі вам слова.

Після вистави (Очима Славка Беркути)

Останній, вирішальний, бій я тоді виграв із рахунком 4 : 5. Сила вся як пропала. Кожний мускул був натомлений. Мене всі вітали, а я чимшвидше роздягався, хотів утекти в душову, бо було вже зовсім пізно. Я так поспішав, що навіть не встиг зрадіти з того, що поїду на змагання до Харкова.

— Відпочивай, післязавтра можеш прийти тільки подивитися на тренування, — сказав Андрій Степанович. — Ти в хорошій формі, Беркуто, тільки май на увазі — нерви треба тримати, як поводи коня, бо можна зірватися. Ну, відпочивай. Потім ще поговоримо.

Андрій Степанович, мабуть, помітив, що я весь час позираю на годинник. Годинник у нас великий, стрілки видно здалеку. Андрій Степанович відпустив мене, але хлопці нічого не розуміли, вони весь час говорили, давали поради, — тільки даремно все це було, я ані слова з їхніх порад не затямив. Швиденько вмився в душовій і так хвилювався, натягаючи сорочку, що навіть забув її вивернути. Коли я був малий, мама жартувала: «Не вивернеш сорочку, будеш того дня битий».

Жарти жартами, а перед прикидкою я повірив би в прикмету, тепер — ні, перед прикидкою або перед змаганням стаєш забобонним, аж потім смішно: боїшся, аби й кіт дороги не перебіг.

Сорочку я таки вивернув, позапихав усе в «бандуру», — це ми так називаємо великий брезентовий футляр, куди складаємо все спортивне знаряддя і шпагу, — і зайцем вискочив на вулицю. Трамвай довів мене до центру, коли годинник показував пів на одинадцять. «Бандура» заважала страшенно, я вже знав, що не встигну, запізнюся, і все-таки чомусь біг, ніби від того, чи добіжу, чи ні, залежало щось дуже важливе.

Далі все діялося, як у театрі пантоміми, — там слів не треба, там усе ясно й без слів, жестів вистачить, щоб зрозуміти все. Добігши до театру, я побачив, що з тих великих бічних дверей, звідки звичайно виходять артисти, вишла на вулицю Лілі з мамою і батьком. І з високим хлопцем, — я його впізнав одразу. Це був Юлько. Лілі щось

говорила, — я не чув, а тільки бачив, як вона розводила руками, спинялася щомиті, вони йшли й далі всі разом, і Юлько слухав, що говорила Лілі, — він схилився трохи, щоб краще почути її слова.

Може, треба було побігти за ними? Пояснити, чому я не міг прийти на виставу, і запитати, як Лілі вдалася роль, і похвалитися навіть, що поїду на змагання до Харкова. Але я не побіг за ними слідом, а стояв і дивився, як вони віддаляються, і раптом відчув, що страшенно втомлений, ще більше, ніж у спортзалі. М'язи не напиналися струнами — було так, ніби я цілісінький день пролежав на сонці; захотілося пити, і я вже не знав, що краще — виграти бій і поїхати до Харкова чи подивитися, як Лілі Теслюк танцює на великій театральній сцені.

Звичайно, Лілі тепер образиться. Увесь клас прийшов, один Славко Беркута не з'явився, мовби йому нецікаво.

Бігти за ними тепер уже зовсім не було сенсу, надто далеко вони відійшли, та ще і Юлько там, буде потім щось говорити...

Треба було наступного дня пояснити Лілі, чому я запізнився. Треба було, звичайно. Але як я мав це зробити? Якби хоч Лілі сама запитала, якимось би пояснив, а вона не питала. Я навіть думав: «Може, Лілі й не помітила, що я не дивився виставу, нащо ж тоді ні сіло ні впало вискакувати: “Вибач мені, Лілі”».

І все ж краще було сказати, бо скільки бачу відтоді Лілі, стільки й відчуваю: ось зараз або почервонію, або відвернуся. Вона всміхається та жартує, їй хоч би що — їй справді, мабуть, зовсім байдуже, а мені весь час так, ніби я страшенно винен, наче я брехун. Погано все так вийшло, увесь час тепер думаю про цю історію. Уявляю, як Лілі виходить на сцену (у класі про це всі потім гово-

рили), мені здається, що вона була схожа на фею, яка колись приснилася мені, давно-давно. Уся в білому, висока й чорне волосся на плечах. У Лілі волосся світле, тільки очі чорні. Є така пісенька «Чорні очка, як терен», але мені здається, що коли Лілі виходила на сцену, то була вся в білому, із чорним волоссям. Я знаю, що це не так, а от привиджується. Добре, що скоро поїдемо до Харкова, там ніколи буде про дурниці думати. Хоч би вже швидше до Харкова. Здається, ми літаком полетимо. Чудово, якщо літаком. (...)

Дискусія за партою

— Привіт, чемпіоне!

— Кубок твій?

Сьомий «Б» вірив у спортивну зірку Славка Беркути. Сьомий «Б» вважав, що має право на зустріч із переможцем, але клас спіткало розчарування — кубка не було. Команда виступила добре. Львівські шпажисти зайняли друге місце, і в командних Беркута не програв жодного бою. Зате в особистих змаганнях завоював тільки четверте місце.

Андрій Степанович не дорікав, тільки хлопці махнули рукою: «Ну от, а ми на тебе надіялися! Ех ти!»

— Давай проаналізуємо, — сказав Андрій Степанович. — Що вийшло? Поки було напруження волі, ти весь зібрався, вивчав суперника — і вигравав. Коли тобі раптом здалося, ніби успіх забезпечений і без боротьби, ти розм'як і розслабився — твою слабкість миттю відчули. І ось маєш замість першого чи другого — тільки четверте місце.

Славко розумів свою помилку. Так, правильно все запримітив Андрій Степанович. Бої з найсильнішими

спортсменами виграв блискуче, а тим, хто був десь у кінці й навіть не сподівався виграшу, — та ще й у Беркути! — тим Славко ганебно програв. Він подумав: «Ну, що з ними битися? Не бій, а так — розминка».

Та коли раптом отямився, було вже пізно. Рахунку виправити не міг. А пізніше настрої зіпсувався зовсім, він скис; розвеза, от розвеза! Скис — і програв ще двічі!.. (...)

Битись із беззбройним (Розповідає Славко Беркута)

Спочатку я вирішив, що мені привиділося. Скинув маску, знову глянув на вхідні двері — ні, таки правда: на порозі залу стояли Юлько й Лілі. Давно Юлько не приходив на мої тренування, я навіть не міг згадати, коли це було останній раз.

Я підійшов до них:

— Подивитися хочете?

— Так, — сказала Лілі. — Ти ще не збираєшся додому?

— Ні, тільки недавно почали. Сідайте он там! — показав я на лаву, де сам любив сидіти, коли дивився, як інші працюють. Раніше Юлько теж не раз там сидів. Цікаво, чого це він вирішив прийти.

Вони сіли. Я повернувся на доріжку. І раптом відчув, що страшенно хвилююся. Костюм аж наче став тісний і заважав рухатися. Уперше подумав, чи добре виглядаю. Чи не здається дикою та смішною фігура людини в такому незвичному одязі? (...)

Краще не дивитися в той бік, де вони сидять, бо можна й не помітити небезпеку: у фехтуванні все відбувається блискавично.

Коли бій закінчили, я підійшов до них знову. Маску вже не знімав — лоб мокрий, не хотілося, аби Юлько бачив, як я втомився.

— Лілі мене сюди привела, — сказав Юлько, ніби вгадав мої думки. — Не злопам'ятна, забула, що ти не прийшов на прем'єру.

Добре, що на мені зараз маска. За маскою нічого не видно.

— Я не міг. У мене була прикидка перед змаганням.

— А я думав, що спортсмени не ходять до театру.

Я, мов дурник, повторював:

— Слово честі, не міг, це було дуже відповідальне змагання. І тоді якраз вирішували, хто має їхати.

— Міг би й не їхати, — сказав Юлько, — усе одно кубок не привіз.

— Не твоя турбота, — відрізав я. — Привіз чи не привіз — тобі хіба не все одно! Ну, гаразд, треба працювати!

— Ніколи не думав, що розмахувати в'язальними спицями зветься роботою!

— Уяви, зветься!

— По-моєму, робота — головою думати, а тут голова ні при чому. Вистачить пари довгих ніг.

— Ти впевнений? Хотів би я побачити, чи вистачить тобі твоїх довгих ніг.

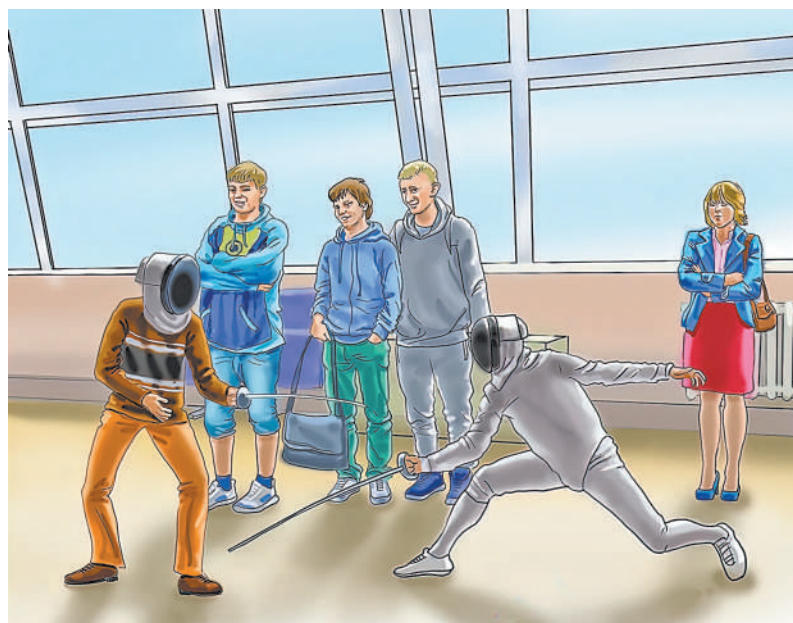
— Спробуймо! Я доведу тобі, що ти даремно пропадаєш тут цілими вечорами. За один вечір я...

— Лови шпагу!

— Хлопці! Ну, що ви, хлопці! Не треба! — просила Лілі.

— Нічого, ти побачиш: я виглядатиму не гірше від нього, — сказав Юлько, знімаючи пальто.

— Бери маску. Дивися: ось випад. Стань так! Далі, далі, ногу, ліву по...

— Навіщо мені твої пояснення? Я не раз чув і бачив, як тебе тут учили.

Юлько витягнув уперед руку зі шпагою. Хлопці познімали маски, з'юрмилися навколо нас. Вони сміялися, жартували, давали Юлькові поради, ніхто нічого ще не розумів. А Юлько справді досить швидко зтямив перші рухи й зробив непоганий випад, я навіть здивувався.

— Бачиш! — засміявся він. — Бачиш, треба просто мати удачу, тоді все в руки саме йде.

«Що? То Юлькові має все в руки йти? У руки, он як! Тільки задумав — і журавель із-під хмари також до Юлькових рук?»

Дуже легко було загнати Юлька в кут. Я наступав і наступав, а він відходив далі. Він, певно, не розумів, що я спочатку тільки бавився, а тепер справді бився, зозла бився. Мені хотілося, щоб він не сміявся, не похвалявся, не говорив, ніби все йде в руки саме, без жодних зусиль. Я не думав тоді, не розмірковував, що битися з

Юльком — просто нечесно, усе одно, що з беззбройним, він же ніколи не тримав шпаги, я мусив йому довести, що сильніший за нього й маю в чомусь рацію, а в чому, тоді ще не міг пояснити. Ударив щосили своєю шпагою об Юлькову. Мій клинок не витримав удару, розламався навпіл, я не встиг нічого зробити, — мабуть, так шофер не встигає часом загальмувати, — і мій зламаний клинок наштовхнувся на Юлькове незахищене стегно. Скрикнувши, Юлько випустив із рук зброю та захопився за ногу. Усе, що відбувалося далі, я пригадую мов крізь сон. Пляма крові на Юлькових штанах, лікар, мовчанка хлопців, злякане обличчя Лілі.

Вуха мені мовби ватою хто заткнув: усе шуміло, голоси долинали віддалік, приглушені й незнайомі. Так буває, коли їдеш у поїзді й чуєш розмову із сусіднього купе. Та одну фразу я почув дуже виразно:

— Покажи мені своїх учнів, і я скажу тобі, хто ти!

Вимовлено це було трохи глузливо, говорив хтось із тренерів, Андрій Степанович потер долонею чоло, і знову той самий голос додав:

— Розпустив ти їх, Андрію Степановичу. А тепер маєш кашу.

Я тоді кинувся геть із залу, затиснувся в куток біля одержних шаф, щоб нічого не бачити й не чути. У коридор вийшов Андрій Степанович.

— Ви... Ви мене тепер відрахуєте?

— Це ти! — Андрій Степанович дивився на мене так, немов я, Славко Беркута, ніколи не був його найкращим учнем. — Навіщо ти вчинив це побоїще? Та ще й заховався після всього. Чого завгодно міг я сподіватися, але щоб Славко Беркута заховався...

Краще він звелів би мені віддати шпагу й ніколи не приходити сюди, у цей зал, однак не казав: «Славко Беркута заховався».

Легко говорити про максимальне навантаження, коли все добре. Коли нікому нічого не завинив — тоді, звичайно, можна дивитися кожному просто в очі. А тут — ледве трапилося таке, за що треба відповідати, — я заховався.

1. Твір Н. Бічуї «Шпага Славка Беркути» за жанром —

- А** роман
- Б** новела
- В** повість
- Г** оповідання

2. Слова «Покажи мені своїх учнів — і я скажу тобі, хто ти!» говорить

- А** Лілі Теслюк
- Б** Юлько Ващук
- В** Славко Беркута
- Г** Андрій Степанович

3. Установіть відповідність.

Хобі (захоплення)	Герой (героїня) твору
1 балет	А Славко Беркута
2 малювання	Б Юлько Ващук
3 фехтування	В Лілі Теслюк
	Г Стефко Вус

4. Чому, на вашу думку, Славко не наважився підійти до Лілі після вистави?

5. Знайдіть і прочитайте уривок, де описано докори сумління, які переживає Славко через те, що не відвідав вистави (частина «Після вистави»). Як його характеризують ці душевні переживання?
6. Якою реплікою Юлько спровокував Славка битися на шпагах? Чи може, на вашу думку, фехтувальник ставати на двобій із людиною, яка ніколи не тримала в руках шпаги?
7. Що таке *літературний характер*? Який літературний характер вас найбільше зацікавив (Славко Беркута, Юлько Ващук, Лілі Теслюк, Стефко Вус)? Опишіть.
8. Згадайте, які складники має композиція художнього твору. Охарактеризуйте особливості повісті «Шпага Славка Беркути».
9. Що таке *психологізм*? Знайдіть у повісті й зачитайте фрагменти, сповнені глибокого психологізму. Як він допомагає розкрити характер літературного героя?
10. Прокоментуйте назву повісті Н. Бічуї «Шпага Славка Беркути».

11. Візьміть участь у дискусії на тему «Чи можна Славка Беркуту вважати слабкодушним?».
12. Напишіть твір-роздум на тему: «Без дружби життя не повноцінне», використавши приклади з повісті Н. Бічуї «Шпага Славка Беркути».

- ◆ Заповніть літературний паспорт повісті Н. Бічуї «Шпага Славка Беркути».

ВОЛОДИМИР ДРОЗД

(1939–2003)

Український письменник, журналіст.

Найвідоміші твори: оповідання «Білий кінь Шептало», «Люблю сині зорі»; повісті «Ірій», «Самотній вовк»; романи «Листя землі», «Дорога до матері».

Лауреат Національної премії України імені Тараса Шевченка (1992).

Володимир Дрозд народився 25 серпня 1939 р. в с. Петрушині Чернігівської області. Раннє дитинство припало на часи Другої світової війни. Двадцятирічним юнаком видав першу збірку новел та оповідань і відразу ж був прийнятий до Спілки письменників України.

Біографія В. Дрозда — сина колгоспника з глухого поліського села, який одразу ж після закінчення школи працював журналістом районної газети, закінчив Київський державний університет ім. Т. Г. Шевченка, працював редактором у видавництвах, був головним редактором журналу «Київ» і став відомим письменником, — увійшла до його творів. Вони побудовані на аналізі його життя і душі та поєднують реалістичне бачення світу й осмислення народного життя.

В. Дрозд помер 23 жовтня 2003 р. в м. Києві.

Сьогодні ви ознайомитеся з оповіданням **«Білий кінь Шептало»**, яке вперше було надруковане в 1965 р. У 1967 р. з'явилося його продовження — «Кінь Шептало на молочарні». Нині ці твори перекладені десятками мов

світу. Вони в оригінальній алегоричній формі не лише передають стан людини в тогочасному українському суспільстві, а й пропонують читачам віднайти власну позицію та шлях вирішення проблеми внутрішнього роздвоєння.

БІЛИЙ КІНЬ ШЕПТАЛО

Оповідання
(Скорочено)

...Сутеніє; раптом
на галявині — кінь — самотній.

Р. М. Рільке

Босий підпасок¹ тягнув через бригадне дворище батіг — зимно блискало дротяне охвістя. Шепталові зсудомило спину: якимось повесні він задрімав у приводі, підпасок дошкульно хльоснув, дротинки порвали шкіру, ранка, уподобана ґедзями, досі не гоїлася. Хлопчак наблизився до загорожі та хвацько стрельнув батоном, аж луна прокотилась од клуні, що на краю села, і сивою гадючкою повисла курява. Коні, гризучи та штовхаючи одне одного, сахнулись од пострілу в куток. Тією живою, наполоханою хвилею Шептала зім'яло, притисло до жердин; гостро тхнуло потом, він гидливо підібрав губи та весь зіщулився — змалку ненавидів табун, гурт і в загорожі, і на пасовиську волів бути сам. Спершу бригадні коні глузували з того, далі звикли й самі почали обходити Шептала. Хлопчик наблизився до конюшні, зазирнув у темну ополонку дверей:

¹ Підпáсок — помічник пастуха.

— Дядьку Степане! Казав завфермою, щоб Ви до приводу¹ конячину прислали, бо назавтра свиням зелені немає.

Шептало нашорошив вуха. Неприємна, знайома млявість — провісниця всіляких прикростей — закрадалася в груди. Сьогодні суботній вечір, роботу скінчили раніше, і він насолоджувався спокоєм і тишив себе надією на завтрашній відпочинок. Звісно, якщо вранці не поженуть до міста. Але він сподівається на Степанову добрість. З конюхом у нього особливі стосунки. Інші коні це відчують, тому й недолюблюють Шептала. Степан ніколи не б'є його, хіба ненароком у гурті зачепить пугою чи про стороннє око стьобне. Ніколи не посилає на важку роботу, якщо є кого іншого послати. Бо він, Шептало, кінь особливий, кінь білий, а коли й попав у це бригадне стовпище, то завдяки злому випадку, химерам долі. Справжнє місце йому не тут, хтозна, де він може опинитися завтра. І Степан це розуміє. Степан що: маленький чоловічок, навіть не білий, а якийсь землисто-сірий, з брудними, корявими ручиськами. Але навіть він своїм приземленим розумом тямкує тимчасовість своєї влади над Шепталом.

Коні заспокоїлися, розбрелися по загороді. Шептало знову залишився сам. У дверях з'явився Степан, спинився на порозі, пильно дивився на коней; від того погляду млявість обняла груди й покотилася до колін, що зрадливо затремтіли. Шептало вперше пошкодував, що опинився на видноті. Хотілося проштовхатися в середину табуна, загубитися між ребристих кінських тіл. Він удав, що не помічає конюха, схилив голову до прив'ялої трави.

¹ *Прівід* — пристрій для приведення в дію різних машин.

«На мене вкаже, обов'язково на мене», — думав похлоливо, про всяк випадок, щоб прикрість не була несподіваною, хоча напевно знав, що Степан його не потривожить.

— Шептала візьмеш, — сказав конюх хлопчаків. — Тільки зачекай, напою.

Білий кінь підвів голову та жалібно глянув на Степана великими водянистими очима. Привабливість теплого надвечір'я мертвіла, опадала, як зжовклий лист під буйним поривом осіннього вітру. Думка про роботу забарвлювала все в темні, холодні тони. Серед усіх робіт він найбільше недолюблював крутити привід та їздити до міста, хоч інші коні вважали це найлегшим. Цілісінький день, до темряви, ходити по колу, топтати власні сліди — у цьому було щось принизливе. А ще принизливіше котити заставленого корзинами та бідонами воза серединою ранкової міської вулиці — колеса торохкотять по бруківці, торохкотять бідони, хитаються корзини, кудкудакають кури, гелґочуть гуси. Навколо ж стільки святково вбраного народу, стільки коней із сусідніх сіл, і всі бачать сором його, білого коня. Коли вже бути відвертим до кінця, то він соромився упряжі, соромився становища робочої худобини, яку вільно запрягати, поганяти, стьобати батогом кожному Степанові... Хоч і випадали хвилини, коли він у своєму приниженні гостро, солодко звеличувався (його, білого коня, загнuzдано, заковано в хомут, поставлено під дугу; хай буде соромно людям, які те вчинили), але це була надто коротка й безперспективна втіха.

Шептало старанно, щоб не виказати засмучення Степановим рішенням, жував скошену вранці траву, між якою хоч і попадались його улюблені конюшинки, але

зараз здавалися прісними. «Я на базар завтра не поїду, та й не переробився вдень, обурини возив. Інші, ледь розвидніється, до міста почимчикують, дати перепочинок треба...» — міркував Шептало, і в кінських очах поволі випогоджувалося. Йому кортіло будь-що виправдати Степана, довести, що той не мав кого послати в привід і лише через безвихідь потривожив Шептала. Так було легше — через гірку безнадію перекидався місточок. А може, конюх боїться, що ніхто з коней, окрім нього, не встигне до ночі порізати зелень і свині залишаться завтра голодні? Мабуть, саме так. Вони, люди, знають: на Шептала можна покластися. Такий покірний і роботящий, тільки віжок торкнися, уже чує, уже розуміє, підганяти не доводиться. Він свого досяг, зумів прикинутися; вони повірили — хіба не має пишатися своїм розумом і витримкою. Ще коли його, молодого й гордого, уперше осідлали, ганяли по царині до сьомого поту, хльоскали до кривавих рубців на боках і привели в загін геть вимочаленого, знесилоного, інстинкт білого коня підказав йому, що рано чи пізно люди зломлять його. Супроти вітру довго не пробіжиш, і розумніше до часу прикинутися скореним, залишившись у душі вільним, аніж бути скореним насправжки. Перші роки упряжного життя він побоювався, аби люди не розгадали, що він тільки прикидається покірним, і рвав голоблі¹ з останніх сил. До того ж краще тягти, не очікуючи на батіг, ніж ковтати принизливе підстьобування. У добровільному напруженні було щось від самостійності, від волі. Але тепер ніхто не сумнівався в його ретельності, і він іноді

¹ *Голобля* — одна із двох жердин, прикріплених кінцями до передньої частини воза, у які запрягають коня.

дозволяв собі стишувати крок, тягтися за червоними китицями конюшини на узбіччі дороги. Помітивши на дорожнім піску нетерпеливу тінь людини, докірливо косив оком, мовляв, ви ж мене знаєте, це я так, піджартувую, і спішно переходив на чвал².

Степан вийшов із конюшні, поцьвохкуючи довгим, наче гони спекотного дня, батогом, відчинив ворота загорожі. Коні, боязко косячись на батіг, почовгали дворищем до бригадних воріт. Шептало, як завжди, перечекав, коли скінчиться тіснява в проході, і вийшов останній. З усього нинішнього життя чи не найважче гнітила його оця табунна, тричі на день подорож до колодязного корита. Уже багато років, відколи його забрано від матері, ніхто не питав Шептала, хоче він пити чи ні, а тільки відчиняли загорожу, хльоскали батогом і гнали вузенькими провулками, де від густої куряви було так само тісно та задушно, як і від пітних, гарячих кінських боків. Із часом спрага почала нагадувати про себе перед загальним водопоєм. Води в кориті часто не вистачало; щоб не цідити крізь зуби іржаву каламуть, Шептало й собі змушений був штовхатись і лізти наперед, у тісняву, ніби звичайний кінь.

Хтось зачепив Шептала копитом — дві молоді кобилки затіяли посеред вулиці, за кілька кроків од Степана, жартівливу бійку. «Мало вас сьогодні ганяли, — злісно подумав білий кінь, відходячи вбік. — І як цей Степан терпить? Я навів би порядок. Водопій — то водопій, нічого витанцьовувати, ніби в цирку».

Узагалі, він ніколи не розумів обмеженості деяких коней, котрі прагнуть на кожному кроці суперечити, огри-

¹ Чвал — швидкий біг навскач; галоп.

затися, показувати свій характер. Ніби цим чогось досягнеш, крім батога. Із сумовитою зверхністю спостерігав Шептало, як Степанів батіг розганяв у різні боки молодих кобилок; у цих вороних, сивих, гнідих, перистих так мало розуму, що просто дивуєшся. Особливо коли бачиш усе трохи збоку, як зараз. Скільки потрібно було днів тихої, непомітної боротьби, поки Степан змирився, що Шептало йде на водопій трохи збоку, трохи позаду, ніби він зовсім не бригадний, а сам по собі! Ні, він не бунтував, не ліз під батіг, а тільки відставав щодня на пів голови, на пів кроку й озирався на конюха, укладаючи в той погляд увесь розум білого коня: «Мовляв, ти ж знаєш, я не підведу, я інакший, ніж вони, нас із тобою таких тільки двоє...»

Червоне сонце опускається в роз'южену куряву, з-за лісу — краєчок грозово-синього хмаристого холоду. У глибині банькатих Шепталових очей — рожеве тремтіння, наче без підків ступає по кризі. Зате скільки незалежності в крутім вигині шиї, у густій гриві, у розміреному ритмі струнких ніг! Такі хвилини скуповують і безглузде кружляння в приводі, і сором міських райків, і колотнечу навколо корита. Він забуває, що відразу після водопою на нього одягнуть хомут і поведуть на ферму, а може, запряжуть ще й завтра, і позавтра, і кожного дня (...). Він усе забуває, окрім одного: тремтливої ілюзії волі та влади. Попереду клубком куряви котить табун, за табунем — Степан, а за кіньми й Степаном — він, Шептало. І можна досхочу тішитися уявою, що це він, білий кінь, жене до водопою і сірих, і вороних, і гнідих, і перистих. І Степана разом із ними, усесильного, милостивого й злого Степана, а сам ні від кого не залежить і нікому не кориться.

Жовтаві соняхи перевисають через тини, од лісу віє прохолодою; уночі задощить, вони ночуватимуть у конюшні, а може, і в привід не запрягатимуть. Думки перестрибують, ніби плуг на розворотах, спокійні й приємні, як літній вечір після роботи. Страх провалюється дедалі глибше, виколисана в стійлі довгими ночами ненависть розвіюється, і Шептало поглядає на конюха поблажливо; він не мститиметься Степанові за ті випадкові удари, без цього не можна, без цього ніякого порядку не було б серед коней. Солодке почуття прощення і солідарності з конюхом охоплює Шептала. Він піднімає голову й ласкаво, заклично ірже. Степан озирається і, ніби вперше помітивши Шепталову сваволю, люто блимає з-під рудих брів:

— Ах ти ж, ледаче зілля!

Батіг злітає в червонясте небо, довгий і в'юнкий, тонким дротяним охвістям безжально обвиває Шепталові спину й гостро впивається в тіло. Білий кінь із несподіванки високо підкидає задні ноги, спотикається на рівному місці й, полонений страхом, що виринає з глибини тіла та пирскає холодним потом, забуває всі недавні думки, кидається в гущу, у гарячі кінські тіла — гніді, вороні, перисті. А батіг наздоганяє білу спину, січе, жалить...

Образа була така несподівана, приголомшлива, глибока, що білий кінь не пам'ятав, як проминули довгу вулицю і розсипалися по піщаному косогору, нижче якого стримів колодязний журавель, а ще далі, за вищипаною гусячою цариною аж до самого лісу, стелилися луки. Він тільки переставляв ноги, опустивши голову до самої землі, поки свавільний кінський потік кудись, — тепер було зовсім байдуже куди, — ніс його. Шептало ще ніколи

не переживав такого — несподівано все стало тим, чим було насправді, без попон, без прикрас, ніби відпанахана зненацька глиба чорнозему. Його повільно засмоктував глибокий, як прірва, відчай.

На косогорі Шептало спинився, підвів голову з тужними очима. Його чутливі ніздрі збрижилися, ожили, губи тривожно оголили гостру підкову зубів. Сонце сіло, луки димчасто синіли, а над лісом беззвучно, загрозливо росла кошлата грива невидимого вороного, що застиг перед велетенським стрибком на небо. Пахло травною, квітами, деревами, болотами, дощем, і всі ті запахи зливалися в один знайомий та безконечно далекий запах, що раптом стрепенув Шептала, підхопив, пружно кинув із косогору. І він побіг, збуджено форкаючи та загрибаючи копитами пісок, подібний до короткогривого стригунця. Матір упрягали в лісникову двоколку¹, а він біг збоку зеленими розорами доріг, зазирає у зелені сутінки хащ, заходив по коліна в жовтогарячі лісові ромашки й, наполоханий птахом, що пурхав із-під копит, мчав лісовою дорогою навздогін ставній білій кобилиці. То було дитинство, і пахло воно молоком і конюшиною. Потім вони до самого вечора паслись удвох на лісових галявинах і просіках, і мати розповідала про гордих білих коней — його дідів і прадідів (...).

А в цих владних пахощах далечі ховався п'янкий дух забутої волі, що просочився крізь сотні поколінь білих коней і несподівано сколихнув Шептала. Він так і не підійшов до корита, хоча дуже хотів пити, але штовхатися зараз між пітних тіл було понад його силу. Стояв трохи осторонь, спрагло нюхаючи вологий пісок, і прислу-

¹ *Двоко́лка* — візок на двох колесах.

хався до своїх марень, подібних до полохких досвітніх снів. А в тих народжених запахом снах красиві білі коні бродили у виляглій сріблястими хвилями траві, купали сильні тіла в чистих річках і виходили з води на піщані коси (...). Біля вільних коней теж жив страх, але ж інший, не Шепталів страх перед Степаном, а будоражливий, живлющий страх, що кликав до відважної боротьби, до змагання.

— Бач, не п'є, бісова худобина, — почувся хриплий Степанів голос, проганяючи видіння. — Надівай недогнuzдок та й веди, бо не встигнете. Коли б на дощ не зібралось, диви, яке суне...

Одразу почувся шерхіт босих хлопчачих ніг, чіпкі руки пригнули голову білого коня, спритно накинули недогнuzдок і владно потягли до себе. Шептало бездумно, із звичною покірністю ступив кілька кроків за босим хлопчаком і раптом із болісною ясністю, як ніколи досі, відчув свою неволю. Перед очима попливла витоптана власними копитами одноманітна суха земля, диркотів привід, торохкотіло колесо по бруківці, свистів батіг і вибухав лайкою Степанів голос. Шептало задер голову — ніздрі дражнило гострим запахом волі.

— Но-но! — суворо гукнув хлопчак, пробуючи пужалном коневе стегно. — Не балуй!

І тоді сталося несподіване для хлопчака, для Степана й для самого Шептала. Од того поблажливо-зверхнього дотику його бридливо пересмикнуло й підняло. Білий кінь із нечуваною силою шарпнувся, вирвав кінець поводя, дико звівся на задні ноги, біснувато стріляючи страшними, кривавими очима. Цієї хвилини він був справжнім білим конем, відважним і відчайдушним, як його далекі предки. Хлопчак відсахнувся, у грізнім

подиві зацікавив Степан, а Шептало легко опустився на передні ноги, збив копитами сипкий пісок, перестрибнув рів і помчав через гусячу царину в лугову синь.

Незабаром форкання коней, Степанова лайка, тягуче рипіння журавля та плескіт води в кориті розтанули, згинули у вечоровій безвісті, ніби їх ніколи й не було. Навколо Шептала росла, ширилась аж до трав'яних, утаємничених обривів воля; воля пахла живою вільгістю, міцним настоєм лугових трав і молодого сіна. Йому ще ніколи в житті не бігалося так легко. Потрапив на вкочену колісьми лугівку, копита відбивали чіткий ритм, і, роздратований тим ритмом, він навмисно прискорював біг, наздоганяючи самого себе та розсипаючи по крутій шиї густу білу гриву. Не було ні хомута, ні голобель, і ніхто не сіпав за віжки, указуючи шлях.

Дорога впала в зарослий верболозом рукавчик, перестрибнула коріння та сухий хмиз і різко звернула вбік, уздовж пересохлого русла. Під ноги білому коневі стелилася висока, не торкана косою, зовсім як у недавніх його видіннях, трава. Злегка світилися крізь сутінки

пригладжені лігвища вітрів, темніли стрілки щавлю та смачно вабила конюшина. Шептало пірнув у запахи. Мокрі мітлиці лоскотали черево та груди, він нагнув шию, занурив голову в трави, що аж чвиркали під копитами. А темно-зеленим хвилям не було кінця-краю: тугі, кошлаті гриви хлюпали в груди, повивали ноги, хапалися за високо зведені копита й тягли в глибінь. Стомившись од напливу вражень, Шептало спинився, нашорошив вуха та сторожко скосив очі. Він був сам-самісінький на всю луку: мовчала трава, мовчало віддалік громаддя копиць, подібних до вершників, що поснули з піднятими забралами — нерухомими контурами лелек, усе потонуло в безобрійній, німій тиші. Білий кінь задер голову, сп'яніло заіржав, не в силі стримати буйної радості. На іржання білого коня коротким клекотом обізвався лелека — клекіт захлинувся в урочистій задумі, і знову все стихло, здавалося, навіки. Шептало впав на спину, покотився по м'якоті, з насолодою підминаючи траву та сміючись, як уміють сміятися тільки коні — голосисто й заклично. Над ним висіли зігнуті в колінах ноги, а над ногами — половина неба, волохатого, темного, половина густо-синього, з яскравими блискітками зірок. Шептало гордовито кресонув копитом зірку й застиг, ніби чекав на іскру. Зненацька по волохатій хмарності цьвохнуло болюче білим, наче із сириці¹, плетеним сьайвом. Шептало майже конвульсійно крутнувся, перевернувся і різко звівся на ноги. Ще довго не міг отямитися, розгублено принохуючись до вим'ятої трави, — сьогодні вперше наполохався блискавки. Неприємний

¹ *Сириця* — недублена шкіра, оброблена жировими речовинами, які роблять її дуже міцною та еластичною.

спомин засмоктав у грудях: спека, вигоріле небо, шелест соломи по стерні, щем спини, скусаної гедзями, косарі при обіді. Шептало забродить в овес і відчайвно котиться по хрускотливій сухій хвилі, батіг гострий, наче коса, — із чіпкої білої сириці він біжить по стерні, а батіг жалить, жалить...

Нічна волога стала незатишною, мулькою, ніби стійло повесні, коли немає підстилки. З-за копиць, од річки, віяло теплом. Білий кінь радо попрямував туди, полощучи боки між шерехатих сінних долонь і розгойдуючи на копицях одноногих, потривожених грозою лелек. Копиці пахли ситою зимовою ніччю, коли завірюха безсило б'ється в стіни, шелестить по дверях сипучим снігом, а в конюшні парко й дрімотно.

Але з кожним кроком до річки сінний дух відступав перед п'яркою повинню ще денного тепла й тривожної водяної вільгості, од якої глибше дихалось і кортіло бігти, брикатися, іржати. Коли ж берег упав, оголивши бронзову спину нерухомої, сонної води, Шептало не стримавсь і побіг, перечіплюючись об кореневища верболозів, грузнучи в піску та задихаючись од не знаної досі, нестерпної, та все ж солодкої спраги, яку вільно було вгамувати живою, а не іржавою водою. І він рвонув понад берегом, по міліні.

Молотив копитами теплуваті хвилі, бризки смачно лоскотали губи. Шептало шурхнув у глибінь і поплив, оглушений плескотом, пінистим виром, що зчинився навколо нього. Ніби перестиглі яблука, по небу прокотився невидимий гуркіт і впав десь поблизу, за лісом... Це були найкращі хвилини Шепталового життя. Ніколи досі й уже ніколи опісля білий кінь не відчував себе так близько й повно зі стихією, течією — од трав'яних хвиль

до білих громів у вишині. Вийшов на сизу піщану косу й, струсивши воду, відчув себе таким сильним, що знову заіржав, цього разу грізно та бойовито, перегукуючись із громами. Тепер йому захотілося спокійно напитися, і він пішов по сизій косі до затоки. Пив скупими ковтками, цідячи воду крізь зуби та шкодуючи, що втолив спрагу.

Раптом небо над Шепталом напнулося, наче віжки на косогорі, не втримало, тріснуло навпіл, у тріщину хлюпнуло яскравістю, і Шептало побачив у водянім дзеркалі себе — незвично білого, аж до щему в очах. Здивований, він перечекав, не рухаючися з місця, щоб не скаламути воду, поки небо знову засвітилося, і знову побачив свою чисту, прекрасну білизу.

Перші краплі крихітними копитцями промерехтіли затокою — починався дощ. Шептало побрів до ліска — гірка правда, несподівано відкрита, засмутила його. Протягом усього життя в конюшні обманював себе: він уже давно не був білим конем. Він був бруднувато-сірим, попелястим і тільки тепер, викупавшись у річці, знову став сліпучо-білим красенем, схожим на давніх предків, що царювали по циркових аренах. Тепер зрозуміло, чому Степан насмілювався хльоскати його батогом.

Узлісся, наскрізь промите дощем і прочесане вітром, гривасто розгойдувалося, ніби голови коней у степу. У шепелявих заростях було темно, мокро й сиротливо. Білий кінь положливо сахнувся — сосни глухо гупали об землю молодими шишками. «Степан справді буває дуже злий. Немов щось знаходить на нього, але з ким цього не трапляється, та ще при такій службі. Скільки нас на одні плечі! А хіба ці гніді, сірі, перисті, вороні, сиві розумі-

ють?» Шепталові раптом закортіло почути Степанів голос, ласкаво ткнутися мордою в його замаخورчені долоні (...). Він дорікав собі за відсутність гордості, але тепер, серед пустинного темного луку, ця довірливість була бажана й приємна. Вона єднала його із селом, із Степаном, як і недогнuzдок, що час від часу потеленькував. Шепталові подумалося, що весь сьогоднішній вечір — і коли біг, вирвавшись із хлопчачих рук, і коли вигулювався серед високих трав і в річці — він відчував владну Степанову руку. Так застоялий жеребець змагається з вітром у прудкім бігу по колу, напнувши довгі віжки, один кінець яких тримають сильні руки. Але ця гірка правда вже не сколихнула Шептала, він тільки прищулив вуха й прискорив біг.

Дощ ущух, тільки небо все ще спалахувало холодним білим полум'ям, вихоплюючи з темряви білого коня, що поспішав до села розмоклим путівцем. На вулицях, між тинів, стояли широкі калюжі, і коли знову спалахнула блискавка, Шептало побачив у них своє відображення. Він заклопотано зупинився, думаючи, як то здивується Степан. І коні здивуються, бо ніколи не бачили його такого білого, гарного. Степан вважатиме, що він хоче виділитися, показати норів. А справді, кому й що доведеш? Тільки собі гірше зробиш. Краще вже й надалі прикидатися сіреньким і покірненьким. Сьогоднішнє перешумить. Хай завтра в привід відправить чи до міста, а згодом вони з конюхом порозуміються. Недаремно ж білим коням дано розум. Головне, щоб він, Шептало, знав про свою білизну, а про чуже око краще залишитися колишнім.

Шептало ступив кілька кроків, гепнувся у грязюку й покотився по дорожній хлюпавці. Коли звівся на ноги,

уже не був білим конем; до ранку земля підсохне, об-
сиплеться, і він стане таким же сірим, яким був досі.
Колишній спокій і розсудливість повернулися до Шеп-
тала. Звичайно, бригадний двір замкнено, але перелаз
між конюшнею та клунею з одної низької жердини. Двір
знайомо пахнув перепрілою травою та вівсом. У конюш-
ні не світилося. Степан спав. Коні дрімали в загорожі,
під навісом. Біля комор сонно бив у рейку сторож. Шеп-
тало обійшов загорожу — ворота щільно причинені й
узяті на ошийник. Білий кінь, скільки зміг, просунув
голову між двох жердин загорожі та й собі задрімав,
стомлений нерозумною блуканиною...

V 1. Прочитайте подані рядки.

*«Я на базар завтра не поїду, та й не переробився вдень,
обурини возив. Інші, ледь розвидніється, до міста почим-
чикують, дати перепочинок треба...»*

Ці думки належать

A Степанові

B Шепталові

B підпаскові

Г завфермою

2. Установіть послідовність поданих уривків.

A *«Шептало ступив кілька кроків, гепнувся у гря-
зюку й покотився по дорожній хлюпавці. Коли
звівся на ноги, уже не був білим конем; до ранку
земля підсохне, обсиплеться, і він стане таким же
сірим, яким був досі».*

B *«“На мене вкаже, обов’язково на мене”, — думав
полохливо, про всяк випадок, щоб прикрість не
була несподіваною, хоча напевно знав, що Сте-
пан його не потривожить».*

В «Хлопчак наблизився до загорожі та хвацько стрельнув батогом, аж луна прокотилась од клуні, що на краю села, і сивую гадючкою повисла курява».

Г «Хлопчак відсахнувся, у грізнім подиві зацікавив Степан, а Шептало легко опустився на передні ноги, збив копитами сипкий пісок, перестрибнув рив і помчав через гусячу царину в лугову синь».

3. Установіть відповідність.

Слово	Значення
1 голобля	А швидкий біг навскач; галоп
2 двоколка	Б недублена шкіра, оброблена жировими речовинами, які роблять її дуже міцною та еластичною
3 сириця	В пристрій для приведення в дію різних машин
4 чвал	Г одна із двох жердин, прикріплених кінцями до передньої частини воза, у які запрягають коня
	Д візок на двох колесах

4. Знайдіть і прочитайте рядки, у яких ідеться про особливі стосунки коня Шептала й Степана. Прокоментуйте подані їхні характеристики.

«Він, Шептало, кінь особливий, кінь білий...»

«Степан що: маленький чоловічок, навіть не білий, а якийсь землісто-сірий, з брудними, корявими ручиськами».

5. Поясніть значення фразеологізму *біла ворона*. Чи можна коня Шептала назвати *білою вороною*? Чи доводилося вам зустрічати в житті білих ворон? Чи

змінилося ваше ставлення до таких людей після прочитання оповідання «Білий кінь Шептало»?

6. Чому тварина (кінь) в оповіданні викликає більше симпатій, аніж людина?
7. Як українці здавна ставилися до коней (у часи Русі-України, козаччини й пізніше)? Чи змінив науково-технічний прогрес ставлення сучасників до тварин, зокрема й до коней?
8. Чому, на вашу думку, кінь Шептало повертається наприкінці оповідання до свого господаря?
9. Пригадайте, що таке *алегоричний образ* (алегоричний образ крил у поемі Л. Костенко «Чайка на крижині»). Розкрийте алегоричність образу коня Шептала.
10. Визначте ідею оповідання «Білий кінь Шептало».

11. Поміркуйте над вибором і постановкою розділових знаків в епіграфі до оповідання «Білий кінь Шептало». З'ясуйте, що таке *авторська пунктуація*.
12. Поміркувавши над поданими рядками, висловте під час дискусії свою думку. Чи краще й надалі Шепталові було *«прикидатися сіреньким і покірненьким»*? *«Головне, щоб він, Шептало, знав про свою білизну, а про чуже око краще залишитися колишнім»*.

- ◆ Випишіть з оповідання В. Дрозда «Білий кінь Шептало» 7–10 фраз, які навчають бути особистістю.

ЮРІЙ ВИННИЧУК

(Народився 1952 р.)

Сучасний український письменник, журналіст.

Найвідоміші твори: збірки поезій «Відображення», «Передчуття осені»; повість-казка «Місце для дракона», казка «Літопис від равлика».

Юрій Винничук народився 18 березня 1952 р. в м. Станіславові (нині м. Івано-Франківськ). Його батько був лікарем, мати — інженером-економістом. Освіту філолога здобув у Прикарпатському університеті імені Василя Стефаника. Потім переїхав до Львова, де працював режисером Львівського естрадного театру «Не журись!», редактором відділу містики та сенсацій газети «Post-Поступ», писав сценарії та пісенні тексти. Він відомий передусім як журналіст і письменник. Його твори перекладено багатьма мовами світу, за казками знято два мультфільми. Нині мешкає в м. Виннику під Львовом.

Ю. Винничук — усебічно розвинена особистість. Цікаво, що він визнаний послом галицької кухні за визначний внесок у популяризацію галицької кулінарії, у 2003 р. нагороджений відповідною відзнакою Клубу галицької кухні.

Сьогодні ви почнете читати повість-казку Ю. Винничука «**Місце для дракона**» про сучасний світ, у якому

й досі, на жаль, ще є місце для «драконячих законів». Дивовижно, але дракон Грицько — поет і християнин... А хто ж тоді мешканці казкового князівства? Про це ви дізнаєтеся найближчим часом...

МІСЦЕ ДЛЯ ДРАКОНА

Повість-казка

(Скорочено)

Не від того я помру,
Що на світі буде війна.
А від того, що вона
Мого вірша не достойна.

Ярослав Довган

Розділ I

У вікні дзижчала муха, і нудотливе оте дзижчання навівало сон, так само, як і порипування віконниць од непомітного вітру. Спекотливий полудень порозморював усе довкола, жовтою від пилюги та сонця вуличкою пленталася баба Дрімота й мак розсипала — куди мак сипне, там усе й засне, а по нивах недожатих блукала Полудниця із серпом і пильнувала, чи не зостався який сміливець у полі в полудень дожинати, але не було нікого, бо добре відомо, що від Полудниці нічим не відкупишся і не відмолишся — махне серпом по шиї, та й край. Попід парканами дримали коти, собаки, свині й кози впереміш, наче одна родина, позаривалися в порох кури, навіть метелики непорушно застигли на квітах, мов одинокі пелюстини.

Князь люботинський куняв у кріслі, заколисаний мушиним дзижчанням, у сні занурений, наче в мутну,

теплу воду, і снилися йому війни, переможні походи, руїни здобутих фортець, довгі вервечки полонених. Були це особливі сни, бо з'являлися вони лише в полудень, а вночі ніколи, і тому-то він із такою шанобою до них ставився, що навіть оголосив по всьому князівству наказ, щоб ані одна душа не наважилася в полудень потривожити його спокій. Незабаром навіть собаки призвичаїлися до нового розпорядку, хоча, правда, кілька вже поплатилося життям за те, що о тій святій порі дозволили собі продерти горлянку.

Відколи князь посів батькові володіння, запанувало на люботинських землях небувале затишшя. Лицарі, які були, сиділи по своїх добрах і наливалися тлуцем, якимось самі собою відійшли в забуття турніри, а якби й збрело князеві затіяти щось таке, то невідомо, що б із цього вийшло, бо лицарі, не тримаючи тривалий час у руках ні меча, ні списа, тільки посміховсько із себе зробили б. Сусіди перестали зазіхати на спірні прикордонні села й містечка, хоча раніше затівали баталії навіть через задрипаний хутір чи старий вітряк, якого хтось поставив на межі. Ніхто ні в кого не викрадав доньки, нікому жита не толочив під час ловів. Потроху оця сумирність передавалася міщанам і селянам, ба навіть бурсаки втихомирились і не влаштовували колотнеч на ярмарках і міських ринках.

Спокій і затишок запанували в князівстві, і полудень став богом, якому хоч і молилися, проте жертву приносили зовсім маленьку, майже непомітну жертву, а в нагороду здобули нудьгу, котра, мов іржа меч, пороз'їдала душі люботинців, а що ті відвикли боронитися, запанувала вона безроздільно, викликаючи неймовірну ліню і розмореність. Здавалося, усі люботинці тільки для того

й живуть, щоб виспатися, і якщо не закинули вони ще своїх ремесел і господарств, то тільки тому, що, не забезпечивши здорової їжі, не мали вони й здорового сну. І коли якийсь чужинець заїжджав у ті краї, то навіть сонце над Люботином здавалося йому куди вгодованішим і ситнішим, ніж на батьківщині.

Раніше князь утримував невелике військо, та, оскільки не було війн і воно влітало йому в дзвінкий гріш, розпустив його. Тоді як батько провів життя своє верхи на коні в безконечних походах і тільки мріяв про спокій, князь, навпаки, аж переситився спокоєм. Деколи його опанувало бажання струсити із себе оту сонливість і бездіяльність, кидався щось робити — затіє, було, собор будувати, уже й підвалини закладуть, і раптом махне рукою та більше не з'являється на будові, а майстри розповзуться по домівках, і ніхто потім про собор не згадує.

З літами відступав від нього сон, а натомість сповзалися лихі тривоги, прокрадалися в груди сухі й сичали під горлом, як люті вужі. Безсоння зривало вночі його з ліжка й змушувало блукати, наче сновиду чи привида, лункими покоями замку, і кроки його викликали моторош у сторожі.

У князя була донька — прекрасна Настасія. Прийшла їй пора до вінця ставати, але за давнім звичаєм прихильність князівни здобували в турнірах чи військових походах. Наречений мусив бути героєм. Та де його взяти в князівстві, котре як не спить, то дрімає? Немає війн, немає розбійників, не з'являються ані злі чаклуни, ані людожери, кудись поділися страшні багатоголові дракони. Звідки візьметься геройство? Чого доброго, князівна задівається і князь не матиме спадкоємця, розпадеться держава, яку з таким трудом клеїли докупи його

пращури. Ось вони осудливо зиркають на нього з портретів, і ніде сховатися йому від їхніх поглядів, які пропікають, наче залізо розпечене. Далєбі, уже пора діяти, не має він права зволікати, інакше проклянуть його і духи предків, і наступні покоління. Ці тривожні думки проникли в його сон і вирвали звідти, ще пробував заколисати себе сонливими хвилями, навмисно й очей не розплющував, але даремно. Звівся на ноги й рішучим кроком попрямував до дверей. Сторожа дрімала, спершись на галябарди.

— Дідько б вас побрав! Отак ви вартуете свого пана? Швидко мені воєводу сюди!

Прибіг захеканий воєвода. Став перед князем, вибакувши здивовані очі та кривлячи рота в гамованому позіханні.

— Слухайте сюди, — сказав князь. — Так далі не піде. Ми котимося в прірву. — Тут він зробив паузу, щоб заспаній воєвода встиг перетравити сказане. — До чого дійшли вже? Я доньку заміж не годен видати. За кого її віддам? Де герої? Де лицарі, уславлені подвигами? Га? Я Вас питаю!

Воєвода роззявив, було, рота, проте тільки для того, щоб випустити на волю «ги-и-и-х», бо голова його, ще не освіжіла після сну, не могла ніяк второпати, що від нього хоче князь.

— Мовчите? Отож-бо. А чи задумувалися Ви коли-небудь, на якого біса Вас тримаю і гроші плачу? Ви ж воєвода, так? А де Ваше військо?

— Та Ви ж самі казали...

— Знаю! То були інші часи. Сусіди, гадаєте, не пронюхали, що військо наше розпущене? Може, уже й міркують собі, з якого боку краще вдарити... Але чому це мене хви-

лює, а не Вас — воєводу? Даю два тижні. За цей час хочу бачити тисячу вояків. Зберіть, озбройте й починайте муштрувати. Далі. Усі сторожові вежі та прикордонні фортеці обновіть і підправте як слід, обсадіть залогами. Далі. Відправте надійних людей збирати данину. Що за чорт? Восьмий рік мої підвладні й мідяка не платять! Зберіть із них за всі роки, а як хто опиратиметься — у Чорну вежу. Без балачки. Доста панькатися. Оголосіть по всьому краю, що від дня святого Онуфрія запроваджуються турніри. Мій старий закон, який забороняв герці між лицарями, скасовую. Усе зрозуміло?

— Та зрозуміло, — зітхнув воєвода. — Мені зрозуміло, а як іншим? Ну, оголошу набір до війська. Гадаєте, підуть? За ті пару талерів? Та кожний колишній вояк уже так із вухами в господарство заліз, що тією мізерією його не спокусиш. Він оно збіжжя вивезе до Чехії, то заробить стільки, що, дивися, сам зможе військо набирати.

— А Ви присилуйте.

— Добре сказати — присилуйте. Чим присилую? Оцими двома руками? Хіба сторожу Вашу познімати? Та й то, скільки тієї сторожі? Селюки он за ціпи візьмуться — розбіжиться Ваша сторожа, як курчата перед шулікою.

— Що Ви верзете? А закон? Я встановлював закони чи мої діди? Хіба насміляться вони піти проти закону?

— Е-е, Ваша милосте, тут Ви трошки той... Самі ж, вибачайте, начхали на закон. А Ваші підвладні з Вас приклад і взяли... Та хоч би й закон. Що з нього? Хіба за часів Вашого татуня, царство їм, не гнали батогами людей до війська, не посилали вояків данину збирати, не садили у в'язниці? А був же закон! Але тоді хоч було

чим той закон підтримувати. А нині залишилися я та Ви. Хіба вдвох і підемо данину збирати. Ну, ще тих бомків із-за дверей візьмеш. Лицарі, що за ці роки зібрали по своїх добрах, то те й пробенкетували.

Князь нічого нового для себе не почув, але тому, що не раз і сам про те все мислив, стало на душі гірко й похмуро.

— То що порадите? — спитав.

— Не хотів я раніше казати, поки ще всього не переві- рив, та, здається, Господь змилостивився над нами.

— Ви про що?

— Пригнався днями до мене побережник. І знаєте, яку новину приніс? Каже, що бачив дракона.

— Та йдіть!

— Каже, біля Бистриці.

— Справжнього дракона?

— Ну, та справжнього. З крилами. Усе, як має бути. Вогонь видихає. Здоровий, каже, як гора.

— І де він живе?

— У тій самій печері, де жив той дракон, що його при Вашому дідові забито було.

— Ти диви! Господи, чим я віддячу Тобі за ласку Твою? — укланув під образами й помолився, а як устав із колін, то радість світилася в його очах, а плечі розпра- вилися, наче й не згорблювалися ніколи.

— Нині вранці я посилав людей, і вони підтвердили. На березі Бистриці бачили сліди драконові.

— Ну, що ж, Господи, благослови. Розсилайте гінців. Так і оголосить: хто переможе дракона — пошлюбить князівну й сяде на престолі. Бій із драконом — святе діло. Тут народ валом повалить. Проти цього лицарі не встоять. Я впевнений, що вони тільки-но цю вість зачу-

ють, ураз усі бенкети закинуть, за мечі візьмуться та жирок позганяють.

* * *

Дракон ще був зовсім молодий. Минуло вісім років, відколи він вилупився з яйця, що пролежало, може, із сотню літ у печері. Не було кому опікуватися ним і навчити драконячого способу життя, бідолаха навіть не знав, чим повинен харчуватися, і їв собі травичку, листячко, різні там ягідки, дикі яблука й груші. Цілими днями просиджував у печері, тільки вночі виповзав на прогулянку, і через те ніхто й не підозрював про його існування. Але якось він серед ночі забрів до густелезного лісу, проблукав у ньому до світанку й, коли вже повертав назад, натрапив у гайку біля річки на чиюсь хатину, з-за хатини чулося лунке гупання. Дракон спинився і зацікавлено почав наслухати. Незабаром затихло й із-за рогу вийшов старий чоловік, несучи оберемок дров. Дракона він помітив щойно тоді, як висипав дрова біля порога, і хоч оте чудовисько на ту пору було всього лише завбільшки з вола, проте й цього виявилось достатньо, щоби чуб на голові в пустельника — скільки вже там було його — заворушився, мов трава схарапуджена.

Оце так і почалося їхнє знайомство.

Дракон ще й говорити не вмів, був наче мала дитина. Та голову мав тямущу й досить хутко навчився говорити людськи. Вони бачилися мало не щодня, і минав їхній час у цікавих бесідах. Єдине, на що пустельник ніяк не хотів погодитися, це навчити дракона грамоти.

— Не драконове це діло — книжки читати. Я тебе не відраджую, але, хто хоч краплю мудрості зачерпне, довіку ситий не буде. Від багатої мудрості много скорбі, і хто

примножує знання, примножує печаль. Я пішов на пуцу не з добра. Колись воєводою був, але заївся з батьком теперішнього князя. Мені його безперервні військові походи впоперек горла стали. Воює, воює, а яку з того мав користь? Ані клаптика землі не зумів приточити до Люботина. Плюнув я та й подався сюди. Нічого іншого не залишається, як книжки читати. Дещо й сам пописую. Оце ось щоденник свій списав, а це — літопис люботинський. Комусь цікаво буде — прочитає та й мене добрим словом згадає. Мені книжна мудрість на користь пішла. А тобі навіщо? Я тебе й так можу надоумити, без книжок. Дракон приходить на світ чинити лихо. За гріхи наші людські мусимо спокутувати, бо така воля господня, і не тобі проти неї іти. Так же й пращури твої чинили, ніхто з них себе не осоромив. А книжки добра вчать. Як же ти зло чинитимеш, коли праведним станеш?

— Що Ви таке говорите, дядечку?! — жахнувся дракон. — Та мені й на думці ніколи не було зло чинити. Що мені хтось поганого зробив?

— Е-е, синку, не бідкайся даремно, бо що має бути, те й буде. Нікуди від долі своєї не втечеш. Подивися на

себе — думаєш, для краси тебе таким здоровилом Господь сотворив? А ти ж іще рости й рости будеш. Усе в природі має своє призначення, і горе тому, хто піде проти цього.

— Ніхто ще про мене не знає.

— Дізнаються. А як станеться те, не матимеш уже спокою. Приїдуть і покличуть тебе на герць. Мусиш загинути.

— За що?

— А так — ні за що. Дракон повинен загинути. А герої пошлюбить князівну й займе престол. У князя немає сина. Де він спадкоємця візьме? Ти для нього тепер як манна небесна. Чи робиш зло, чи ні — ніхто й не питає.

— Я не хочу гинути, ще й не нажившись. І нікому ніколи зла не вчиню.

— А це вже не зарікайся. Буває, що й вовка змалечку приручать і при хаті тримають. І що з того? Вовк усе одно в ліс дивиться. Підросте й дремене, а то ще й хазяїна роздере.

— Думаєте, і я з Вами отак зроблю?

— На все воля божа. Я тобі в душу не зазирну й кров'ю твоєю не покермую.

— Якщо вже й Ви мені віри не ймете, то хто ж повірить?

— Я тобі вірю. Чого ж? Вірю. Але це протиприродно. Чи ти чув коли, щоб зайці вовків жерли, а вовки на луці паслися? Ну, добре, ти жив сам як палець та й харчувався чим попало, але чи можна бути певним, що ти колись не розсмакуєш м'яса? Спочатку якоюсь пташиною чи рибиною, а згодом козлом розговієшся. А тоді, так само, як і вся порода твоя, на людей кинешся. Був

тут — не за моєї пам'яті — дракон. Мабуть, родич твій, бо в тій же печері жив. То він час від часу якусь дівку ловив та й обідав усмак. Піде на жнива, було, вибере наймолодшу... Довго з ним воювали. І ніхто не зумів подолати, аж Чорний лицар об'явився. Отой і голову драконові стяв.

— Ви хробака з'їли б? — зненацька перебив його дракон.

— Тьху! Що ти мелеш?

— Оце так мені м'яса з'їсти. Я виріс на траві й траву їстиму. Навчили мене вже стільки всього, що як іще й грамоти навчите, гірше не буде.

— Бач, тобі пальця в пил не клади! — розсміявся пустельник. — Гаразд, навчу.

І навчив. Та так, що й сам дивувався з успіхів учня.

Розділ II

Князь наказав лицарям зібратися біля печери й убити дракона. Але дракон із печери не вийшов — і вони почали витравлювати його звідти димом. Князь наказав загасити вогонь, бо це по-бабськи, а не по-лицарськи.

Розділ III

За порадою пустельника дракон на другий день переселився на галявину між горами, де його не було видно. Потім князь прийшов до пустельника, той розповів, що дракон Грицько, якому 8 років, дуже добрий, їсть траву, читає Біблію, любить природу. Це князя здивувало, тоді він попросив пустельника познайомити його з драконом. Дракон Грицько вразив князя своєю мудрістю і добротою, читав свої поезії; із часом вони потоваришували. Люботинський князь став часто навідуватися на галявини в горах.

Відтоді день у день сходилися вони втрюх, і князь тішився, що його дипломатичні заходи обходяться досить дешево. Ці посиденьки були приємні для всіх. При дворі ніхто й гадки не мав, куди князь так часто зникає. Таємницею володіли тільки воєвода та Настасія.

* * *

Кілька днів пустельник не з'являвся в печері, а що таке й раніше траплялося, то ні дракон, ані князь не дуже хвилювалися. Працюючи над літописом, він не раз усамітнювався. Але четвертого дня дракон занепокоївся і, діждавшись ночі, подався до лісу. Лихе передчуття охопило його, коли наблизився до хати. Вітер гупав розчахнутими вікнами, рами скрипіли й протягло скавуліли.

Дракон обережно просунув лапу в двері й витяг лаву, на якій лежав пустельник.

— Нічого, нічого, — заспокоював себе дракон. — Я заберу Вас до себе. Мусите одужати. Що я без Вас? Пустельник мовчав і дихав дуже слабо.

Змій заніс його до себе в печеру й пильнував усю ніч, а вранці, коли старий розплющив очі, напоїв його зіллям.

* * *

— Добре, що ти мене сюди заніс... Ти не знаєш, як страшно на самоті помирати. Я лежав і молився: не дай мені, Господи, умерти серед темної ночі...

— Ні-ні, не покидайте мене, — жахнувся дракон.

— У тебе ще є князь. Він непоганий чоловік.

— Так... після того, як змирився, що я на герць не війду, бачимося ледве не щодня.

— Мені казав, що ти єдина істота, з якою йому цікаво розмовляти. У замку всі в ньому бачать лише князя. А тут він перестає бути князем.

— Зате я не перестаю бути драконом. Не думаю, що він позбувся свого бажання знищити мене.

— Коли народ засне, то спить так міцно, аж поки не почує на своїй горлянці ножа вбивці... Ти — той ніж. Ти все ще біля горла... Податок збільшили — дракон винен. Хлопців до війська забрали — дракон винен. Град вибив збіжжя — і тут винен дракон. На тебе геть усе можна списати... Уночі, коли мені смерть перед очима стояла, думав про те, що зле вчинив. Не варто було втручатися в закони природи. Не ми їх творили, не нам їх міняти.

— То Ви вже шкодуєте, що мене вчили?

— Шкодную... Народженому в темряві й померати в темряві легше. А кому вдалося хоч промінчик світла уздріти, смерть йому в тисячу разів страшніша.

— Так, це правда. Але я вже знаю, що зроблю. Я вийду на герць. Заради князя, заради його доньки й заради Люботина. Мого Люботина, бо ж це й моя земля.

— Що ти говориш?! Ти повинен жити! Життя володаря не варте й одного рядка поета! Ти повинен писати!

— Але мені не дають!

— То йди звідси! — аж застогнав пустельник. — Іди геть від людей! Іди в непролазні хащі, у скелі й болота! У тебе ж крила! Ти забув про них?.. Злети в небо, тільки подалі від ненаситної юрби! Бо той не пише, як бог, хто не терпів, як пес!

— Але я вже без людей не зможу. Я пишу для них!

— Вони ж тебе вб'ють! Зрозумій: коли йде війна — гинуть лише вояки. А коли володар хоче зміцнити владу — поети гинуть у першу чергу.

— Але ж Вас теж, хоч Ви й утекли від людей, турбує доля Люботина! І Ви переживаєте, що буде, як князь помре, не залишивши спадкоємця. Ви так і не стали справжнім пустельником! Ніколи не затуляли свого серця від світу!.. А хочете, аби я це зробив?.. Пізно! Я вже вріс в оцю землю та мушу вмерти на ній і за неї!

— Та ніхто ж про це й знати не буде! Коли людина йде на смерть за Вітчизну, то ім'я її потім прославляють у віках. А ти був драконом і ним зостанешся. Ти загинеш як дракон, а не як поет і герой. Люботин ніколи не дізнається правди. Героєм стане той, хто вб'є тебе. Навіщо ж оця жертва? Кому ти її приносиш?

— Вам! Вам — за все те добро, що зробили для мене!

— Господи! Ну як я тобі поясню, що все це намарно? Далеко важливіше твоє писання! Мудрий завжди поступався дурному!

— І глупота завойовувала світ.

— Молю тебе! Іди звідси! Тікай від цього підступного світу! Живи серед звірів! Звірячі закони — людяніші! — Пустельник рвучко звівся на ліктях. — Я хочу, щоб ти жив! Я хочу, щоб ти був! — Та тут же й схопився за серце. — Ти ще не все... не все... сказав...

Дракон злякався:

— Що з Вами, учителю?.. Ляжте, заспокойтеся...

— ...ти ще мусиш... — простогнав, — мусиш жити...

— Ні! Не вмирайте!

— ...наперекір усім князям...

1. Мріє стати метеликом і літати серед квітів

А пустельник

В Грицько

Б Настасія

Г воевода

7. Хто з героїв повісті-казки наймудріший? Аргументуйте свою думку.
8. Пустельник сказав драконові, що в замку всі в князеві бачать лише князя, а з Грицьком *«він перестає бути князем»*. Як ви розумієте процитовані (узяті в лапки) слова?
9. У творі Ю. Винничука добро і зло ніби помінялися масками. Люди стали драконами, а Грицько-дракон більше людина, ніж самі люди. Спрогнозуйте, чи зможе він зрозуміти закони людського світу, а головне — виправдати їх.
10. Поміркуйте над словами: *«Життя володаря не варте й одного рядка поета! Ти повинен писати!»* Як ви їх розумієте?

11. Прочитайте за ролями останній діалог дракона Грицька й пустельника, починаючи зі слів: *«Добре, що ти мене сюди заніс...»*
12. Перекажіть епізод, проілюстрований на с. 112. Наскільки вдало, на вашу думку, художниця його передала? Домалюйте словесно ілюстрацію.

- ◆ Прочитайте повість-казку Ю. Винничука «Місце для дракона» до кінця. Випишіть не зрозумілі вам слова в зошит.

Розділ IV

Трава пожухла, відцвіли квіти, осіння прохолода прийшла й на драконову галявину. Озерце зарябіло та згасло, на вершинах скель, на деревах галайкало вороння, навіваючи похмуру нудьгу. Листя з тієї висоти летіло на галявину й жалібно шурхотіло.

В один із днів, коли вони сиділи, як завше, біля могили пустельника, князь подумав, чи не пора вже перевірити міцність їхньої дружби.

— Гай-гай, не повелося мені... Так от і покотилося все в прірву.

— Ви про що?

— Та про що ж... немає кому передати престол. Що то буде, як я і воєвода помремо? Донька сама не справиться. Та й куди жінці до влади?

— Видайте її за когось.

— Еге, видай... Не так це просто. Воно б, може, і не один зазіхнув на престол сісти, але ж не можу я за будь-якого її видати, коли в наших законах написано, що князівну може пошлюбити лише той, хто уславився чином геройським. Де я цього героя візьму?

— Хіба серед тих лицарів не було жодного?

— Котрі знатніші — ті пасуться по інших дворах. Що їм якийсь задрипаний Люботин? Понаїжджало тут усілякого зброду — от аби погуляти, нажертися та напитися на дурняк. Їм одне в голові. Тут треба сильну руку, щоб цю проголодь у кулаці тримати. Я вже старий, не годен. Вони й раді на голову вилізти. Не приведи, господи, нападуть вороги — піде все тліном... А ці тут, звісно, галасували на всі заставки, вигадуючи різні подвиги, та хто їм повірить.

— Але ж серед них міг бути й той, хто б мене переміг.

— Може, і був, та спробуй упізнай його. Такі лицарі тепер рідкість.

Погляд дракона посмутнів.

Вітер вив у печері несамовито, і скрипіли дерева.

— Знаєте що... я вирішив... словом, я згоден.

— Га? — стрепенувся князь. — Що ти кажеш?

— Я згоден.

— На що?

— Вийти на герць.

— Та, — відмахнувся князь, — облиш. Я вже змирився зі своєю долею, — а сам спідлоба за драконом стежив, остерігаючись видати радість, яка захлеснула його гарячою хвилею.

— Я не жартую... — дракон відкашлявся. — Насправді хочу битися з лицарями. Посилайте гінців. Як зберуться, я вийду.

— І ти будеш битися?

— Буду.

Князь усе ще не вірив почутому. (...)

— Але стривай... Чому ти передумав?

— Осінь... така пора, що смуток виїдає душу... Мене кличе до себе вчитель. Я чую ночами, як він приходить до мене й кличе за собою... Одного разу вві сні просив мене, щоб я виявив своє милосердя та вчинив Вашу волю... (Невже він не помічає, що я брешу? Він не хоче помічати...) Тоді я не послухав його. І ось тепер... так, тепер, мені здається, я готовий стати на герць. І загинути... як мої предки... І як того потребує звичай.

Князь після довгих потуг нарешті видушив із себе сльозу, тоді драматично змахнув її рукавом, підвівся і, скуливши плечі, побрів із галявини. Дракон дивився йому вслід...

Князь озирнувся.

— Завтра я сховаю доньку, щоб її ніхто не бачив. Оголошу, що ти її викрав, а за день перед герцем привезу її сюди... Так буде ліпше. Інакше, сам знаєш, ніхто не повірить.

* * *

Того ж дня роз'їхалися гінці по всіх усядах, везучи страшну вість: лютий дракон викрав люботинську князівну й тримає її в печері.

* * *

Потроху почали з'їжджатися лицарі в Люботин.

Один із княжих гінців, повертаючись назад, натрапив у лісі на чотирьох подорожніх — обшарпаних, зарослих і вихудлих. Вони брели піхотою, утомлено пересуваючи подряпані, у виразках ноги.

— Хто ви? — спинив їх гонець.

Подорожні здивовано витріщилися на вершника, мов не вірили своїм очам.

— Я лицар Лаврін із Горшова герба Підкова, — проказав найстарший. — А це мій джура та двоє слуг.

— Вас що, пограбували розбійники? Що з вами сталося?

— Ми й самі гаразд не знаємо. Їхали в Люботин битися з драконом. Нас перестріла якась чортова відьма й показала не ту дорогу. Тепер ось, певно, зо три місяці отак блукаємо. Скільки не йдемо цією дорогою, а все на одне й те ж місце повертаємо. Уже й коней поїли.

Гонець спішився, витяг із торби харчі й розділив між подорожніми.

— Під'їжте, а тоді я вас виведу звідси. Видно, вона блуд на вас наслала. Таке буває...

* * *

Поява лицаря Лавріна стала для всього княжого двору неабиякою подією. За ним чередою увивалися охочі поласувати цікавими подробицями з лісових блукань, не кажучи вже про дивовижні пригоди в Єрусалимі. Як на те, лицар виявився чоловіком неговірким, а його джура, може, і мав бажання розповісти якусь історію, та волів наслідувати поведінку свого пана. На щастя, їхні слуги

хутко зметикували, що, оспівуючи легендарні подвиги лицаря і джури, матимуть завше безкоштовне пригощення. Завдяки цьому було частково втамовано двірську цікавість.

Лицарів назбиралося чимало, хоч і не стільки, як минулого разу. Проте князь не нарікав: тим краще, менше буде прибуд. Особливий інтерес викликав у нього, звичайно, пан Лаврін. Цей уже таки справжній герой. Он кілька днів, як з'явився, а вже торбаністи оспівують його подвиги. Та й лицарі, що прибули до Люботина із західних земель, тамуючи заздрість, не скупилися на похвалу. Хто-хто, а вони начулися багато про його мандри й лицарські вчинки. Такому престол хоч зараз віддай. З'явився б він раніше, може, і не треба було затівати новий герць. Бо й так зрозуміло: кращого жениха для Настасії годі шукати.

— Так, я волів би, щоб його не було, — сказав князь до воєводи. — Жених уже є. На дідька тепер той герць здався?

— Якби не герць, то й пан Лаврін би тут не з'явився.

— Та воно-то так... Але де певність, що саме він уб'є дракона? Я б хоч зараз за нього дочку видав. І не можу. Через той герць.

— Справді... Може таке статися, що він заґавиться, а хтось інший і зарубає змія.

— Отож. Що ж його робити? Такий чоловік! Ну, самі скажіть, хто більше вартий престол посісти.

— Вам не догодиш... Як першого разу було, то на долю все покладалися. Хто уб'є — той уб'є. Та ба — дракон із печери не виповз. А тепер як дракон згодився, то Вам уже, бач, не кого-небудь давай, а найліпшого.

— А Ви б на моєму місці робили б не так?

— Хто його зна... Тільки ж треба рахуватися з тим, що є. Тут справді, як доля захоче. А вона може й Кельбаса вибрати.

— А я про що кажу? От-от — Кельбаса! А цей чортів Кельбас проїсть і проп'є все наше князівство, мов гаман червінців. Хіба ні?

— Я і не перечу. Але чим же Ви зарадите?

— Е-е, пане Антосю, на те в мене й голова, а не макогін, аби я раду шукав. От поміркуймо... Дракон проти натури своєї не піде — виповзти виповзе, але битися не буде. Це ж ясно. Ну, рикне там, ще щось, але крові не проллє. Правда?.. А якщо я так делікатно-делікатно натякну панові Лавріну про те, га? Щоб, мовляв, не боявся він, а сміливо йшов на змія. Що, мовляв, змій цей зовсім не страшний. А навіть навпаки — трошки теє... — князь покрутив пальцем біля скроні. — Що Ви на це?

— А я на це Вам скажу, що дурний Вас піп хрестив. Ви вже мені вибачайте, Ваша світлосте, за різке слово, але так воно і є. То Ви охкаєте, який той пан Лаврін шляхетний, а то хочете враз усю його шляхетність свині під хвіст пошпурити. Чи Ви не бачите й досі, який це чоловік? Та він же тоді на герць Ваш тільки плюне.

— Чого то Ви розкричалися, ніби в себе вдома?! Ич який! Розперезався! Ви мені, пане Антосю, не забувайтеся! Хто тут князь — я чи Ви?

— Та уже ж не я. Тільки ж Ви дурницю ляпнули, от я і...

— Ну, уже таки й дурницю! — надувся князь. — Я ж міркую. Різні фортелі обмислюю. А Ви замість того, щоб якось так увічливо та не дуже різко пояснити, що ось так, мовляв, і так, починаєте голос підвищувати. Негарно це з Вашого боку.

— Вибачайте... Але мусите якого іншого фортеля вигадати, бо цей, хай мене качка копне, не вигорить. І, знаєте, є в мене одна думка... А що, як дракона попросити... Йому ж, прецінь, усе одно... щоб він піддався не кому іншому, а лише тому, хто матиме на шоломі, наприклад, голубу стяжку.

— Пане Антосю! Та Ви мудра голова!

* * *

На світанку двоє вершників вигулькнуло з густого туману й спішилося біля печери. Годі було пізнати князівну в постаті, закутаній у чорний плащ.

Дракон, почувши умовний стукіт, відсунув брилу.

— Ви вже прийшли?

— Так, завтра герць. Я прийшов попрощатися з тобою та просити ще про одну послугу... Мені, розумієш, дуже важливо, від чиєї руки ти загинеш... адже це має бути людина, котра незабаром стане володарем Люботина... А мені зовсім не байдуже, кому дістанеться престол... та й донька... Тому я просив би тебе... якщо це можливо... Якщо тобі буде неважко... е-е...

— Кажіть. Я на все згоден.

— Так от... один із лицарів матиме на шоломі голубу стяжку.

— Я все зрозумів.

— Ну, що ж... тоді... пробач мені, що так склалося... повір, я дуже шкодую... А дочка нехай залишиться в тебе.

— Добре.

— Твої вірші...

— Я залишу їх тут, на могилі... Ви збережете їх?

— Збережу.

— А мене поховайте біля мого вчителя.

— Я все зроблю. Прощавай.

Князь поплентався з галявини. Поки йшов, увесь час його підстьобувало бажання озирнутися, та він пересилив його. «Я повинен бути сильним, я князь, — шепотів собі, — я зробив усе, щоб урятувати Люботин. Ніхто мене не осудить».

Розділ V

Настасію привезли до дракона, вона з ним швидко заприятелювала. Дракон їй видався дуже милим, вона стала називати його Метеликом. Він захоплювався її красою, написав вірш про неї.

На другий день Грицько мав вийти з печери до лицарів. Їх зібралося багато, з-поміж них був і Лаврін із джурою.

Розділ VI

...Не так це вже й страшно. Дитяча гра. Треба хоч для виду поборюватися з ними. Він почав ревіти й крутитися на місці, метляючи головою так, що збоку виглядало, наче він і справді борониться.

Тут і джури осмілили й собі прискочили до змія і щосили загамселили мечами та топірцями. Нарешті й пан Лаврін пришпорив коня та пішов на дракона, але, на відміну від інших, не махав дурно мечем, а вибирав місце вразливе, гарцюючи під самим носом у чудовиська.

«Так, ну що ж — пора», — подумав змій та, удаючи, наче від когось захищається, нахилив голову так, аби зручніше було поцілити його лицарю з голубою стяжкою.

Пан Лаврін помітив цей рух і замахнувся мечем, та враз відчув, що рука задерев'яніла, — драконове око, наче маленьке озерце, дивилося на нього таким розумним поглядом, і в оці блищала сльоза, а в сльозі грало

осіннє сонце. Око дивилось і ніби підказувало — коли, я чекаю! Мурашки побігли по спині в лицаря, такого він не сподівався, щоб з'явилася жалість до змія. До змія, котрий украв князівну...

Юрба збуджено ревіла, багатоголосе «Рубай!» ударило, наче велетенський птах, об груди скель і відбилося луною. Уже й джура підскочив:

— Коліть, пане!

Але мить була втрачена, дракон одвів голову.

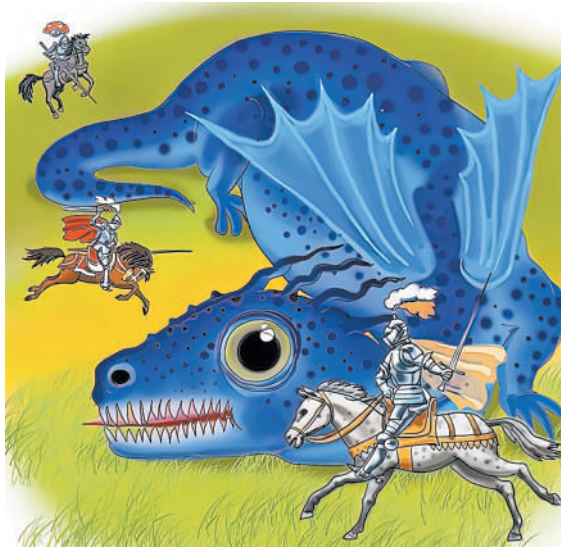
«Не можу ж я, мов бовдур, отак стояти, інакше всі здогадаються».

І знову гарцювання і брязкання мечів. Комусь удалося сіконути мечем так, що загнав його під луску на животі й злегка поранив, виступила кров. Боляче не було, проте дракон зрозумів, що живіт у нього теж вразливий. Тепер лицарі знають, куди треба рубати. Потрібно бути обережним.

І справді, лицарі й джури враз перестали бити будь-як, а весь час намагалися вдарити під черево. Дракон крутився, як дзиґа, урешті зловив мент і знову підставив око лицарю з голубою стяжкою.

«Чому він тоді не рубав? Ах, певно, помітив сльозу. Це була мимовільна сльоза, Ваша світлосте, я не хотів, пробачте, більше не буду. Коли ж!»

Інші в цей час сікли живіт, хоч і без особливого успіху, бо виявилось, що не так просто заганяти меч під луску, гецаючи на переляканому коні. Ніхто не помітив опущеної голови дракона. Лише пан Лаврін та його джура були поблизу. Лицар звів меч для удару, зціпив зуби і — побачив своє відображення в оці дракона. Вимучене походами й боями, пооране зморшками обличчя дивилося на нього. І так виглядає жених прекрасної Настасії?

— Коліть, пане! — кричав джура й уже сам, націливши спис, мчав щодуху до того дзеркального озерця, з якого прозирали смуток і розпач.

Рука з мечем стриміла в повітрі, хмари пропливали над нею, і грало проміння на блискучому лезі.

— Ру-ба-а-ай!!! — кричала юрба, а князь аж на ноги зірвався і теж щось кричав, а земля гуділа від двох сотень копит (...).

І знову дракон одвів голову.

«Яка сила не дає мені заколоти його? — не міг опам'ятатися лицар, опускаючи меч. — Я, той, хто ніколи не відчував жалю в бою, рубав сарацинські голови, наче капусту, розм'як, мов баба, перед оком цього чудовиська. Це вже старість підступає до горла. На біса я в це вв'язався? Навіщо мені князівна, котра ніколи мене не любитиме? Навіщо мені цей дивний дракон, який боронить перед лицарями свого живота, а мені підставляє око, уразити яке може й дитина? Що він мені злого вчинив? Он жива й здорова Настасія виходить із печери, он пан Чурило із джурую вже мчать до неї. Усе. Князівна врятована. Залишається тільки вбити змія, який не зро-

бив їй нічого поганого. А ця купа кісток і черепів біля печери й справді не цьогорічна».

Дракон знову заревів, ще й стовп сліпучого жовтогарячого полум'я в небо випустив. Зграя підгорілого вороння посипалася на голови лицарям.

«Треба їх відлякати, а то вже черево пече від тих ран. Вони мене скорше заморять, ніж цей зі стяжкою... І цього разу не вбив. Я мусив одвести голову, інакше б той молодий загнав мені списа в око. Чому він зволікає? Що він вичитує щоразу в моєму оці? Один помах мечем — і все. А князь аж на ноги зірвався — так прагне моєї смерті? Я не винен, Ви ж бачите, Ваша світлосте, що я не винен. Я роблю все, як домовлено. Що на душі в цього лицаря? Невже милосердя? Тоді це такий самий виродок, як і я. Ото клопіт на мою голову...»

Голова його низько опустилася, і лицар із голубою стяжкою знову підняв меч.

«Тепер рубатиме. Прощавайте, князю!»

— Коліть, пане!

— Руба-а-ай!!!

«Чому ж меч цей повис у повітрі? Чому не спаде громицею? Карай мене, Господи, я весь перед Тобою, непослушне Твоє створіння, що зневажило Твою волю. Карай, нехай буду покараним, і хай діється воля Твоя! Ось око моє розкрите на всі сторони світу — пусти в нього стрілу свою, хай уп'юся я кров'ю, бо така спокута моя, і роптати не буду. Дерево, помираючи, і то має надію — паростки випустить, оживе в паростках. Зерно падає в землю і стає зерном. А мені в тлін одійти, одійти без надії, без сліду, мов і не було ніколи. Утопчи мене в глину, бо з глини єство моє. Дай відчути силу Твою, якщо своєї мені забракло. Дай відчути гніву Твого, коли свого

не маю. Пошли смерть тому, хто сам не посилав її. Принеси в дар муку тому, хто її нікому не роздаровував. Бо Ти — справедливий і любиш свої створіння. Дай же впитися справедливістю! Я, виродок на оцій землі, непослушне сім'я Твоє, прошу в Тебе останньої ласки, щоби ближній мій не ввірився в слові моїм, щоб не сказав: “Не вартий довіри він”. Я, що любив життя, а тепер молю про смерть, я, що оспівував Тебе, а тепер приношу Тобі свою непокірну голову, — яви мені знак, що став я на шлях справедливості! Бачиш: стою перед моїм ворогом безборонний — мов на долоні...»

— Руба-а-ай!!!

І лицар, заплющившись, навідліт рубає мечем у те око, у якому він наче в дзеркалі, та в цю мить налітає джура, бо терпець йому ввірвався, і спис його з розгону впирається, мов жало оси, а голова драконова сіпається, і меч пролітає повз око, опускається на спис і перерубує його.

Дракон важко падає, голова його гупає об землю, і чи то причулося лицарю, чи й справді долинуло: «Дякую!»

Увесь натовп, який був, посипався з гори. Князь, мов дитина, підстрибуючи, погнав щодуху й собі. Лицарі з'юрмилися біля голови дракона й навперебій пояснювали одне одному, як усе відбулося. Ошелешений джура весь час смикав свого пана за рукав і бубонів:

— Я не хотів... Ви зволікали... а я і... списом...

— Усе гаразд, — одмахувався пан Лаврін. — Може, воно й на краще.

— Ви не ображені?

— Та ні. Дай спокій.

— Не може бути! — Джура і сміявся, і плакав, усе ще не випускаючи з руки уламок списа.

Прибіг князь.

— Молодець! Я знав, що Ви — герой!

— Та це не він! — почулося несподівано.

Князь отерп.

— Не він? Я ж сам... як він мечем... А хто?

— Ось, джура. Та покажися ти!

Князь глянув на хлопця, потім на спис, що стримів із драконового ока, і все зрозумів.

* * *

Три дні і три ночі гуляв Люботин, славлячи героя, переможця дракона, лилося вино й пиво ріками, шипів і пінився мед, грали музики, аж їм руки німіли...

Спочатку князь не був тим дуже втішений, що здобув собі неждано такого юного зятя, та пан Лаврін зумів його переконати, розхваливши на всі заставки цноти свого вихованця. Князь заспокоївся. Князівні ж одразу припав до серця хоробрий джура, і тому з весіллям не забарилися.

Лицарі роз'їхалися, везучи на грудях на шнурку хто кіготь, а хто зуб дракона, щоб мати змогу засвідчити свою участь у тій славній битві. Лише пан Лаврін не згодився нічого собі брати на згадку; а коли довідався, що князь збирається дракона поховати, то сам зголосився допомогти.

Дракона поховали на галявині біля пустельника. Коли вже було по всьому й вояки розійшлися, лицар спитав:

— Чому Ви його поховали саме тут?

— Він сам цього забажав.

— Хто? Дракон? Ви що, з ним розмовляли?

— Уявіть собі, любий мій, розмовляв. І не раз.

І тут князь із незрозумілої спонуки взяв і розповів усе, як було, говорив, наче хотів сповідатися, у розповіді очищаючись від содіяного, говорив, уникаючи зустрічатися поглядами, а через те й не бачив, як міняється обличчя лицаря, як пальці його стислися в п'ястуки. Воєвода поривався зупинити князя, але марно. Коли князь закінчив і зиркнув на лицаря, то страх засвітився в очах його — він не впізнав лицаревого обличчя, бо те, яке побачив, було налите люттю і болем.

— Якби я міг, — процідив лицар крізь зуби, — якби я міг, то з великою насолодою розчерепив би Вам оцим келепом голову. Ви мені ненависні! Ви і весь ваш задрипаний Люботин! Я проклинаю Вас!

Він рвучко обернувся і покинув остовпілого князя.

Того ж дня сів на коня і, ні з ким не попрощавшись, поїхав із Люботина.

Розділ VII

У князівстві запанувала осінь. Вітри нахлинули зі сходу й принесли холод і хмари, дрібний дощ-січенець моросив безперестанку, і тривала сльота перетворила дороги на місиво.

Князь тинявся по палатах, проклинаючи дрижаки, і борювався з нудьгою. Останнім часом він уже не міг ізвладати із собою: постійно чогось бракувало, усе довкола страшенно обридло й хотілося чогось такого, що він і сам гаразд не усвідомлював, почував себе так, наче б нутро його вишкребли та зосталася тільки одна оболонка. Порожнеча зяяла всюди, на що не глядів. Якийсь біль, незрозумілий біль проліз йому в душу та звив собі там кубло. Цей біль ятрив його й душив ночами, примушував прокидатися в холодному поту, з виряченими від жаху

очима. Дедалі частіше снівся дракон. Він нічого не говорив, тільки сумно дивився, і велика сльоза бриніла в нього на віях, а в сльозі грало сонце. Нічниці знемагали князя. У нього зникло бажання до їжі, вихудлий, із запалими щоками, неголений, з посірілим обличчям, одлякував навіть сторожу.

Раптом князь зрозумів, чого йому бракувало, — розмов із драконом. Не міг уже ні з ким розвіяти своєї нудьги, і спогади про ті дні, коли він, щоб добитися свого, їздив у печеру та здружувався зі змієм, не відпускали його зі свого полону, бо ось, не хотючи, прив'язався до нього.

Пращури з портретів дивилися на нього, і здавалося, що ті погляди пропікають саме серце.

— Ну, що ви вирячилися? Ви ж були такі самі! Не такі? Не кривили душею? Не обманювали? І не кривоприсягали? Ви — погани, що не відали Святого Письма, як смієте дивитися на мене осудливо? Я зробив усе, щоб урятувати Люботин!

Він вискочив із покою, вирвав із рук переляканого сторожа галябарду й кинувся до портретів. З несамовитою люттю здирав їх із стін і топтав ногами, а коли останній образ упав на підлогу, випустив із рук галябарду, сів і розплакався, і той плач для нього був наче літній дощ після довгої посухи.

Наступного ранку накинув на коня кожуха й виїхав із замку.

На галявині, оточеній скелями, було тепліше, вижухла мертва трава ледь-ледь ворушилася, наче волосся якоїсь велетенської істоти. Князь постелив кожух між двома могилами (...).

— Хлопці! (...) Осінь... така пора, що можна звар'ювати. Ненавиджу її... Ех, не слухайте мене. Це так... до

слова прийшлося (...). Ех, що б я без вас, хлопці, робив? Такий цей Люботин, що й не поговориш ні з ким.

Пустельник кивав головою, а дракон замріяно дивився на небо, і ворушилися його крила, наче збирався злетіти.

* * *

І наступного дня знову приїхав князь. Цей день був препаскудний, пронизливий холод пробирав до кісток. Але пустельник і дракон уже чекали на нього.

— Га, бісова негода! Ви не замерзнете? — спитав у пустельника, який сидів на своїй могилі в одній довгій сорочці. — Візьміть мого кожуха. Не хочете?..

Дощ лив і лив, кожух під князем хутко промокнув, і весь він скоро вже був як хлющ, вода збігала по обличчю, по бороді, проте йому було байдуже, бо сидів із друзями.

— Скоро зима. Усе замете, усе вибілить. І душу мою вибілить або й так зоставить, якщо вона біла, га?.. Чому мовчите? Вам ліпше знати, чи біла в мене душа... Гей, Грицю, а втни якогось вірша, щоб аж.

І дракон почав:

В моїй душі хтось посадив осику.
На вижовклих від самоти горбах
Вона росте на чорнім полі крику
Така ж висока, як моя журба.
І бачу я в один похмурий день —
Замайоріла постать вдалині.
Невже до мене Юда йде,
Щоби повіситись в мені?

— Це ти про мене? — спитав сухо князь. — Ну, звичайно, про мене... От ти який! За що? Я ж хотів як ліпше. Для держави. Я врятував її...

— Якщо Ви — Юда, то я та осика, — зітхнув пустельник. — Я проник йому в душу й дав розум. Для чого? Невже тільки, щоб загибель його була в стократ болючішою? Навіщо я виховував у ньому розуміння краси й добра? Навіщо зробив із нього поета? Поети так тяжко вмирають, і немає їм на цьому світі місця, бо вони нетутешні.

— І я вмер... — сказав дракон. — І Ви побачили — зло не від мене.

Пустельник витер долонею мокре обличчя:

— Я казав: не від нього зло... Воно в нас самих.

— Держава спала. Я мусив її розбудити, — аж застогнав князь.

— Але розбудили не державу, а лихі інстинкти... — сказав пустельник. — Це ще добре, як народ на цьому й заспокоїться. А як ні?.. Що буде, коли відчує, що йому замало смерті змія, бо зло ним не вичерпалося? Що буде, коли він кинеться шукати й інші джерела зла? Чи всі вони будуть справжні?.. Одного дракона на всю державу замало. Де взяти ще стільки драконів, аби кожний із нас мав кого розіп'ясти? Де взяти стільки іуд, аби мали на кого перекласти провину? Коли народ не має кого проклинати, сили його підупадають. Боже! Пошли нам драконів! Не обділи нікого, навіть юродивого! Навіть нетямущої дитини, бо й вона мусить мати свій турнір!

Вітер скарочав у печері, стогнав і заводив, ніби на похоронах. На скелі з тріскотом повалилася сосна й полетіла враз коміть головою, упала, хруснула важко, і розлетілися скалки навсібіч. Вороняче гніздо відірвалося і покотилося до князя.

— Ось і шапка. Чудова шапка, — засміявся князь і насадив гніздо на голову. — Гей! Чого ви замовкли?!

Виговорилися? А що мені тепер робити?.. Поки був дракон, я мав сенс жити. Був світлий обов'язок — знищити змія. Уже тоді мене лякав кінець: ну, знищу, а що далі? Зворотного шляху не було. На вагу поставлено честь держави... До того ж я був не сам. Зі мною був увесь мій народ... Але тепер, коли дракона вбито, я зостався сам... І немає в мене ані ворога, ані друга. І нікому немає до мене діла. Усе розповзлося по норах... А зараз мені холодно... Хо-лод-но! І ніхто мене не зігріє!

День заходив за гори, і на галявину почали сповзати сутінки, наче половці, припадаючи до землі, і світло відступало перед ними, спорхувало вгору й відлітало в незнану височінь. Озерце пінилося, наче відьомське вариво, виступало з берегів, женучи на всі боки темно-жовті потоки здичавілої води. Скоро вся галявина заклекотіла й затанцювала в шаленій хлюпанині.

— Нічого, хлопці, — цокотів зубами князь, — переживемо. І не таке переживали.

Вода його оточила й вирувала вже довкола ніг. Князь виліз на могилу й сів поруч пустельника.

— А вам хоч би що, — дивувався, — не м-мерзне-те. Я вже т-теж т-трохи з-зігрівся (...).

Скоро споночіло, скелі потемніли й розчинилися в загуслій темряві, а злива не вщухала, вітер, що дув із печери, лопотів чорними вітрилами дощу, збиваючи їх у тісну масу й із ляскотом кидаючи поверх потоків, дерева на скелях болісно скрикували, гепалися головами, аж гілля тріщало й обламувалося, каміння котилося згори, з вилясками шубовськало у воду, розцвиркуючи бризки та розганяючи коло хвиль. Вода підняла опалу сосну й понесла її на скелю, сосна гугупнула, аж загуділо, а потім відбилася та ще раз гугупнула, уже гупала безперестанку, і те розмірене гупання скидалося на стукіт велетенського зболілого серця.

Князь відчув, що там, де в його душі була раніше сліпуча яснота, царювала тепер темрява, як і тут, над водою... Усю ніч біснувалася сльота, усю ніч кипіла вода на галявині, мов одна роз'ятрена рана, усю ніч гупало велетенське зболіле серце й розпачливо скрипіли дерева на скелях.

А як та ніч проминула, дощ ущух і затихло все, а вгорі світанок розцвів і заблищав на воді самоцвітами, небо очистилося та осіннє сонце — бліде й змарніле — вистрілило проміння понад світом.

Але князь уже його не бачив...

-
- V** 1. *«...Князь із незрозумілої спонуки взяв та й розповів усе, як було, говорив, наче хотів сповідатися, у розповіді очищаючись від содіяного, говорив, уникаючи зустрічатися поглядами» з*
A Настасією	B Лавріном
Б воєводою	Г джурою

2. Події останнього розділу відбуваються

- А узимку
- Б навесні
- В улітку
- Г восени

3. Установіть відповідність.

Репліка	Герой (героїня) твору
<p>1 «— Де взяти ще стільки драконів, аби кожний із нас мав кого розіп'ясти? Де взяти стільки іуд, аби мали на кого перекласти провину?»</p>	<p>А князь Б пустельник В Лаврін Г Грицько Д Настасія</p>
<p>2 «— ...Я зостався сам... І немає в мене ані ворога, ані друга. І нікому немає до мене діла. Усе розповзлося по норах... А зараз мені холодно...»</p>	
<p>3 «— Карай мене, Господи, я весь перед Тобою, непослушне Твоє створіння, що зневажило Твою волю. Карай, нехай буду покараним, і хай діється воля Твоя!»</p>	
<p>4 «— ...Якби я міг, то з великою насолодою розчерепив би Вам оцим келепом голову. Ви мені ненависні! Ви і весь ваш задрипаний Люботин! Я проклинаю Вас!»</p>	

4. Яку роль відіграють пейзажі у творі? Проілюструйте свою відповідь прикладами з тексту.
5. Який момент у творі кульмінаційний?
6. Кому належать слова: «*Поети так тяжко вмирають, і немає їм на цьому світі місця, бо вони нетутешні*»? Як ви розумієте виділені слова?
7. Чому князя тягнуло на могилу дракона Грицька? Як ви розумієте фінальну сцену твору?
8. Пригадайте, що таке *алегорія*. Розкрийте алегоричне значення образів дракона Грицька, пустельника й князя.
9. Доведіть, що твір Ю. Винничука «Місце для дракона» за жанром — повість-казка.
10. Чого навчає повість-казка «Місце для дракона»? Чи актуальна вона в наш час?

11. Поміркуйте над запитанням: чи принесло вбивство дракона мир і спокій у князівство? Візьміть участь у дискусії, навівши переконливі аргументи.
12. Прокоментуйте слова: «*Коли народ не має кого проклинати, сили його підпадають. Боже! Пошли нам драконів!*» Чи згодні ви із цією думкою?

1. Напишіть невеликий твір-роздум на тему «Добро чи зло перемогло в повісті-казці Ю. Винничука “Місце для дракона”?» (обсяг 1 с.).
2. Перегляньте буктрейлер до повісті-казки Ю. Винничука «Місце для дракона» і створіть свій, аби зацікавити цим твором читачів (за бажанням).

УКРАЇНСЬКИЙ ГУМОР

Розгляньте карикатуру О. Кохана та виконайте завдання.

- А.** Опишіть зображене.
- Б.** Що висміює ця карикатура?
- В.** Чи має вона повчальний характер? Якщо так, то який?

Упродовж століть гумор і сміх були для українців тією силою, яка всіх підтримувала й об'єднувала, завжди супроводжувала наших предків. Історик Д. Яворницький писав: «З природних якостей, властивих справжньому козакові, зазначили про вміння майстерно розповідати, підмічати смішні риси в інших і передавати їх у жартівливому тоні». Цією рисою запорозьких козаків частково пояснюються і дивні прізвиська, котрі вони давали новачкам, які приходили на Січ: Непийпиво, Лупиніс, Загубиколесо, Задерживіст...

Запорожці вміли посміятися з ворогів, зі смерті, із себе, завжди охоче кепкували з товаришів. І це був сміх вільних людей, бо, як відомо, раби й пригноблені не вельми охочі до сміху.

Ми, нащадки козаків, як і літературні герої твору В. Чемериса «Вітька + Галя, або Півість про перше кохання», успадкували гумор як національну ознаку. У цьому ви переконаєтеся, коли прочитаєте про пригоди Вітьки Горобця, Федька Котигорошка й Галі Козачок. Дружба й перше кохання, вірність і перший поцілунок, дуель і перше побачення — усе це відтворено з тонким гумором.

Отож читайте твір і насолоджуйтеся смішними пригодами ваших ровесників.

ВАЛЕНТИН ЧЕМЕРИС

(1936–2016)

Український письменник, журналіст.
Найвідоміші твори: збірки «Вибори таємного агента», «Як стати щасливим»; романи «Ольвія», «Смерть Атея», «Приречені на щастя».

Валентин Чемерис народився 8 липня 1936 р. в с. Заїчинцях Полтавської області. Потім родина переїхала до м. Дніпропетровська (нині м. Дніпро), де майбутній письменник закінчив школу. Саме тут розпочалася творчість митця. Навчався в Літературному інституті імені О. М. Горького (м. Москва). Багато років працював у редакції газети «Літературна Україна».

Свій творчий шлях В. Чемерис розпочав як сатирик-гуморист, хоча в його творчому доробку є історичні твори, багато з яких перекладено іноземними мовами. П. Глазовий назвав його «добрим вигадьком і штукарем», адже читати ці твори — це задоволення. Письменник видав багато веселих збірок із гуморесками, пародіями й повістями.

В. Чемерис помер 4 грудня 2016 р. в м. Києві.

Сьогодні ви почнете читати одну з гумористичних повістей письменника. Ви станете свідками подій, що розгортаються в селі Великі Чаплі: дружба й перше кохання, зрада, дуель і перше побачення. Усе це В. Чемерис приправив гумористичним соусом у повісті «Вітька + Галя, або Повесть про перше кохання».

ВІТЬКА + ГАЛЯ, АБО ПОВІСТЬ ПРО ПЕРШЕ КОХАННЯ

Повесть

(Скорочено)

Частина перша. ДУЕЛЬ

Ех, Вітько, Вітько!..

25 липня 1964 року в селі Великі Чаплі мала відбутися незвичайна подія: о сьомій годині ранку Вітька Горобець буде стрілятися на дуелі з Петром Білим за селом, біля третього колгоспного ставка. Якраз отам, де три плакучі верби до самої води схилили свої довгі, гнучкі віти, де колись Вітька потай від рибника витяг на вудку отакезного дзеркального коропа, котрого в нього потім украв кіт Васька...

Умови дуелі:

1) Дистанція — 12 кроків.

2) Зброя — вогнепальна.

3) Право першого пострілу — Вітька Горобець.

4) Секунданти: Федько Котигорошко (старший) та Юрко Гречаний.

Ой ти, перше кохання!..

Сьогодні субота. Теплий зоряний вечір. Набігавшись за день, Вітька Горобець стомлено сидить на колоді біля свого двору й неухважно слухає свого секунданта. Федько Котигорошко вже вкотре намагається оптимістично запевнити Горобця:

— Ти його з ходу клацнеш!..

— А якщо він мене?.. — Вітька задумується.

— Тоді для тебе все найгірше вже буде позаду, — зітхає в темряві секундant. — Тільки носа не вішай. Он дід Свирид каже, що двічі не вмирати, а раз — не минувати. — Секундant зневажливо спльовує і по-філософському закінчує: — Усі ми колись помремо!..

— Фе-е-дько-о-о! — зненацька лунає на вулиці. — Де ти, бісів сину? Біжи кабакової каші їсти, бо батько тобі дасть!

— Мені пора, — зводиться Федько, підтягуючи штани. — На жаль, я не можу з тобою провести останню ніч. А ти в цю ніч не спи.

— Чо-чого це? — удає спокійного Вітька.

— Так належить, — розводить Котигорошко руками. — Я читав у романах. Перед дуеллю герой мусить усю ніч ходити по хаті й думати про даму свого серця.

— Фе-е-дько-о-о! — рознеслося знову по вулиці. — Та вже каша захолонула!..

— Іду-у-у! — кричить Федько й на ходу тисне Вітьці руку. — До ранку! Нікому ні слова!..

Вітька, залишившись сам, зітхає... Може, це остання його ніч? Може, завтра лежатиме він біля ставка з простреленими грудьми й над ним у жалобі схилитимуться три плакучі верби?.. Ех, ліпше не думати таке проти ночі... Та все ж він стає в позу й із пафосом, — а це значить, що на все горло, — декламує, дивлячись на зорі:

В полдневный жар в долине Дагестана
С свинцом в груди лежал недвижим я;
Глубокая еще дымилась рана,
По капле кровь точилась моя...

— Вітько? — чується насмішкуватий батьків голос із-за тину. — Чого ти ото проти ночі виєш?.. Ану, марш спати!

Робити було нічого, і Вітька понуро поплівся до хати. «Ех, — думав він, — яке безкультур'я! Людина, можна сказати, смерті у вічі дивиться, а їм — чого виєш?»

— Іди молока вип'єш, — зустрічає мати в сінях.

Вітька вагається: пити молоко чи не пити? А раптом це не дозволено перед дуеллю? Шкода, що Федька немає, він усе знає. Та голод бере своє. Вітька жадібно спорожняє кухоль холодного солодкого молока із хлібом і заходить до хати. Батько вже сидить біля печі та латає чоботи. Під вусом у нього мигнула ледь помітна іронічна посмішка й зникла.

«Добре, смійся, — думає Вітька, — побачимо, як ти завтра засмієшся, коли дізнаєшся...»

Після молока Вітьці страшенно хочеться спати, так би оце й упав. Та вчасно згадує наказ секунданта ходити всю ніч по хаті й думати про даму свого серця. Заходжується сонно крокувати з кутка в куток, натикаючись на стільці. Де вже там думати про даму свого серця, тут аби на ногах утриматися.

— Та чого це ти швендяєш по хаті, як на цвіту прибитий? — кричить батько. — Ось не метеляй і не затуляй мені лампу!..

Заходить мати.

— Вітюньчику! — пильно дивиться на сина. — Що це з тобою? Чого ти такий зачумлений? Може, у тебе живіт закрутив, га? То я зараз піску нагрію та прикладу.

Вітька не встиг заперечити, як мати поставила діагноз:

— Точно, живіт болить. Постривай, я хуленько нагрію...

І Вітька Горобець, мужчина із життєвим стажем у чотирнадцять неповних років, мирно захропів на всю хату з піском на животі, та так, ніби не йому завтра доведеться зі зброєю в руках ставати до бар'єра та цілитися в Петра Білого й ніби не йому старший секундент Федько Котигорошко, витерши рукавом під завжди мокрим носом, подасть жакливу команду: «Вогонь!..»

І натисне Вітька на гачок, і вирветься з дула вогонь...

Ех, Вітько, Вітько, гаряча твоя голова!.. І треба ж було тобі отак відчайдушно закохатися в Гальку Козачок! Опам'ятайся, Вітько, доки ще надворі ніч і доки в тебе пісок на животі, бо завтра вже буде пізно... Візьми себе в руки, ти ж справжній мужчина, Вітько!..

Ну що з того, що Галька хитро поводила тебе за ніс, а тоді безжалісно відхилила твоє перше кохання, гарячіше за найгарячіший вогонь, і надала перевагу іншому? Звичайно, радіти тут немає від чого, але й відчаюватися та ставати до бар'єра — теж... І взагалі, коли ти, Вітько, устиг закохатися в Гальку? Ну, подумай, коли. Ви ж разом росли, ще й дружили в дитинстві. А може, це сталося тоді, як вона вчила тебе свистіти? О, у свисті Галька могла заткнути за пояс будь-якого чаплівського хлопця! Пам'ятаєш, якось ви йшли вулицею, а попереду вас

дріботів дід Свирид і ніс двох здоровенних оселедців (у клятому сільмазі ніколи немає паперу!), а Галька заклала два пальці в рот і ніби ж легенько свиснула...

А діда Свирида так тіпонуло від того свисту, що оселедці — блись! — і шубовснули в калюжу. Що й казати, здорово вміла свистіти Галька, як була малою! Це тепер вона соромиться згадувати про те своє вміння, а тоді — ого-го!.. На всі Великі Чаплі лунав її свист!..

А скільки ви з Галькою та Федьком Котигорошком, теперішнім твоїм секундантом, зробили тоді набігів на баштани й сади; скільки груш, яблук, слив, абрикос, динь і кавунів переносили ви у своїх пазухах; скільки передрали гороб'ячих і сорочачих гнізд; скільки перекупалися в ставку; скільки переходили в школу, перехапали двійок; скільки билися та скільки мирилися; скільки десятків кілометрів переганяли м'яча з ганчірок; скільки порвали штанів і спідниць; скільки позбивали колін і подряпали облич; скільки збудували куренів із лободи; разом перекаталися на ковзанах і саночках; скільки переграли у війну, перемокли під дощами, перемерзли зимами; скільки перепадали з дерев, і скільки перечіплялися за машинами, і скільки шофери переперіщили вас шлангами; скільки шкір на вас облізло під сонцем, скільки ви мільйонів слів переказали, перекричали, переторохтіли, а ніколи ти й не думав, що в Гальку Козачок можна закохатися!

І раптом в один чудовий день ти зовсім-зовсім іншими очима глянув на свою товаришку з довгою косою. На свою біду ти побачив, що в неї гарні чорні очі-оченята, такі жвавві, і такі привабливі, і такі бездонні, що просто диво дивне, як ти міг раніше на них дивитися та не бачити їх... Як ти міг раніше не бачити, що в неї тоненька

шия, важкі коси й довгі, примхливо вигнуті брови, тоненька, немов вирізьблена, фігурка й чарівна усмішка, що вона вся струнка, весела та швидка, як вогонь на сухій соломі?

Ну, побачив, що вона гарна. Але нащо ж було так закохуватися? Щоб почалося твоє велике страждання? І до чого ж ти достраждався? До дистанції у дванадцять кроків? До команди: «Вогонь!» Ех, Вітько, Вітько, гаряча твоя голова!.. Сопеш тепер із піском на животі, а що ти завтра робитимеш?.. Спи, мужчино чотирнадцяти неповних років, а ми розкажемо людям, як довело тебе перше кохання до забороненої законом дуелі...

Творчі муки Федька Котигорошка

Лихом цивілізованого людства, на думку Вітьки Горобця, були перший зубний біль і перше безнадійне кохання за формулою: «Він її любить, вона його — хтозна!» Із зубним болем він ще якимось міг боротися: піти до фельдшера, і той таки вирве триклятого зуба. А куди поткнешся з другою хворобою, що саме прогресувала? Де, на якому клаптику землі є станція швидкої допомоги безнадійно закоханим? Принаймні у Великих Чаплях такої станції ще не було. І невідомо, чи скоро вона з'явиться. А мовчки страждати від палкого безнадійного кохання у Вітьки вже не було сили: мусив же він відкрити перед кимось свою наболілу душу, сподіваючись на пораду та бодай хоч співчуття.

І Вітька Горобець вибрав для цього Котигорошка. По-перше, вони були дуже близькі приятелі й рідко який день не зустрічалися. По-друге, Федько вмів тримати язик за зубами. Друзі не схожі були один на одного.

Вітька — високий, худий, з рідким білявим чубчиком — не міг і хвилини спокійно всидіти на місці. Запальний і рвучкий, він так швидко ходив, що маленький, товстий і флегматичний Федько мусив бігати за ним підтюпцем. Цей дванадцятилітній опецьок (якого за смаглявість по-вуличному називали Жучком), здавалося, не ходив, а котився на своїх коротеньких ногах. По-третє, старша Федькова сестра працювала бібліотекаркою в сільському клубі, і Федько змалку мав доступ до тих книжок, яких дітям суворі педагоги не рекомендували давати. Федько вибирав книжки на свій смак і ковтав їх десятками. Міг терпляче лежати на одному боці цілий день і ще терплячіше читати семисотсторінковий роман, від обсягу якого у Вітьки йшов мороз по спині. І хоча часто Федько не розумів прочитаного, але це не відбивало в нього охоти до читання. Особливо багато читав Котигорошко про кохання та вважав себе в цьому ділі знавцем-теоретиком. Отож до нього за порадою і надумав звернутися Вітька.

— Ти вмієш берегти страшну таємницю? — поцікавився Горобець.

— Та я!.. — Федько підтягнув штани, бо завжди доношував батькові й завжди вони в найважливішу хвилину намагалися недоречно з'їхати вниз. — Та я клянуся!.. Авторитетно! Сирою землею та рідною матір'ю, що мовчатиму як риба. Тьху, тьху, тьху!!! Та щоб мені з місця не встати, та щоб...

— Вірю, — обірвав Вітька потік страшної клятви й сказав з нарочито байдужим виглядом: — Так от, я покохав.

— Хі-і-і! — аж присів здивований Федько, і його осоружні штани поїхали вниз. — Оце здорово! І насправді?

Вітька похмуро кивнув.

— До могили?

— До могили.

— Хі-і-і... Аякти покохав? Свідомо чи активно? — Федько часто вживав у розмові вичитані слова.

— Узяв і покохав. Що ж тут такого? Для мене це дуже просто.

— От здорово, — усе ще не міг отямитися Федько. — А я ще й не додумався закохатися, а читати про це читав. А хто ж вона, дама твого серця?

— То не дама, а Галя Козачок.

— От диви-и-на!.. А ти ж їй хоч натякнув?

— Ще ні.

— Тю! А яка ж тобі вигода з кохання, якщо вона не знає? Треба негайно ж їй освідчитись у коханні, бо так заведено. А то висушить тебе любов, доведе до могили...

— Як же їй освідчитися? — поцікавився Вітька.

— Способи є різні: від ультиматуму до сліз.

Федько сунув палець у рот, як робив це в найважчі хвилини, і задумався. Думав він довго, а Вітька все чекав і чекав. Мовчанка затягувалася.

— Потрібна серенада! — нарешті твердо сказав Федько.

— Серена-а-да? — у першу мить аж злякався Вітька.

— Так, на даному етапі, як каже наш міліціонер, тебе врятує тільки серенада!

Вітька мовчав, блимаючи білявими віями, поворушив губами, ніби пробував на смак, що воно за диво таке — серенада — і, зрештою, чесно признався:

— Але я н-не знаю, що це таке...

— О-о, серенада! — захоплено вигукнув Федько, ніби все життя тільки те й робив, що мав справу із серенадами. — Серенада — пісня пісень закоханих! Їх у всіх іс-

панських романах закохані своїм дамам співають. От! А ти що — гірший?

Вітька не хотів пасти задніх.

— Тільки де я візьму її? У нашому сільмазі серенад не продають.

— Напишемо, — коротко мовив Федько. — Серенада — це вірш. Не ликом же ми шиті. Зокрема — ти. Ти й мусиш створити вірш про кохання.

— Я ніколи не писав віршів! — жахнувся Горобець.

— Але ти маєш друга, котрий за тебе не те, що серенаду напише, у вогонь і воду за тебе піде! — з пафосом вигукнув Федько. — Будь спокійний! Матимеш свою серенаду. О, ми ще втремо носа всім іспанським закоханим! — І закінчив, ляснувши Вітьку по плечу: — Не блимай так перелякано, я тобі вірша-серенаду за годинку придумаю!

Горобець здивувався:

— Але ж я закоханий, а не ти.

Та на світі білому ще не було такої ситуації, з якої б не зумів викрутитися Федько Котигорошко.

— Ну й що ж? Поети про все пишуть. І навіть про те, чого й самі не знають. А я вже з одним віршем якимсь упо-раюся. Аби у вірші-серенаді «серце билосся», «кров вирувала». І щоб мені, чи пак тобі, голубе сизий, світ без неї немилим був і щоб я, чи пак ти, палав і благав її покохати тебе.

— Точно! — вигукнув вражений Вітька. — Ти грамотний. Як у душу мені заглянув.

— Дещо знаємо, — підтягнув Федько штани. — Ходімо кудись у холодок, і я тобі придумаю такий вірш, що Галя сама за тобою бігатиме.

Саме цього й хотілося Вітьці.

Котигорошко гайнув додому, схопив зошит та олівець, і приятелі подалися під грушу. Тут Федько ліг животом на траву, поклав перед собою зошит, сунув у рот олівець і задумався. Вітька не міг спокійно всидіти й, схопившись, закружляв навколо товариша, заглядаючи в зошит.

— Ну, скоро там?.. — запитав через кілька хвилин. — Чи ти заснув?

— Ти закохався, а хочеш, щоб я миттю про твоє кохання вірш придумав? У кожного поета повинні бути творчі муки.

— Чортів Жучок! — спалахнув Вітька. — Ще й кепкує!.. Пиши, бо я не витримаю...

— Витримаєш, — заперечив Котигорошко. — І раптом проспівав: — Дорогая Галю, я тебе кохаю!

Вітька з несподіванки аж присів.

— Здорово. А головне — точно!

Минуло ще кільканадцять нестерпних хвилин, і врешті Котигорошко прочитав такий вірш:

Дорогая Галю,
Я тебе кохаю!
Серце в грудях б'ється
І до тебе рветься.
В жилах кров вирує
І любов мою нуртує.
Світ мені не милий,
І не милі ріки.
Сам стаю я не свій,
Ти моя навіки,
Я навіки твій!

— Ну, як? — звівся Федько на ноги. — Якби я ще помучився трохи й щоб Галя мені подобалася, то я і не такий вірш склав би.

— Здорово! — радів Вітька. — Тільки чому ти написав, що мені не милі ріки?

— А із чимось же я повинен римувати слово «навіки», — пояснив Федько. — Не бійся, поети часто так роблять. От тільки треба, мабуть, поставити Галине прізвище, щоб не нарватися на якусь іншу Гальку. І в кінці ще додати: як покохаєш мене, то я носитиму тебе на руках.

— Е, ні, — запротестував Вітька. — Я не хочу.

— Бо дурний. Це тільки так говориться. Жінкам дуже подобається, коли обіцяють на руках носити. Ти зобов'язаний їй обіцяти золоті гори, а там що буде.

— Е, ні, — знову запротестував Вітька. — Брехати я не буду. Золотих гір не хочу обіцяти, бо в мене всього десять копійок. Як кохає, то хай кохає з десятьма копійками.

Вітька повертів у руках аркуш паперу, знизав плечима.

— І що я мушу робити із цією серенадою?

— Тю! — здивувався Федько. — Та це ж простіше простого. Ти мусиш її проспівати. На даному етапі! І діло в шляпі, як казав наш завмаг, коли продав із-під прилавка фетрові капелюхи.

Вітька нічого не міг уторопати:

— Але де співати?

— Та вже ж не біля контори колгоспу чи сільради! — вигукнув Федько. — Ясно, що біля Галиної хати. Під самісіньким вікном, щоб серенада її за саме серце взяла... І будь здоров! Це ж простіше простого.

— Ти так говориш, ніби сам щовечора тільки те й робиш, що співаєш серенади, — здивувався Вітька.

— Дещо можемо! — гордо сказав Федько. — Та ти не дрейф! Головне — почати... Як ото в опері: а-а-а... Потягнув, а далі воно тебе саме потягне й поведе.

— Куди? — оторопів Вітька.

— Ну... — на мить розгубився Федько, але швидко знайшов вихід, — туди, куди треба.

Вітька почервонів:

— Але ж я навіть співати не вмію.

— Це вже гірше, — зітхнув Федько.

Вітька потупцявся, та нараз, щось згадавши, ляснув друга по плечу:

— Брешу!.. Я можу співати: «Чижик-пижик, де ти був?»

Федько досить авторитетно зауважив:

— З таким репертуаром даму свого серця не завоюєш... Чижик-пижик... Сам ти чижик! Серенаду про любов треба співати, а не про чижика... Ти ж не милостиню просиш, а серце дами своєї завойовуєш!

— Ех!.. — вихопилось у Вітьки. — Пропала моя любов! І це все через твою серенаду! Написав таку, що й не заспіваєш!

— Та хто ж знав, що ти не тямиш співати! — виправдовувався Федько. — Тобі ведмідь на вухо наступив, а я винен.

— «Знав, знав»!.. — передражнив його Вітька. — Опинився я з твоєю серенадою, як рак на мілкому!

Федько рішуче підсмикнув штани й бадьоро сказав:

— Не падай духом. Щось зараз придумаємо, бо що б там не було, а Галю Козачок треба завойовувати. Покоряти на даному етапі, як каже наш міліціонер. Зрештою, ти ж не в колгоспній художній самодіяльності будеш виступати, а в Галі під вікном. До того ж соловейки в бузку будуть тьохкати — допоможуть. Кажу тобі, не вішай носа, у закоханих, я читав, і серця співають... І потім... Он дядькові Свириду не те що ведмідь на вухо наступив, а слон. А коли вип'є, то так співає, що Грицько Причепи

відразу ж за свисток хапається та біжить селом, як на пожежу... А якщо п'яні співають, то закоханим і сам бог велів!

Вітька нервово пересмикнув плечима.

— При чому тут бог, коли я закохався?

Цього Федько не знав. Але відчайдушна рішучість, як завжди, не покидала його.

— Вище голову, Вітько!.. Я допоможу тобі співати!

— От здорово! — Вітька на радіощах аж обняв Федька, та враз і охолов. — Слухай, Жучку, а сам ти співати вмієш?

— Ну... не вмію, — забурмотів Котигорошко. — Не пробував ще... — І, стукнувши кулаком себе в груди, вигукнув: — Та заради тебе я готовий на все! Навчуся! Не святі горшки ліплять... Що, у мене рота немає? Та я... — Федько не на жарт розійшовся. — Коли хочеш, як Карузо, заспіваю! Авторитетно клянуся сирою землею!

— Ур-ра! — вигукнув зраділий Вітька. — Я тобі вірю! Починаймо! Сьогодні ж підемо до Галі під вікно!

— Стривай, — спинив його Котигорошко, — до співів потрібна ще й гітара, сомбреро й місячна ніч.

І куди тільки техніка дивиться!..

Перші два завдання Федько вирішив швидко: гітару «позичив» у своєї сестри-бібліотекарки (зняв гітару зі стіни, де вона висіла, і до слухного часу переховав її в клуні, засунувши в стару бочку), сомбреро... Із сомбреро вийшла невеличка затримка. Федько довго метикував, де б цю штуку знайти, або хоч щось підходяще, котре б могло замінити сомбреро... На обережне Вітьчине: «А може, і не треба?..» — Федько рішуче запротестував:

— Ще що придумав! Сомбреро — найголовніший убір закоханих! Без нього й серенада не серенада, а просто так, бренькання на гітарі. Балачки безвідповідальні й не хвилюючі! І до того ж ти мусиш покорити її за одним рипом.

— Так уже й із ходу? — засумнівався Вітька.

— А чого ж його довго воловодитися ночами та горло дерти? — щиро здивувався Федько. — Прийшов, проспівав, перемиг, як казав хтось із полководців. І готово! А без сомбреро — ні-ні! Треба з'явитися до Галі в усій красі!

Заради тієї краси Федько, покрутившись селом, нарешті прицілився до обійстя діда Свирида й, роблячи вигляд, що він щось загубив на вулиці, закрутився біля тину... На городі в діда Свирида стояло опудало, а на тому опудалі був бриль. Отакезний солом'яний, з великими крисами, прямо іспанське сомбреро! Тепер таких брилів із житньої соломи ніхто вже у Великих Чаплях не плете, бо в магазині скільки хочеш капронових, та ще й із дірочками, щоб продувало вітерцем...

«А для чого якомусь там опудалу така розкішна сомбрера? — міркував Федько, присипляючи свою совість. — Страхатиме горобців і без бриля, а Вітьці на відповідальне побачення позаріз треба... та, зрештою, я не краду бриль, а тільки позичаю...»

Перелізши через тин, Федько миттю «позичив» в опудала бриль, щасливо з ним вибрався на вулицю та побіг додому, радий, що тепер уже нарешті можна починати операцію «Серенада».

Правда, потрібна була ще місячна ніч, а її вже не позичиш ні в сестри, ні в діда Свирида.

І, як на гріх, після обіду пішов дощ, та не просто пішов — негода, по всьому, затяглася надовго. Приятелі зустрі-

лися з мокрими чубами й зовсім кепськими настроями. Як же тепер співати, коли й у рот дощу налле!

— Не міг подождати хоч би день, — бурчав Федько на адресу дощу. — Так уже йому приспічило поливати Великі Чаплі! Таку операцію нам зірвав!

Вітька з ненавистю позирав на сльозливі хмари, котрі й не думали розходитися над Великими Чаплями, Федько сердито підсмикував мокрі штани.

— У такий відповідальний момент пішов! Не міг іншого часу вибрати!

Минув ще один день, дощ не вгамовувався. Власне, і не дощ, а мжичка... Сіє і сіє... І ні кінця їй, ні краю!

— Дідька лисого на такому дощі заспіваєш серенаду, — бурчав Федько.

Вулицею лопотіла зграйка мокрих, забрьоханих хлопчаків. Утікаючи від дощу, вони на всю вулицю виспівували:

Дощику, дощику,
Припусти!
На бабині горщики,
На дідові капусти!

— Ей, ви! — крикнув Федько до хлоп'яків. — Я вам дам: припусти! Тут і так відповідальне побачення зривається через цю юшку.

І на третій день не випогодилося...

А тут Федькова сестра почала бідкатися, де це, мовляв, зникла її гітара, і чомусь надто підозріло позирала на Федька, і той посилено сопів, уникаючи зустрітися з нею поглядом... Далі — гірше... Дід Свирид, накинувши на голову й плечі мішок замість плаща, ходив по селу й питався, чи ніхто не бачив, яка це трясця потягла з опудала бриля, котрого він виплів ще в молодечі роки, коли підбивав клинці до своєї баби Параски.

А небо й не думало розпогоджуватися, Федько по кілька разів на день переховував бриля та гітару, боячись, щоб хто не зірвав Вітьці відповідальну серенаду, і все бурчав:

— І куди наша техніка дивиться?.. Пора вже давно навчитися керувати дощами. От колись буде... Закохався ти, приміром, у Галю, натискуєш кнопку...

— Де кнопку? — не второпав Вітька.

— Ну... не важливо де, — відмахувався Федько. — Не перебивай! Де треба, там і поставлять кнопку. Так ось, ти натиснеш її, а тебе й питають: «Що треба?» А ти й кажеш: «Так і так... Я сьогодні хочу співати Галі Козачок серенаду, прошу прислати у Великі Чаплі пристойну місячну ніч...» І все. І будь здоров. І є тобі місячна ніч. Бери гітару, сомбреру — і співай.

— Коли то буде, — зітхнув Вітька, — Галя до того часу ще в когось закохається... Тоді скільки не натискуй кнопку — діла не буде!

— Та-ак... техніка в нас ще відстає, — по-діловому сказав Федько й підсмикнув штани. — Доведеться чекати з моря погоди.

Та нарешті на п'ятий день дощі вгамувалися.

Ще кілька днів чекали місячної ночі, бо Федько авторитетно заявив, що без місяця не те... Серенада, мовляв, не так бере за серце.

Довелося чекати саме тієї ночі, котра, за підрахунками Федька, повинна була взяти за живе.

Одного вечора вигулькнув молодик. Щоправда, такий собі, маленький, бліденький...

Федько довго критично його розглядав і нарешті махнув рукою:

— Підійде!..

Серенада

І ось та мить настала.

Опівночі, як уляглося село й перший сон уже господарював у Великих Чаплях, дві постаті нечутно прошмигнули вулицею та спинилися біля очеретяного тину, з-за якого визирав розквітлий бузок і сповнював усе навколо звабливими пахощами. За тином біліла причілкова стіна, двоє темних вікон мирно позирали на вулицю, не підозрюючи ніякої халепи... Над селом світився молодик, і від дерев, тинів і хат падали довгі чорні тіні... тиша... тільки чути, як десь на ставку невгамовно кумкають жаби...

— На даному етапі потрібне соловейкове тьохкання, а не жаб'яче кумкання, — резонно зауважив Федько, — але стерпимо... ти, Вітько, не клюй тільки носом і не позіхай на всю вулицю. Ти повинен не позіхати, а від любові трепетати, — рішуче підсмикнув штани. — Можна починати!..

— Як це п-починати? — аж заїкнувся від хвилювання Вітька.

— Не прийшли ж ми сюди всю ніч позіхати, — здивувався Федько й смачно позіхнув. — Починай, як і кожний співак починає: розкривай ширше рота.

Вітька тільки хотів розкрити рота, як бриль діда Свирида з'їхав йому на лоба, а потім і на плечі...

— Задирай вище голову, щоб бриль не сповзав, — порадив Федько, — трохи завеликуватий, та нічого... І гітару візьми як треба.

— Так я ж гра-грати не вмю, — в останню мить згадав Вітька.

— Бренькай, як зможеш, відступати вже нікуди, — знайшов вихід Федько. — Хто опівночі буде дослухатися, як ти граєш. Головне, аби в тебе душа співала! Аби серце грало!..

Вітька нерішуче провів рукою по струнах, ті в різнобій заgrimіли, ніби скаржилися на щось...

— Давай, давай, — підбадьорював його Федько. — Та ближче до бузку підійди, а я за твоєю спиною захищуся... Та сміливіше, сміливіше рота розкривай на даному етапі. Галя міцно спить, поки розбудиш, треба добряче погаласувати!

Вітьчина рука смикалася на струнах, але серенада, як на ту біду, геть-чисто вилетіла з голови, і він беззвучно позіхав розкритим ротом:

— Дорогая Галя, я тебе кохаю... — з-за спини підказував Федько. — Та чи тобі мову відібрало? Співай швидше, бо так ми всю ніч тут проволочимося!

Вітька зажмурився і — наче з мосту у воду стрибав — щодуху загорлав:

Дорогая Галя,
Я тебе кохаю!
Серце в грудях б'ється
І до тебе рветься...

— Тю, тю! — злякано закричав позаду нього Федько. — Соловейком треба заливатися, а ти ревеш, як бугай Кордебалет!

Соловейком Вітька заливатися не міг, а тому й далі кричав під тином скільки було сили:

В жилах кров вирує
І любов мою нуртує...

— Ніжніше, задушевніше на даному етапі, — корегував Федько спів свого друга. — Ти ж не граків лякаєш на городі, щоб кукурудзиння не висмикували, а даму свого серця із хати викликаєш!

Вітька спробував ніжніше, але вийшло голосніше.

Тим часом десь закудкудахкали кури, злякано гавкнув собака... та Вітька, увійшовши в раж, нічого не чув, а горлав далі свою серенаду. Зненацька рипнули двері й на ганок хтось вийшов.

— Галя вибігла... — прошепотів Федько. — Таки взяло... тепер не підкачай... Піддай сердечного жару... Щоб вона, як лід на сонці, розтала...

Вітька, сам себе оглушуючи, піддав жару:

Світ мені не милий,
І не милі ріки.
Сам стаю я не свій,
Ти моя навіки,
Я навіки твій!

Раптом почувся хриплий крик:

— І яка це трясця виє серед ночі під хатою?! А бодай йому позакладало! Сірко, Сірко, та хоч гавкни, іророва душе! Я в хаті не знайду місця, а він у будці хропе! А ті виють під бузком, як на погибіль!..

— Тю! Та це ж баба Хівря! — злякано крикнув Федько. — Ми переплутали хати й бабі серенаду співали! Тікаймо!.. Г-гав!

Про жогом кинувся собака й зайшовся таким несамо-
витим гарчанням, що Вітьку й Федька наче вітром здуло.
Вони тільки полопотіли холошами... Аж біля Фединої хати
отянулись і довго відхекувалися та прислухалися до со-
бачого гавкоту, що здійснюється в селі...

— І треба ж було... — бідкався Федько. — Галя живе
через три хати від баби Хіврі. І як ми переплутали двори?
Пропала серенада ні за цапову душу!

— Це ти винен! — накинувся на нього Вітька. — Не роз-
дивився як слід... Починай, починай! Рота роззявляй...
От і роззявив... Для баби Хіврі!

— Що з воза впало, те пропало, — махнув Федько ру-
кою. — Добре, хоч гітари не загубили... Жаль, звичайно,
серенади, та, як каже голова колгоспу, на помилках ми
всі вчимося. — І, смачно позіхнувши, додав: — Ходімо
спати, а завтра щось придумаємо. Кажуть, ранок від ве-
чора мудріший... — І тут його наче струмом ударило: —
Стривай, Вітько! Ідея! Для чого нам горло дерти, спі-
ваючи серенади, та ще під тинем у баби Хіврі? Давай
відішлемо поштою вірш у газету, його надрукують — от
Галя й дізнається, що ти її кохаєш! Га? Здорово?

Так і домовилися. (...)

-
- ✓** 1. Вислів «*двічі не вмирати, а раз не минувати*» цитує
А Вітька	В Федько
Б Галя	Г дід Свирид

2. Про своє вміння свистіти соромиться згадувати
А Федько Котигорошко
Б Вітька Горобець
В Галя Козачок
Г Петро Білий

3. Установіть відповідність.

Предмет	Власник (власниця)
1 бриль	А Федько Котигорошко
2 гітара	Б Вітька Горобець
3 кабакова каша	В сестра Федька Г дід Свирид

4. Чим захоплювався Федько Котигорошко, що аж «йшов мороз по спині»? Чи допомагає це захоплення йому в житті?
5. Чому Вітька відкрив «свою наболілу душу» саме Федькові Котигорошку? Чи обов'язково це робити? Невже важко в собі тримати такі почуття?
6. Прочитайте уривок про дружбу Галі, Вітьки та Федька, починаючи зі слів: «А скільки ви з Галькою та Федьком Котигорошком, теперішнім твоїм секундантом, зробили тоді набігів на баштани й сади...» Чи свідчить цей уривок про те, що ці підлітки — справжні друзі?
7. В. Чемерис широко використовує в повісті фразеологізми на зразок: *заткнути за пояс, як на цвіту прибитий, тримати язик за зубами*. Яку роль ці стійкі сполуки відіграють у творі?
8. Чому ідея із серенадою провалилася? Невже в наш час романтика вже не в моді?
9. Сучасні підлітки можуть скористатися можливостями мобільного зв'язку й мережі «Інтернет», аби запросити дівчину на побачення та навіть освідчитися їй у коханні. Який спосіб розвитку стосунків вам видається кращим, ефективнішим — цифрові технології чи живе спілкування?
10. Який момент твору вам найбільше сподобався? За допомогою яких засобів автор створює комічні ефекти?

11. Перекажіть епізод, проілюстрований на с. 160. Наскільки вдало, на вашу думку, зроблено ілюстрацію? Словесно «домалюйте» деталі.

12. Виразно прочитайте за ролями розмову Вітьки та Федька, у якій вони обговорюють план із серенадою.

1. Випишіть у зошит портретні характеристики Вітьки Горобця, Федька Котигорошка й Галі Козачок.

2. Прочитайте до кінця першу частину повісті В. Чемериса «Вітька + Галя, або Повість про перше кохання».

Київська газета не надрукувала вірша про любов до Галі, оскільки країну зараз цікавлять інші теми, наприклад боротьба з довгоносіками, які точать урожай... Від Федька Галя випадково дізналася, що Вітька в неї закоханий. Потім Федько з Горобцем склали записку із запрошенням на побачення. Галя просить Федька, аби той передав товаришу, щоб він сьогодні о п'ятій годині «наніс візит»...

На Голгофу!

І пішов Вітька Горобець на перше побачення до Галі Козачок, як на страту. Ой, та й довга ж дорога! Ну, візьми себе, Вітько, у руки. Усі ми, смертні, пройшли й пройдемо по цій дорозі. Одні раніше, інші пізніше, одні сміливо, інші — ледве ноги тягнучи. В одних ця дорога з гороб'ячий скік, а в інших тягнеться через багато земель, і вони блукають по ній десятки років. Але йдуть. Іди й ти, білявий хлопчику! Що вдієш, уся чоловіча половина роду людського приречена пройти по цій дорозі. Тож будь мужчиною, Вітько, не треба так хвилюватися та губитися! Звичайно, тут ще бабуся на двоє ворожила, не знаєш, що тебе чекає — чи Голгофа із хрестом, чи Едем із райськими садами...

Ну, сміливіше, Вітько! Оглянься, у цю гамлетівську для тебе хвилину — «бути чи не бути» — за тобою покійно котиться вірний Федько.

Він також намагається підняти твій настрій.

— Ві-і-тько, ну хіба так можна? — докоряє він, ідучи слідом. — У тебе такий вигляд, як у Саливона, коли його з мішком дерті спіймали. А ти ж несеш візит дамі свого серця!..

— Вертайся! — не обертаючись, каже Вітька. — Далі я сам піду. Що буде, те й буде.

— Та я ще хоч трішечки...

— Кажу, вертайся!..

— Ну, гляди ж, Вітько! Повертайся із щитом або на щиті!

Сів Федько край дороги, підпер голову руками й, дивлячись услід Вітьці, важко зітхнув: «Ой, прийдеться ж колись і йому йти по цій дорозі на свою Голгофу чи у свій Едем!.. — І у Федька аж похололо всередині. — Яка тільки доля нещасна в мужчин, — сумно думає він. — І чого дівчата не йдуть до нас самі?..»

Кажуть, що на перше побачення летять на крилах кохання, і ще кажуть, що в ту ніч тьохкають соловейки та звабливо сяє красень місяць. Може, воно й так. А тільки Вітька не летів, а ледве ноги тягнув, бо, видно, зовсім відмовили йому крила. Ніби ж і сміливий хлопець, а так розгубився! І, як на гріх, жодний соловей не тьохкав. Лише на телефонному стовпі сиділа стара скуйовджена ворона з двома пір'їнами у хвості й так недоречно каркала, як недоречно каркають усі ворони на світі.

Вулиця довга, пряма, і там, у кінці, Галина хата з голубими півниками на причілку. Вітька притишує ходу, щоб хоч трохи відтягти вирішальну хвилину, як раптом хата з

голубими півниками сама починає рухатися йому назустріч.

Ні, немає вже назад шляху, тільки вперед!

Хата з голубими півниками наближається дедалі швидше. Ось уже пропливають кущі бузку, посаджені колись руками Галі, ось уже пливуть різьблені ворота, ось уже пливе хвіртка... Ну, сапни повітря, хлопчику, і заходь. Дивися, для тебе відчинена хвіртка. Ну, сміливіше!..

Та ноги несуть його далі...

Він уже минає хвіртку, як раптом дзвінке, веселе:

— О! Уже й на нашій вулиці орли літають!..

І на воротах — Галя. Ні, не Галя, а ясне сонце. І Вітька в першу мить зажмурюється від дівочої усмішки.

— Добри вечір! — гойдається Галя на воротах. — Дозвольте поцікавитися, куди це ви путь-доріженьку тримаєте та які думи оповили ваше ясне чоло?

— Та-а... — зам'явся Вітька. — Я... е-е... прогулююся. Свіжим повітрям дихаю.

— А я і не знала, що біля мого двору таке свіженьке повітрячко!

О Галько! Та хоч не вбивай хлопця так одразу й так наповал! Ну, дай же йому опам'ятатися, пожалій його.

— Залітай, орлику! — ще ширше відчиняє Галя хвіртку. — А я думала, що ти замість себе Федька пришлеш.

Тягнувши ноги, Вітька заходить у двір. Нічого поки що не бачить.

— Дихай, орлику, свіженьким повітрям, — ласкаво запрошує Галя. — У дворі воно ще свіжіше. Тільки не стій так рівно, а то мені аж страшно стає. Сідай.

Вітька сідає на лавочку й усе ж залишається рівним і високим. Галя теж присідає на краєчок. Перше хвилю-

вання потроху зникає. До хлопця знову повертається здатність мислити, говорити.

— Яка сьогодні гарна була погода, — нарешті каже він.

— Авжеж, гарна, — згоджується дівчина. — Як у холодку лежати, то навіть дуже гарненько, а я поки пошту рознесла, думала, згорю на сонці.

І тут тільки Вітька помічає, що у дворі повно квітів, різнобарвних, запашних. Тут айстри, жовті гвоздики, висока рожа, чорнобривці, нагідки, черевички, майори; нічні фіалки вже починають несміло розкривати свої ніжні пелюстки...

— Ти лю-любиш квіти? — чомусь пошепки питає хлопець.

— Лю-люблю, — також пошепки відповідає дівчина.

Вітька скошує очі й бачить близько тоненьку дівочу шию з маленькою синьою жилкою. Та жилка швидко-швидко пульсує. Потім його погляд надibuє традиційні дівочі ямочки на рожевих засмаглих щоках із ледь помітним ніжним пушком біля вух, ще вище Вітька бачить тонку брову, мов крило чарівної птиці...

Галя нараз повертає до Вітьки обличчя з очима, повними сміху й ще чогось невловимого, від чого радісно стискається серце, з напіввідкритим маленьким ротом — і хлопець мало не задихається... Яка ж вона гарна!.. Куди він раніше дивився, куди?.. О сліпець!.. О великий сліпець!.. І добре, що хоч учасно прозрів!

«Пора вже зітхати», — спохвачується хлопець і, набравши побільше повітря в легені, натужно зітхає. Потім скоса дивиться на дівчину. Подіяло чи ні? Та Галя щось продовжує розповідати про свою пошту. Тоді Вітька вдруге зітхає, ще натужніше, але Галя, як і раніше, не помічає. А вже за третім разом Вітька передав куті меду й гикнув.

— Ти, мабуть, удавився? — сполошилася Галя. — Одразу б і сказав, а то так страшно зітхаєш. Давай я стукну по спині.

І Галя заходилася тарабанити хлопця кулачками по спині, і це ніби зовсім пробудило його.

— Галю!.. — наважився він і, глянувши в її чорні бездонні очі, у яких спалахнули вечірні зірниці, полетів немов у космічну глибіню. — Галю...

— Що, хлопчику? — Галя покуйовдила його білявий чубчик. — Скажи Федьку, щоб більше не писав таких посланій, я все-таки ще хочу жити.

— Галю... Я... — Вітька наважився і взяв її за руку. — Я...

Дівчина ніби й чекала цього.

— Ой, забула! — схопилася. — Мені ж треба повну діжечку води натягати. Ой, дасть мені мама, як прийде. Може, ти хоч відеречко витягнеш, орлику?..

— Та я! — зривається на ноги Вітька. — Для тебе хоч цілий океан!

— Мені не океан, а діжечку, Вітюньчику.

Так і сказала: «Вітюньчику». Та хто ж на Вітьчиному місці після такого слова не буде носити воду? Та після такого слова можна всі океани долонями вихлюпати! Вітька хапає відро та мчить до колодязя.

— Діжечка біля сараю, Вітюньчику! — кричить навздогін Галя. — Щоб повну натягав, а я скоро повернуся!..

Діжечка виявилася здоровенною бочкою, відер на тридцять, але що вона означає в порівнянні зі словом «Вітюньчик»? І Вітька заходився з такою енергією і таким запалом носити відра, що й землі під ногами не чув. Правда, після десятого відра запал трохи пригас, і хлопець, сівши передихнути, із жалем подумав, чого було

не запросити на таке рандеву й Федька. І тільки подумав, а Федько вже з-за воріт виглядає та пошепки запитує:

— Ну, як?

Удвох робота пішла значно жвавіше. Федько витягував відра високим скрипучим журавлем, удвох виважували його на зруб, Вітька виливав у «діжечку». Так витарабанили й вилили ще п'ятнадцять відер води.

— Я і не підозрював, що кохання таке важке, — зітхав Федько, тягнучи двадцять відро.

Через годину, коли приятелі, стомлені, мокрі, із стогоном доливали останнє, тридцять третє відро, у двір упурхнула Галя та весело заторохтіла:

— Ой, спасибі вам, хлопчики! Приходьте ще й завтра на рандеву, я буду рада-радісінька!..

Федько скоса поглянув на діжку й здригнувся.

Спали хлопці як мертві. Вітька всю ніч бурмотів: «Тягни, тягни, Федьку, та не хлюпайся!..»

О зміюко лукавая!!!

Другого вечора Вітька рубав дрова в Галі Козачок. А що він мав робити, коли, прийшовши на своє друге побачення, застав дівчину за прозаїчним рубанням дров. Не міг же він сидіти склавши руки й спостерігати збоку, доки Галя впорається із цим нежіночим ділом?

— Спасибі тобі, Вітюньчику! — заторохтіла, даючи хлопцеві сокиру. — А я думала, що замучусь із клятими дровами. Ти справжній мужчина, Вітюньчику!

І Вітька Горобець в одну секунду злетів на сьоме небо й затанцював там від радощів! Подумати тільки! Галя назвала його справжнім мужчиною! Та хіба хто відмовиться рубати дрова, почувши оці слова?

Галя, як і першого вечора, кудись зникла. Та Вітька того не помітив. Він рубав дрова, рубав натхненно, наче пісню співав. Сокира так і гуляла в руках, як іграшка, дзвеніла й, здавалося, теж співала.

Незчувся, як у двір зайшов Федько з кувалдою та двома клинами в руках.

— Як ти здогадався взяти? — здивувався Вітька.

— Бачив учора, що в неї дрова не рубані, — коротко відповів той.

Робота закипіла. Вітька наколював чурбаки, ставив клин, і хлопці по черзі гупали кувалдою так, що чурбаки із дзвоном розліталися по всьому дворищу.

— Га-ах! — кричав Федько, опускаючи кувалду. — Коханя — штука серйозна!

— Ге-ех! — підтримував його Вітька. — Учися, колись і тобі доведеться. Ніде ти не дінешся!

Ось тут і сталося...

Федько саме підняв над головою кувалду, щоб добре розмахнутися. Вітька сидів і тримав клин. Удар затягувався.

— Та бий! Чи ти заснув? — крикнув Вітька. Удару не було.

Вітька звів голову та здивовано кліпнув очима. Федько стояв, як дерев'яний, високо над головою тримаючи кувалду, і дивився кудись убік. Вражений Вітька встав, глянув і собі... остовпів. Закам'янів на місці. Занімів! Спершу не повірив власним очам. Городом ішла Галя, його Галя із сином чаплівського фінагента Петром Білим! Вона весело сміялася до нього, і Петро теж сміявся. Отой завжди прилизаний, напахчений одеколоном мамин синок, Петро Білий. Отой Петро Білий, ябеда й боягуз, хвалько та брехун, якого Вітька терпіти не міг. І до нього так привітно всміхалася Галя, його перша любов...

Вітька ворухнув похолоділими губами та не спромігся й слова сказати. Федько все ще непорушно стояв і високо над головою тримав кувалду. Був схожий на скульптуру молотобійця в Парку культури та відпочинку. Його погляд наче приріс до того городу. І в ту ж мить Вітька відчув, як сповзає із сьомого неба на грішну землю...

— О зміюко лукавая!!! — нарешті повернув язиком у пересохлому роті.

Від його голосу і Федько очунявся, кувалда тихо вислизнула з рук, грюкнулася додолу. Проте ще якусь мить тримав руки над головою, а потім повільно опустив їх. Повернув до Вітьки посіріле обличчя:

— Ба-бачив?.. — запитав заїкаючись. — Ба-бачив, я-ак ду-дурнів у-учать?.. Нам со-сокиру в руки дадала, а сама з Пе-петром Бі-білим... За-закривай кра-крамничку та буд-демо змоту-у-ватися зві-звідси...

— У-у-у, змія!!! — важко дихав побілілий Вітька. — Отак зрадити? Отак обманути? Отак круг пальця обвести? Як сліпе кошеня... А я ще воду носив, дрова рубав!..

А Федько вже отямився та стояв на диво спокійний.

— У житті, Вітько, як на довгій ниві, — підсмикнув штани. — Може ще й не таке трапитися, бо жінки на все здатні.

Федько знову був Федьком: флегматичним, спокійним, добродушним і вайлуватим. Підхопив кувалду та клини, ще раз глянув на город.

— Ну, ходімо, поки нам нової роботи не знайшли. На помилках, як каже голова колгоспу, ми всі вчимося.

Вітька вискочив із двору, наче окропом ошпарений. Тепер він уже спізнав усього: перше кохання, перше побачення та першу зраду.

— Це ще пхі! — філософствував Федько, несучи кувалду й клини. — Он у дядька Гаврила було вже троє дітей, як він застав свою Мелашку біля стіжка з кіномеханіком... ото була історія! Кіномеханік рачки поліз від того стіжка й цілий місяць кіна не крутив... то що й говорити. А згадай козака Чаплю. Цей ще більше постраждав, бідолаха, через жінок...

Що мав на увазі Федько Котигорошко, згадуючи козака Чаплю, ми зараз повідаємо. Кажуть, що на місці нинішніх Чапель був колись хутір запорозького козака Данила. Добрий був козак Данило: не боявся ні меча, ні дикого коня, ні косоокого яничара! І не знав би й горя веселий козак Данило, якби не його осоружний ніс, довгий і гострий, наче дзьоб. Хто наділив козака таким недотепним носом, ніхто не знав, а тільки прозвали Данила через той ніс Чаплею. Спершу хоробрий козак Чапля не горював ні від носа, ні від прізвиська. Коли він налітав із Сагайдачним на Кафу громити яничар, то довгий і недоречний ніс аж ніяк йому не заважав. Та й самі яничари звертали увагу лише на його шаблюку.

І все було б добре, якби Чапля, на свою біду, не закохався в дочку шинкарки, красуню Оксану. Сунувся хоробрий козак Чапля до красуні, а та в крик:

— Ой леле!.. Такий ніс на свято ріс, а ти його, козаче, у будень носиш!

Чапля погорював трохи, визнав за краще вдарити з тилу й атакувати шинкарку, щоб з її допомогою вкоськати непокірну Оксану. Але виявилось, що штурмувати Кафу було легше. Правда, шинкарка спершу мовби й не заперечувала проти сватання Чаплі, а лише сказала:

— Ніби й не поганий ти козак, Даниле, і хутір добрий маєш з усією живністю, а хто тебе знає, що в тебе на

мислі. Поживемо — побачимо, що ти за їден, а тоді вже й віддам Оксану.

Повеселілий Чапля захотів показати себе з усіх боків. Знав, що шинкарка понад усе цінувала тих козаків, котрі днювали й ночували в її шинку. Отож Чапля і занадився в шинок. І що більше він пив із приятелями й більші компанії із собою водив, то привітнішою до нього ставала шинкарка. І коли за літо Чапля завоював її симпатії, то виявилось, що свататися до Оксани вже не було рації: хутір поплав за борги прямисінько шинкарці в руки. І назвала вона той хутір Чаплі, на згадку про довгоносого невдачу, і віддала його своїй Оксані в придане, коли та одружувалася з молодим сотником...

— Он як воно, Вітько, було! — торохтів дорогою Федько. — Хутір пропав за цю любов, козака жінки вкрутили! А ми ж тільки дрова рубали їй, і вкрутити нас, самокритично кажучи, нічого не коштувало! Ех, нещасливе наше село на кохання із самого початку.

— Уб'ю! — раптом стис Вітька кулаки.

— Кого? — повернувся до нього Федько. — Коли Галю, то дарма. Чи ж винувата дівчина, що ми з тобою такі капловухі вродилися? Петро і води не носив, і дров не рубав, а, бач, одразу ж у город! А ми кувалдами гепали. Ні, коли бить, то, по-моєму, треба Петра. І побити добряче, щоб не посмів до Галі й у двір заходити. Може, ще й удасться його відігнати. Бо жінки, як казав дядько Гаврило, визнають того, хто їх укрутить.

— Я готовий! — сказав Вітька, засукуючи рукави. — Я йому покажу Галю! Він мене запам'ятає!

— Підожди, не гарячися, тут треба добре обміркувати. Можна Петра застукати в темному місці й...

— Я не злодій, щоб кидатися на нього вночі, — перебив його Вітька. — Якщо битися, то вдень і по-чесному. Що козак Чапля зробив своєму супернику-сотнику?

— А що? — здвигнув Федько плечима. — Не цілувався ж. На герць його викликав. І билися вони на шабляках!

— Оце по-чесному й по-козацькому! — загорівся Вітька. — Я теж Петра викличу на герць.

— Тобто на дуель? — задумався Федько. — Я читав, як на дуелі б'ються, і знаю правила. Оце буде по-благородному. А коли хочеш і зовсім бути благородним, то бери мене своїм секундантом.

— А зброя де?

— Ну, шаблук ми не дістанемо, а самопалів можна. Я ще підчитаю в Пушкіна про дуель, і Петрові боком вилізе Галя Козачок!..

От вам і все!

...А в автора опустилися руки. Усе!

Автор чесно виконав свій обов'язок і, як умів, розповів про те, як перше кохання Віті Горобця привело його, Вітю Горобця, до першої і, думаємо, останньої дуелі.

Пора вставати, Вітю. Твій час настав.

А ти все ще спиш із гарячим піском на животі, закоханий мій мужчино чотирнадцяти неповних років.

Ти спиш останній раз перед дуеллю, спиш і...

І сниться тобі похоронна процесія, і духовий колгоспний оркестр, спалахуючи проти сонця міддю, грає траурний марш... Усе село проводить тебе, Вітю Горобця, в останню твою путь!

Плаче за труною Галя, побивається: «Ой, на кого ж ти, мовляв, мене покидаєш?..»

«Не знаю», — гірко думає Вітя та кріпиться з останніх сил, щоб і собі не розплакатися. Не гоже покійнику на своїх похоронах плакати.

Усі плачуть... Федя плаче й навіть Грицько Причепка на даному етапі рукавом сльози витирає.

А голова колгоспу, схилившись над тобою, сумно каже:
— Шановний товаришу Горобець! Радимо Вам спати спокійно й вивчати в сні класиків!

І тебе опускають у яму.

— Н-не-е хо-о-очу-у-у!!! — зненацька кричиш ти.

— То вставай, як не хочеш! Чого ти репетуєш, як тітка Марфа, коли в неї гроші на базарі витягли, — хтось каже голосом Федька Котигорошка. — А потім вона прийшла додому й знайшла гроші в себе під подушкою, у панчосі...

— Е-е... Г-га-а?! — Вітька закричав і схопився. — Що?

— Чого ти як самашедший кричиш? — Федько аж відскочив. — Уставай, пора вже...

— Що?.. Га?.. — важко дихав Вітька. — Мене вже вбили?

— Ще ні, — утішає Федько й, підтягнувши штани, оптимістично закінчує, — але можуть... У тебе все, як кажуть, ще попереду... отож протри очі й ходімо на поле бою. — Подумавши, радить: — Коли будеш через поріг переступати, високо піднімай ноги, щоб, бува, не спіткнувся... Є така прикмета: хто спіткнеться перед дуеллю, того неодмінно вгепують!

Вітька не хоче, щоб його вгепали, тому, високо піднімаючи ноги, старанно переступає через поріг і жмуриться від ласкавого вранішнього сонця.

— Який гарний ранок, — зітхає він.

— Як завжди перед смертю... — по-філософському каже Федько. — Трохи не забудь... Виходячи з хати, не озирайся,

бо потім не повернешся назад... Носа не вішай і йди з гордо піднятою головою. Коли раптом що... ну, вгепають тебе, усі будуть казати, що він ішов із гордо піднятою головою у свою останню, так сказати, путь!

І вони пішли. На поле бою.

Вітька Горобець крокує попереду, як і годиться, з гордо піднятою головою, Федько Котигорошко, підтримуючи в пазусі самопал, котиться за ним слідом і важко зітхає. Вітька на ходу роздивляється село й теж зітхає. Гарне ж яке рідне село! Усе в яворах. А на левадах — верби. Сади вишневі, яблуневі всюди... Сорока десь безтурботно скрекоче, граки галасують... то там, то тут поважні, солідні лелеки на хатах стоять і гречно, з гідністю на світ білий дивляться... Надивляється Вітька, може, більше він і не побачить уже Великих Чапель?

Федько позаду нього шморгає носом.

— Ти чого? — не обертаючись, питає Вітька.

— Жа-жалко... — пхикає Федько. — А раптом тебе вгепає Петько? Він такий, що на все здатний.

— Будь мужчиною, — радить Вітька. — Якщо й загину, так на полі бою, як і подобає справжнім мужчинам!

— Я збережу про тебе світлу па-пам'ять у серці, — Федько витирає сльози й умить стає по-діловому зібраним. — Значить, так... Давай швидше, бо Петька ще подумає, що ми злякалися...

Друзі наддають ходу.

— Ех, і буде ж зараз стрілянина! — Федько аж руки від задоволення потер, радий, що така важлива подія, як дуель, не обійдеться без його, Фединої, участі. — Недарма ж я всю ніч самопала готував! — Сплюває та авторитетно заявляє: — Баб-бахне, будь здоров! Або Петьку, або тобі добряче перепаде!.. Поживемо, як кажуть, побачимо.

Вітька без особливого ентузіазму додає:
— Поживемо — побачимо, кого бабахне.

Дуель

25 липня 1964 року. Сьома година ранку.
Самопали вже заряджені.

Секунданти уточнюють останні деталі дуелі.

Дуелянти похмуро стоять біля своїх бар'єрів на березі ставка й стараються не дивитися один на одного. Їх розділяють дванадцять кроків. Дванадцять кроків життя і смерті. Навіть галасливі сороки затихли на вербах і зацікавлено спостерігають, що ж діється біля ставка. Цього разу агресії на їхні гнізда ніби ніхто не замишляє.

— Увага! — урочисто вигукує Федько й рвучко підсмикує штани. — Через дві хвилини ви будете стрілятися за Галю Козачок! Перший постріл по своєму супернику Петрові Білому зробить Вітька Горобець...

— Ти не заговорюйся! — перебиває Вітька свого секунданта. — Він для мене не суперник. Він просто нечесна людина, і все!

— Ще б пак! — закопилює Петро товсту рожеву губу й презирливо спльовує. — Наче я винуватий, що ти гепав кувалдою!

— Замовкни! — потрясає Вітька самопалом і від ненависті аж танцює. — Ти зараз одержиш усе, що хотів!..

— Противники, не дратуйтеся, бо вам ще треба стрілятися, — заспокоює старший секундант. — Дотримуйтеся правил дуелі. Я пропоную вам у цю останню, так сказати, історичну хвилину помиритися.

— Пішов ти до чорта зі своїм мирінням! — вигукує Вітька. — Я першим покохав Галю, і вона перша звернула

на мене увагу. І якщо Петро хоче миритися, то хай відмовиться від Галі!

— Ніколи у світі! — чвиркає Петро й береться руками в боки.

— Не забувай, що я перший стріляю! Я тобі покажу, як до чужих дівчат приставати!

Секунданти роздали супротивникам по коробці сірників.

— Дуелянти-и-и! — на високій ноті затяг Федько. — До бою приготуйтеся!

Дуелянти звели самопали й націлили один на одного... Ще мить — і...

— Юрку! — звернувся Федько до Петрового секунданта. — Ану, відійди подалі від Петра, щоб, бува, і тебе не садонуло!..

Побілілий Юрко, хлопчина років дванадцяти, Петрів сусід, котрий, власне, і пішов у секунданти тому, що був винен Петру п'ятнадцять копійок, позеленів, позадкував, а тоді, щось дико крикнувши, чимдуж кинувся тікати до села, тільки штани залопотіли. Ніхто й слова не встиг сказати, як його вже не було.

— Такий прудкий довго житиме, — похитав головою Федько.

— Стійте! — раптом закричав Петро й теж почав зеленіти. — А хіба ви на-наспра-а-вді?.. Хі-хіба це не гра?

— А-а, ти думаєш, що я гратися з тобою прийшов? — пирхнув Вітька, витягуючи з коробки сірника. — Думаєш, комедію буду розігрувати? Стій!..

— Вогонь! — крикнув Федько й, упавши на землю, обхопив голову руками.

Че-е-ерк!..

Тріснув сірник, спалахнув. Вогник обхопив жовтяву порошину на запалі Вітьчиного самопалу. Ще секунда — спалахне запал і тоді...

Вітька звів голову, глянув на Петра й... нікого не побачив. Петро нісся до села в хмарі куряви точнісінько так, як писав колись Лермонтов:

Гарун бежал быстрее лани,
Быстрее, чем заяц от орла,
Бежал он в страхе с поля брани...

— Боягуз! — застогнав Вітька й у ту ж секунду відчув, як його руку із силою рвонуло вгору... Ні, самопал не стрельнув, він вибухнув, наче бомба, вибухнув гулко, і клуб чорного кіптявого диму з вогнем ударив Вітьці в обличчя. Щось із силою дзизнуло його по зубах...

Коли Вітька розплющив очі, розірваний, чорний від пороху самопал лежав долі й усе ще димів. Гостро пахтіло порохом.

Обличчя пашіло жаром, а на зубах щось тріщало. Вітька сплюнув — і до ніг випав почорнілий від пороху зуб...

— На який чорт здалася така дуель? — здвигнув він плечима. — Усі повтікали, а я собі зуб вигатив.

— Уже? — схопився з піску Федько. — Тобі голову не відірвало? Ану, покажи... ой-ой, який же ти чорнющий, як у сажі...

Федько покрутив Вітьчину голову й, переконавшись, що вона на місці, захоплено вигукнув:

— Ну й бабахнуло ж добряче!.. Мабуть, і в селі чули.

— Чому самопал розірвало? — накинувся Вітька на свого секунданта.

— Н-не знаю, — почервонів Федько. — Просто так...

— Не бреш! Ти насипав пороху більше, ніж треба.

— Ну, дві мірки всипав, — похнюпився Федько. — Я хотів, щоб ти переміг. А воно...

— А воно так нечесно, — спльовував Вітька і порох, і кров. — Могло ж усі зуби повибивати.

— А де ж Петро? — озирнувся Федько. — Уже в раю?

— Боягуз він нікчемний, а не Петро! Хвалько заячий! Та зроду-віку не повірю, щоб Галя його покохала!

— Але ж ми бачили їх разом? — розгублено кліпав Федько.

— Тут щось не те. Галя не могла покохати такого боягуза! — азартно доводив Вітька й відчував, що від цього йому трохи легшає.

— Вітько!!! — жахнувся Федько. — Тікай!..

Вітька рвучко оглянувся. До місця дуелі біг чаплівський міліціонер Грицько Причепка, котрий мав вуличне прізвисько Даний Етап, і немилосердно свистів. Цього вже не було передбачено умовами дуелі.

— Федьку!.. Бігом! Щоб твоєї і ноги тут не було!

— А ти?

— Мені однаково...

— Я теж не тікатиму. Це неблагородно...

Проте прожогом кинувся на другий край ставка, де були густі зарослі молодого вербняка.

— Сті-ій!!! — загаласував Причепа. — Стій на даному етапі, бо стрілятиму!..

Щоб дати змогу секундантові втекти, Вітька повільно побіг у протилежний бік, перечепився, упав. Доки він зводився, підбіг захеканий Причепа й схопив його за руку.

— Та не свистіть так дуже, — набурмосився Вітька, — бо мені аж у п'яти шпигає.

— Я ось тебе свисну по потилиці! — важко хекав Причепа. — Що це твориться?.. До чого ми... дожилися... на даному етапі?.. У Чаплях дуель. Заборонена ще при царю дуель! Через якесь... дівчисько... Два дурні, не досягши паспортного віку!..

— А Ви не смійте згадувати Галю! — наїжачився Вітька. — З мене питаєте, я головний зачинщик!

— Спитаємо, голубе, питаємо! — запевнив Причепа. — Подумати тільки! Вони стрілялися! І де? У Чаплях! На моїй дільниці, де навіть самогонників немає! Та це ж на даному етапі добре, що зубом відбувся. А коли б голову... відірвало? Як я мав би реагувати? На даному етапі? Скласти акт про дуель? Прикласти до нього твою дурну голову? Як речовий наочний доказ? Дивіться, мовляв, до чого Причепа дослужився. За двадцять років! Бездоганної служби! У лавах міліції! На даному етапі!

— Ну, ведіть уже, чи що, — буркнув Вітька. — Бо мені набридло вже стояти... на даному етапі.

— Постоїш, не до молодії тебе конвоюватиму. Значить, так. Ти арештований. За користування забороненою дуеллю. Мусиш іти рівно на даному етапі. Крок уліво, крок управо — вважається втечею. У такому випадку я

змушений буду застосувати зброю. Ясно? — і Причепка красномовно ляснув себе по кобурі.

— Ясно, — похнюпився Вітька.

— Кроком руш, дуелянте!..

Арешт

Широкі дубові двері, оббиті хрест-навхрест металевими шпугами, розчинилися з противнющим скреготінням. Вітька переступив поріг. Двері з тим же скреготінням зачинилися. Бранець постояв кілька хвилин, звикаючи до темряви, а тоді, нагледівши в кутку солому, присів, задоволено простягнувши ноги. Від пострілу й арешту крутилася голова, болів вибитий зуб, і, що найгірше, — настрої був нікудишній.

«Ось і скінчилося моє кохання, — з гіркотою думав Вітька. — Тепер запруть мене в тюрму — і будь здоров!»

Двері знову заскрипіли й упустили... Петра Білого. Вітьчин суперник стояв і безпорадно кліпав очима, звикаючи до темряви.

— Що, і тебе спіймали? — озвався Вітька.

— Я сам прийшов.

— Ти ж і боягуз!.. Аж противно...

— Я не боягуз, я з повинною прийшов. А повинну голову не січуть. Це все ти винуватий, — Петро схлипував. — Ти перший викликав мене на дуель і стріляв ти...

— А чого ж ти погодився?

— Так я думав, що це гра якась.

— Було б не лізти до чужої дівчини.

— Та я Гальки й бачити не хочу!

— Ах ти ж боягуз нещасний! Мало того, що з дуелі втік, так ще й дівчину ганьбиш? — схопився Вітька із стисненими кулаками. — Говори, чого ти з нею в кукурудзу ходив.

— Полов...

— Що-що?

— Кажу, що полов кукурудзу, — витирав сльози Петро. — Я тільки хотів позагравати з Галею, а вона мені сапу в руки — і в кукурудзу. Ну й довелося виполоти...

Вітька від несподіванки впав на соломую й розреготався на весь сарай:

— Ха-ха-ха!.. Кукурудзу полов! Ха-ха-ха!..

— А ти дрова рубав.

— Це хоч чоловіче діло. Ха-ха! А ти полільницею був! От Галя здорово тебе провчила, щоб не ліз куди не треба. І виполов?

— Виполов. Вона прийшла й каже: «Дякую. Тепер ти можеш іти додому». Ну, я і пішов.

— Ти, Петре, дурний, як сто пудів диму! Чого ж ти не сказав цього? Так ми б і не билися. А тепер...

Знову заскрипіли двері. Зайшов Причепа. Двері залишив відчиненими. Сам сів на стільці біля виходу.

— Ну, як справи, дуелянти, на даному етапі? — весело запитав він, оглядаючи хлопців. — Я бачу, один уже сміється. Це добре. Хоча гріхи ваші тяжкі... Ну й спека сьогодні... Ху!..

Причепа розстебнув пояс із кобурою і поклав її біля стільця, потім скинув сорочку та повісив на цвях. Залишився в майці, полегшено зітхнув:

— У-уф-ф-ф! Аж легше стало. Ну й клята спека. А тут ще й ви, дуелянти. Розмордувало вас на даному етапі, у таку спеку!

Причепа (у майці зовсім не схожий на грізного міліціонера) пошкріб волохаті груди, позіхнув, зручно вмовстився на стільці.

— Ось що, шановні. Приконвоював я вас на даному етапі не для того, щоб у жмурки з вами в оцьому сараї гратися. Хоча й спека, дідько її бери, а доведеться мені прочитати вам лекцію на тему «Що таке єсть заборонена законом дуель, що таке єсть кохання та що таке єсть дурні». Регламент на даному етапі — дві години. Для виступу в дебатах — 15 хвилин. Заперечень не буде?

— Не буде, — пирхнув Вітька, бо йому починав подобатися Причепа. — На виступ у дебатах можна вже записуватися?

— Грицьку Семеновичу? — пролунало знадвору. — Вас можна?

— Не дадуть на даному етапі й лекцію прочитати, — звівся Причепа. — А ви готуйтеся до бурних дебатів. — І вийшов, щільно причинивши за собою двері.

Вітька неуважно глянув услід Причепі й від несподіванки аж свиснув... Біля стільця лежав пояс із кобурою...

У Вітьки ростуть крила

Одним стрибком Вітька опинився біля стільця і тремтячими руками схопив кобуру.

— Значить, так, — звернувся він до посірілого Петра. — Я зараз прочитаю Причепі лекцію на тему «Що таке зброя та як нею користуються». Витягну револьвер, зводжу курок і стаю біля дверей. Причепа, нічого не підозрюючи, відкриває і...

— Стрелятимеш? — аж позеленів Петро й почав гикати: — И-ик!..

— Та слухай, боязлива твоя душе! Я вискакую і наставляю на Причепу револьвер: «Стій! Руки вгору!» Даний Етап їх піднімає... Я йому кричу: «Кроком руш до сараю! Крок уліво, крок управо — вважається втечею, і я змушений буду застосувати зброю...»

Петро тихо охнув і, немилосердно гикаючи, поповз до соломи й став поспішно зариватися.

— Ех, ти! — сплюнув Вітька й рішуче розстебнув кобуру.

І — відсахнувся. Якби з кобури із сичанням виповзла гадюка, Вітька так не розгубився б, як розгубився, побачивши в грізній кобурі грізного сержанта Причепи... кусень хліба та два помідори. Достиглі, соковиті помідори книші. Вітька нічого не міг утямити. Як? У кобурі кусень хліба з помідорами? Та що ж це, зрештою, — кобура для револьвера чи господарська сумка?

— Н-н-ну, що та-там? — з-під соломи озвався Петро. — И-и-ик!..

— Нічого, — спокійно озвався Вітька. — Револьвер, виявляється, дуже смачний, особливо з помідором.

Петро недовірливо виглянув із соломи.

— Вилазь уже, дам і тобі.

Вітька розділив порівну хліб, помідори й мовчки протягнув Петрові. Невдалі дуелянти в одну хвилину впоралися із хлібом, і Вітька лише сумно зітхнув:

— Шкода, що в нього така мала кобура.

Зненацька за глухою стіною сараю почувся сердитий крик Причепи й розпачливий вереск Федька Котигорошка. Там щось вовтузилося, а потім стихло.

Вітька здвигнув плечима. По хвилі зарипіли двері, і Причепка ввів за вухо в сарай Федька з лопатою в руках. Вільною рукою Федько розмазував по обличчю сльози й шморгав носом.

— Ось вони, твої дуелянти, — бушував Причепа, — яких ти хотів на даному етапі виручити за допомогою підкопу! Тепер повний ансамбль. Для тебе, Федьку, на даному етапі доведеться прочитати лекцію на тему «Що таке підкопи з метою звільнення арештованих та як вони розцінюються згідно з карним кодексом». Ич, який, сарай підкопувать!.. Я тебе підкопаю на даному етапі!

— А нащо ж Ви заперли Вітьку? — насупився Федько й на всяк випадок сховався за Вітьчину спину. — Я прокопав би дірку, якби Вас не понесло за сарай... Так, ніби іншого місця для цього немає...

— Ти мені ще будеш указувать, куди мені бігати на даному етапі? — посварився Причепа, і тут його погляд упав на розстебнуту кобуру. — Хлопці, хто лазив... до кобури?.. Де ви поділи...

— Ми ваш «револьвер» з'їли, — пирхнув Вітька. — Шкода, що мала кобура... На даному етапі.

— Отакої!.. — розгубився Причепа. — А що ж я обідатиму?

І в цю мить щось ніби спалахнуло. Ніби сонце вкотилося до сараю. На порозі з'явилася Галя Козачок.

— Вітюньчику?! Ти живий?! — крикнула вона радісно.

І сталося те, чого ніколи-ніколи не забуде Вітька Горобець. Скільки житиме, що не пошле йому доля, які випробування не трапляться на його шляху, а ніколи-ніколи не забуде Вітька Горобець, як Галині руки, наче крила, здійнялися вгору, упали йому на плечі, і Галя рвучко притягла його до себе й припала губами до його обпеченої щоки.

— Ну й дурний же ти, ну й дурненький, Вітько! — не то плакала, не то сміялася дівчина в оторопілого хлопця на грудях. — Ой, та який же ти замурзаний, дуелянтику мій!.. Ходімо, ходімо, тут колодязь у дворі, умиєшся, дурненький Вітюньчику!

І, сміючись, Галя потягла все ще оторопілого Вітьку за руку із сараю. Причепа, Федько та Петро мовчки переглянулися.

— Лекція відміняється, — першим порушив мовчанку Причепа. — На даному етапі прибув новий лектор...

Федько встав і, повертаючись до Петра, сказав:

— Отаке воно, життя!.. Хто за дівчатами не стріляє, той і не виграє... Ну, Петре, зроби на даному етапі дяді міліціонеру ручкою і біжи додому.

І, підсмикнувши штани, Федько покотився із сараю, не забувши прихопити із собою свою лопату. Біля колодязя він усівся на камінь-валун, підпер голову руками й зачудовано спостерігав, як Галя метушилася біля Вітьки, як вона щось весело щебетала йому, сміялася і хлюпала на Вітьку чистою холодною водою.

Вітька радісно вмивався та відчував, як від тієї чистої води, яку зливала йому Галя, у нього за спиною ростуть крила, може, ще маленькі-маленькі, може, ще не міцні, може, ще невправні, але росли ті крила, від яких людина ставала крилатою. (...)

1. Галя називала Вітьку

А орлом

Б сонцем

В Жучком

Г вороном

2. «Флегматичний, спокійний, добродушний і вайлуватий» — характеристики

А Петра Білого

Б Вітьки Горобця

В міліціонера Причепи

Г Федька Котигорошка

3. Установіть відповідність.

Репліка	Герой (героїня) твору
1 «— Ми ваш “револьвер” з’їли. Шкода, що мала кобура... На даному етапі».	А Галя Козачок Б Петро Білий В Вітька Горобець Г Причепа Д Федько Котигорошко
2 «— Для тебе... на даному етапі доведеться прочитати лекцію на тему “Що таке підкопи з метою звільнення арештованих...”»	
3 «— Виполов. Вона прийшла й каже: “Дякую. Тепер ти можеш іти додому”. Ну, я і пішов».	
4 «— Дотримуйтеся правил дуелі. Я пропоную вам у цю останню, так сказати, історичну хвилину помиритися».	

4. Перечитайте діалог Вітьки з Галею на початку першого побачення. Із чого видно, що впевненіше почувається Галя? Зачитайте рядки, у яких дівчина іронізує.
5. Навіщо Вітька під час побачення зітхав? Чи зрозумів він, що це була помилка?
6. Яке завдання Галя дала Вітьці? Чи повинна це робити дівчина під час першого побачення?
7. Опишіть стан Вітьки та Федька, коли вони побачили Галю з Петром Білим. Що ви відчували в цей момент?
8. Як вчинив Вітька, коли побачив Галю з Петром? Що б ви зробили на його місці?

9. Як вирішив помститися Вітька Петрові Білому? Чи розумно це?
10. До кого виявляє симпатію Галя — до Вітьки чи Петра? Проілюструйте свою думку конкретним прикладом із твору.

11. Якби вам довелося ілюструвати одну зі сцен повісті, то яку ви вибрали б? Чому саме цей епізод?
12. Виразно прочитайте за ролями розмову Вітьки з Петром Білим і міліціонером Причепую.

1. Прочитайте до кінця повість В. Чемериса «Вітька + Галя, або Повість про перше кохання».
2. Випишіть у зошит фразеологізми, які є засобами творення комічного.

Частина друга. ГОЛУБА КУНИЦЯ

Скільки буде двічі по два?

Ручний годинник у Вітьки Горобця, звісно, ще не водився. Біжачи на побачення, він за порадою Котигорошка прихопив хатній будильник. І хоча він був дещо завеликий — кишенья відстовбурчувалася, — але, як гаряче запевняв Котигорошко, це суцзя дрібниця. Головне, що Вітька завжди скаже точний час, коли про те раптом запитає Галя Козачок.

А поки що будильником користується сам Горобець: раз по раз заклопотано зиркає на нього. Сьома година... П'ятнадцять хвилин на восьму... Галі не видно. Невже не прийде? Але ж обіцяла. І начебто з радістю. Чи, може, тільки так здалося?.. Вітька все кружляє і кружляє між вербами. На ньому нові (сині в смужечку) штани й жовті рипучі черевики. Рукава білої сорочки по-парубочому закачані по лікті. На голові — «бокс» (таки домучив клятий Левонтій!), білявий чубчик непокірно стовбурчиться.

Хлопець мріє про ту щасливу мить, як між вербами з'явиться Галя. От якби їй хто-небудь погрожував. Ну, звичайно, не смертельно, а так, у міру, щоб Вітька міг себе як слід показати. Приміром, сікається до дівчини злющий собака. Вітька відважно йде на того злюку грудьми й рятує кохану... Собака? Теж знайшов небезпеку. Та Галю всі чаплівські собаки знають як облуплену, бо в кожний двір пошту розносять!

Горобець підбирає небезпеку більш серйозну. Хлопцеві так хочеться втнути щось героїчне, щось таке лицарське. Безперечно, на очах у дівчини. Щоб побачила, який він сміливий і відважний. От якби на леваду вискочив лев... О!.. Лев — підходящий об'єкт для Вітьчиного лицарства. Кинувся б тоді хлопець на царя звірів, мов той витязь у тигровій шкурі... Або на леваду вибігає чорна пантера. Або ведмідь, наприклад. Чи, на гірший випадок, снігова людина... А що?

За хвилину на мирній леваді клекотіли жахливі битви. На Галю зграями кидалися леви, підступно повзли чорні пантери, рикали тигри, важкою ступою сунули африканські слони, звивалися бразильські пітони, скрадалися дивізії кощеїв, ескадрильями налітали баби-яги, повзли семиголові гідри; на беззахисну дівочу голову обрушувалися урагани й тайфуни, під ногами в неї провалювалася земля, а в небо шугали вулкани, і, користуючись бідною, з ножами в зубах повзли ще й пірати!

Левада гуркотіла, ревла, вила, гула, стугоніла, тріщала, тряслася... Непереможний Вітька Горобець, мов той демон, носився в скаженій круговерті й виносив Галю на руках... Виносив трохи злякану, але цілу-цілісіньку.

— Добрий вечір, орлику!..

Горобець здригнувся та застиг. У вухах ще ревіло побоїще, перед очима маячили леви, тигри, пантери, кощеї, пірати, слони, і він ледве розгледів за ними Галю. Вона підходила до нього, струнка й висока, у білому-білому платті, зашаріла від швидкої ходи, а очі сяяли ніяково й радо.

— Здрастуй, Галю, — опам'ятався нарешті хлопець.

— Пробач, я трішки затрималася. Заледве встигла рознести сьогоднішню пошту. Стільки листів і газет!..

Ходили поміж вербами, і Вітька розгублено мовчав, бо не знав, як поводитись і що говорити. Галя, схиливши голову набік, задумливо перебирала в руках квіти.

— Кажуть, дощ буде... — нарешті видавив із себе хлопець і тут же покартав себе: «Теля! Не міг нічого кращого придумати. Теж мені бюро погоди. І квітів не здогадався принести. Осел! Справжнісінький осел!»

Дівчина ледь помітно усміхнулася, промовчала. З її пальців сипалися на біле плаття червоні пелюстки півоній...

Вітька безпомічно озирнувся. О, де та грізна небезпека, котра загрожувала б його коханій?.. Щоправда, Галя — дівчина не з лякливих. Сам Причепа колись потиснув їй руку й подякував за відвагу. Він тоді їхав велосипедом мимо колгоспної ферми, звідти вискочив бугай Кордебалет. Бугай (...) як зареве й навперейми... Звісно, Причепі нічого не залишилося, як тільки кинути велосипед та оперативно видряпатися на телефонний стовп. Правда, як він ухитрився без кігтів зафурчати аж до самих фарфорових чашечок, навіть сам начальник райміліції не знає.

Коли Галя з'явилася на вулиці, Причепа вже сидів на стовпі й так оглушливо звідти свистів, що аж дроти гули. А Кордебалет у відповідь люто ревів і все бив лобом у стовп, розгойдуючи його разом із Причепою. Проте відважний міліціонер не здрейфив, а продовжував немилосердно свистіти (...) «для підтримки порядку».

— Як тобі не соромно дядю на стовп заганяти! — з докором підійшла Галя до бугая. — Ану, геть звідси, бо дядя Причепа всі чашечки поскручує. Кому сказала?.. Як візьму хлудину, то знатимеш мене!..

На подив Причепи, Кордебалет скорився. Востаннє вдарив об стовп і понуро пішов до ферми, а його вигляд так і говорив: «Ех, завжди ці жінки лізуть не у свої справи».

Миттю зсунувшись на землю, Причепа обтрусився, сховав у нагрудну кишеню свисток, поправив кобуру, міцно потиснув Галі руку й сказав:

— Ось так повинне наше населення допомагати працівникам міліції в повсякденній роботі!

Отака була Галя.

А зараз їй ніяка небезпека не загрожувала. Навколо було мирно й буденно. Жінки вистелили на леваді полотно, галасували, ганяючи м'яча, діти, а над селом займалися вечірні дими. Пахло миром, вечоровим спокоєм, затишком. Сонце втомлено котилося до горизонту. Ні, не передбачалося небезпеки. Не везло Вітьці Горобцю, не везло...

— Вітю! — раптом озвалася дівчина тоненьким голоском. — А скільки буде двічі по два?

Вітька від здивування трохи не спіткнувся.

— Двічі по два? — кліпав білявими віями, і його голубі очі аж потемніли від подиву. — Та чотири. Чого це ти питаєш про це?

— Щоб почути твій голосок, — відповіла дівчина та й затулила сміхотливі вологі губи пломеніючими півоніями...

І везе ж ото людям!

Коли зайшли до клубу, докручували добру половину фільму. Довго в п'ятьмі шукали вільного місця. Вітька, водячи Галю за руку, волів, щоб те місце не скоро від-

найшлося. На екрані щось тріщало, ревло, стріляло й кричало, а Вітька все водив і водив за собою Галю, міцно стискуючи маленьку руку. Його штовхали: «Куди прешся на голови?!» А хлопець нічого не бачив і не чув, тягаючи за собою покірну дівчину, доки їх силоміць не посадили.

Аж тоді передихнув і глянув на екран. Безстрашний лицар, молодий і дужий, ефектним випадом шпаги проколював бородатого жахливого пірата. Потім він спустився в трюм і невдовзі виніс на палубу юну красуню принцесу, полонянку морських розбійників.

Ніжно голубіло море, тріпотіли білі паруси, поволеньки танув у голубизні пороховий дим. Навколо валялися порубані пірати, а юна принцеса ніжно обнімала за шию хороброго лицаря та дивилася на нього, як віруючий дивиться на божий лик: захоплено й віддано.

«І везе ж ото людям!.. — мучився Вітька, заздрячи кінолицарю. — А тут ні одного тобі пірата, немов крізь землю провалилися...»

Губи лицаря-визволителя жадібно потяглися до трепетних уст принцеси. Ось-ось вони мали злитися в довгому щасливому поцілунку. Галя соромливо опустила голову, ніяково зиркнула на екран із-під пухнастих вій: і хотілося дивитися, і соромилася...

Уся зала принишкла в очікуванні того поцілунку.

І раптом у Вітьчиній кишені голосно задеренчав будильник.

— Цить!.. — зашипів зніяковілий хлопець і поспіхом стис спітнілою рукою кишеню, немов хотів заткнути будильнику невчасно розкритого рота. Але той, дриґаючись у руці, усе деренчав і деренчав, ніби хто проколював його шпагою.

Поцілунок був зірваний. Натомість, певно, від голосного деренькотіння, на екрані заворушився один із недобитих розбійників...

У залі знявся репет обурення:

— Хто там дзвонить?!

— Заткніть йому горлянку, бо всі пірати повстають!!!

Будильник, розкрутивши всю пружину, нарешті стомлено затих із почуттям чесно виконаного обов'язку. Герої нарешті поцілувалися. Але ефект був уже не той, і враження було зіпсоване. Це відчули, очевидно, і самі герої, бо чомусь зробилися в'ялими й байдужими, а на екрані поспішно вискочив «Кінець».

Ой співали цвіркуни, заливалися...

Вони йшли, побравшись за руки, а куди — і самі не знали. Простували просто так, як просто так ходять ногами закохані. Їм було хороше гуляти вдвох під рясними зорями, хороше було триматися за руки й слухати невидимих цвіркунів. У серпневій темряві, теплій і лагідній, мільярди цих «невгамовних рицарів ночі» творили найсвітлішу симфонію літа. Невидимі музики були всюди, під кожною травинкою, і здивована, оглушена ніч аж розколювалася від їхньої нестримної дзвінкої радості.

І сталося чудо: якийсь особливо меткий та голосистий цвіркун заспівав у Галиних косах. Він співав, заливався, він тріщав, кричав у дівочому волоссі, і Галя стояла зачарована, приголомшена, боячись ворухнутися, навіть кліпнути віями, притискала руки до грудей, аби стримати серце, аби воно билось не так бентежно й лунко, аби не сполошило цвіркуна.

І Вітька застиг зачарований, трепетний і теж боявся дихнути й жмурився, боячись радісними блискучими

очима стривожити співака. Відчув себе найщасливішою людиною. Розумів, що не кінолицарю треба заздрити, а хай той лицар заздрить йому, Вітьці Горобцю, бо не в його принцеси, а в Галі Козачок заливається цвіркун, і не принцеса, а Галя — найчарівніша дівчина у світі.

Од радості й щастя, що переповнювали його вщерть, хлопець стиха дзвенів юним сміхом.

— Я і не знала, що ти так гарно смієшся, — шепотіла дівчина.

А Вітька відповідав їй, що він найщасливіший у світі, бо найкраща дівчина планети Земля іде поруч із ним.

З луків пахли зів'ялі, звечора скошені трави, з полів тягло запахом хліба й стерні. Незчулися, як дійшли до ставка. На березі таємничо шуміли верби й осоки, сховався червонястий мідний місяць, а другий плив у ставку. Десь скидалися сонні коропи й чути було, як крапала червоняста від місяця вода.

Стояли на тому місці, де зовсім недавно відбулася дуель і де гримів постріл кохання.

Вітька спрагло зазирає у темні дівочі очі, мов у пречисту криницю, і бачив у них і червонястий місяць, і білі зорі, і себе, і навіть бачив, як скидалися у ставку сонні коропи, а з них тихо крапали червонясті краплі... Незчувся, як припав губами до напіввідкритих, бентежно-тремтливих, але відчайдушно покірних вогників-губ...

І здригнулася планета Земля...

Коли з клітки вискакує лев

Усе відбулося так.

І ніч була збентежена, і планета не спала, і тополі стартували в небо, і рясний зорепад феєрверком вітає чистоту першого поцілунку.

Усе було саме так.

Щоправда, у ту мить, як здригнулася планета й народився перший поцілунок, біля ставу пролунало здивоване та вражене:

— Хі-і! Оце так Ві-і-тька-а! Ну й дає!..

І вдруге здригнулася планета Земля, а разом із нею і закохані. І відскочили одне від одного так стрімко та так рвучко, немовби їм під ноги впала й люто засичала індійська кобра.

І від того стрибка враз зацівили цвіркуни, а червонястий місяць, злетівши вгору, побілів із переляку, і все навколо засяяло-засвітилося білим дивом-видивом.

Кобри ніде не було, а метрів за десять від закоханих, залитий місячним сяйвом, стояв і привітно й добродушно всміхався... Федько Котигорошко. У першу мить Вітька хотів було розкритися і кинутися на приятеля з кулаками та, глянувши на його безгрішну й сяючу усмішку, стримався.

— Ти чого тут? — сердито запитав. — Хто тебе просив?

— Та так, прогулююся, — відповів Федько з таким незалежним виглядом, немов тільки й робив, що гуляв ночами біля ставка. — Проходжу мимо, дай, думаю, подивлюся, як воно тут уночі: романтично чи прозаїчно.

Галя весело сміялася, а Вітька сердито супився і щось бурмотів собі під ніс швидко, запально.

— Ну чого ти белькочеш, як дідів Свиридів індик? — добродушно запитав його Федько. — Так, ніби мені не можна чудової літньої ночі провітритися біля ставка. Ще Гоголь сказав, що я не знаю української ночі...

Лише тепер Вітька побачив, що мирний і добродушний Федько мав незвичайний вигляд: за поясом у нього

стирчала сокира, в одній руці він тримав вила-трійчата, а в другій — великий кухонний ніж.

— Федюшенько, ну куди це ти так екіпірувався? — сплеснула Галя руками, і луна ляснула над ставом. — Чи не пірати часом замишляють набіг на Великі Чаплі?

— Кажу, прогулююся, — неохоче почав Федько, але не стримався та випалив: — О восьмій вечора передавали по радію, що з пересувного звіринця в Одесі вискочив лев і його вже три дні не можуть спіймати. Вам ясна ситуація?

— Так де ж та Одеса, а де Чаплі? — засміялася Галя. — Тисяча кілометрів.

— Еге, — недовірливо відповів Федько. — Говори, теревень! Хто знає, що стукне звіряці в голову. Візьме та й прибіжить у Великі Чаплі, злющий і голоднющий, а вас тут безвідповідально носить ночами біля ставка — не вчуєте, як і лев з'явиться. Ні, ви вже собі цілуйтеся, а я постою на варті. Закохані, відомо, нічого не бачать і не чують...

Із цими словами Федько всівся під вербою.

Удруге поцілувати Галю Вітька вже не відважувався. Кляв працівників звіринця, що так необачно проморгали в Одесі лева.

Довелося під охороною Котигорошка повертатися в село.

Турецький охотник

І сталося диво дивнеє в чотирнадцяте літо Галі Козачок року 1964, дня двадцять п'ятого, місяця серпня.

Прикотився в дівочу хату маленький і товстенький весільний сват із білою хлібиною в руках, купленою в сільмазі за двадцять дві копійки, та й став на порозі. О, скільки сватів отак перестояли, скільки гарбузів на дурничку переносили й скількома рушниками були перев'язані та скількома чарками призапрошені! Тож сміливіше, хлопче, не ти перший, не ти останній із славного-преславного племені сватів.

Починай, Федьку, усе одно автор не має часу читати лекцію «Сватання і роль сватів в історії людства». Хай уже іншим разом, а ти починай!..

— Здрастуйте... — тріпнув Федько чорним чубчиком.

Соломія Кіндратівна, Галина мати, низенька рухлива жінка років сорока, кинула на прибулого веселим чистим оком і співуче, м'яко відповіла:

— Здрастуйте, добрий чоловіче!

Гість одразу ж її поправив:

— А я Вам не добрий чоловік.

— Ова!.. — сплеснула мати повними руками. — А хто ж ти, коли не добрий чоловік? Прямо не відаю, чи й до столу запрошувати.

— А-а, Федько! — відклала Галя книжку. — Проходь. Чого ж ти стоїш? Хати нам не засидиш.

— А я вам і не Федько, — насупився гість, переступаючи з ноги на ногу. Проте до столу пройшов і зупинився як укопаний. — Не Федько я...

— А хто ж ти такий? — Соломія Кіндратівна вдала, ніби не впізнає хлопця, котрого минулого літа застукала під грушею з повного пазухою речових доказів.

— Охотник я турецький, — буркнув Федько. — Так, ніби по мені не видно...

— О-о, здалеку пташка до нашої стріхи прилетіла! — похитала головою мати. — А я думаю, де ж я тебе раніше бачила... А воно в Туреччині. Правду кажуть, гора з горою не сходиться, а людина... То куди ж оце, охотничку, путь тримаєте?

— За голубою куницею іду!

— Ох ти ж, боже мій! — охнула мати, опускаючись на лавку. — Невже ото з Туреччини аж у Чаплі за голубою куницею?

— За нею, — кивнув Федько головою. — Я, значить, із землі турецької. Випала в нас пороша. Пішов я, значить, шукати звіриноного сліду. От іду та й іду собі, сліду катма, коли це навстріч мені князь. «Ей ти, охотнику, — каже він, — поможи мені, бо не сплю, і не їм, і спокою не маю. Трапилася мені голуба куниця — красна дівиця. Пособи мені спіймати тую куницю. Десять городів тобі дам, тридев'ять кладів золота».

— Багатий, — прокоментувала Соломія Кіндратівна. — Та хоч би ж слово своє стримав, бо й мідяка в нього потім не випросиш.

— Пішов я по сліду, — торохтів Федько, уходячи в роль і нічого не бачачи й не чуючи навколо себе. — По всіх городах був, у Туреччині всі усюди виходив, усі царства облазив — ніде не видно голубої куниці. — Федько роз-

вів руками й тяжко зітхнув: — Немає, мов крізь землю вона провалилася! Дери його батько, як дід Свирид каже. Кажу князю: «Треба іншу куницю шукати». А князь і слухати не хоче. «Мені, — каже, — тільки Галю Козачок, бо іншої куниці й даром не хочу». Пішов я, значить, удруге по сліду та й напав. У Ваш двір слід мене привів, у Вашій хаті голуба куниця сховалася. І кажу я Вам: віддайте за нашого князя та Вашу голубу куницю!

Сват змовк, стомлено сопучи та спідлоба чорними очима поблискуючи.

— Вік живи — вік учись, — по хвилі озвалася Соломія Кіндратівна. — Скільки живу, а й не відала, що в моїй хаті та голуба куниця знаходиться.

— Та он же вона перед Вами, — ткнув Федько пальцем у розгублену й зніяковілу Галю і на всякий випадок уточнив: — Дочка Ваша.

Галя так знітилася, що не знала, що й діяти. Жарт це чи серйозно?.. Ах, яка там серйозність, звичайно, жарт. Але чому при матері? А втім, коли Вітька відважився через неї на дуель іти (їй і досі заздять усі чаплівські дівчата), то чому б і не пожартувати зі сватанням? А гарно виспіває цей Федько. Що він язикатий — знала, але щоб так складно небилиці плести... А щоки горять... Ах, які капосні щоки, так і горять, горять... Ну й утнув же Федько!..

— То що ж ти відповіси, голуба кунице? — звернулася до неї мати. Запитувала серйозно, навіть суворо. Але Галя бачила в глибині її променистих очей, що пірнули в сітку зморщок, нестримний сміх. — Чому мовчиш? Було б раніше сліду не лишати, а тепер треба щось турецькому охотнику відповідати. Людина до нас аж із Туреччини йшла. Неблизький світ.

— Облиш свої витівки, Федьку! — випалила дівчина й почервоніла так, що, здавалося, ще мить — і згорить на очах у турецького охотника.

— Гарні мені витівки! — аж обурився Федько. — Буду я заради жартів купляти в сільмазі білу хлібину за двадцять дві копійки, коли є і за шістнадцять.

— У Туреччину дорога далека, то білий хліб не завадить, — розсудила мати. — А що ж це Ви, охотнику, забули сказати про Вашого князя? Чи, може, він такий незугарний, що Вам ім'я називати його ніяково? То ми йому від воріт поворот.

— Та це Вітька Горобець! — відповів Федько. — Він, правда, не князь, але хлопець — о! То віддасте за нього свою куницю?

— Як Вам, свате-охотнику, і сказати? — задумалася мати. — Не хочеться аж у Туреччину свою дочку віддавати. Далеко дуже.

Федько заспокоїв:

— У вік техніки живете. Реактивні он літають.

— Квитки дорого, — стояла на своєму Соломія Кіндратівна. — І потім, шановний старосто, застукали Ви нас зненацька. Тому вибачайте, але не можемо у Вас білий хліб узяти та Вас рушником пов'язати.

— Та що ж тут голову ламати?.. — нервував сват. — Усе й так ясно. Я ж не корову у Вас купую. Народна мудрість ясно з цього приводу говорить: любиш — так женися!..

Мати спершу ніби й погодилася.

— Воно-то й так... Але народна мудрість говорить: поспішиш — людей насмішиш. А Ви самі бачите, як розгубилася наша куниця. Дайте нам часу гарненько обдумати Ваші слова.

— І довго ж ви будете думати? — Котигорошко невдоволено засопів. — Чи ви думаєте, що мені так легко аж із Туреччини до вас бігати?

— Та років так через десяток і прибіжить.

— Тю! Та за десять років вони можуть і розлюбитися, — вигукнув Федько. — Он дядько Стратулат п'ятнадцять років із своєю Стратулатихою жив, а й то сказала: «Забирай свої речі — і на всі чотири боки!» Дядько Стратулат забрав своє майно — дві сумки пляшок — і поніс у ларьок, щоб на квиток на автобус уторгувати.

Виряджаючи свата, Соломія Кіндратівна в сінях щось насипала йому в кишеню.

— Від куниці, — шепнула, покуйовдивши сватів чубчик. — Заходь, Федюшо, не гордися.

І довго із сінешнього порога проводжала його затуманеними очима та все шепотіла:

— Думала, дитина... А вона вже куниця...

«Вітька + Галя»

Стояли під явором, похнюпивши голови, мов ті полководці, котрі щойно програли важливу битву.

— Усе? — безнадійно перепитав Вітька й пересмикнув гострими плечима. — Та не тягни, Жучку!..

— На даному етапі — усе, — безнадійно розвів Федько руками. — Але будь мужчиною, Вітько. Ну, розумію, фіаско... Та Наполеону гірше прийшлося під Ватерлоо, і то витримав. Або згадай Байду. Турки його гаком за ребро чіпляли. Або візьми...

Вітька зітхнув: історія була поганим бальзамом для нього.

— І не зітхай так, — уболівав Федько. — Моя бабуся каже: пів світу скаче, а пів — плаче. Що поробиш, ми по-

трапили в ту половину, що хникає. Але в нас не все ще втрачено. Ми й через десять років своє візьмемо. А що таке десять років? Пхі — і все, коли брати в історичному масштабі. (...)

Сват із молодим лузали й думали. Кабачки були смачні. Безперечно, Федько має рацію. Наполеону під Ватерлоо було гірше. Отже, носа нічого вішати. Та, власне, йому й не відмовили прямо, а попрохали зачекати. Десять років — час величенький, але що вдієш. Треба зачекати. Справжня любов усе життя чекає. (...)

1. Міліціонер Причепа мав звичку вживати словосполучення
 - А** доведеться прочитати лекцію
 - Б** заборонена законом дуель
 - В** на даному етапі
 - Г** що таке підкоп

2. Соломія Кіндратівна — мама
 - А** Галі
 - В** Вітьки
 - Б** Петра
 - Г** Федька

3. Установіть відповідність.

Назва частини	Подія
1 «І везе ж ото людям!»	А перший поцілунок біля ставка
2 «Ой співали цвіркуни, заливалися...»	Б робота з прислів'ями про кохання
3 «Турецький охотник»	В дзвінок будильника під час кіносеансу
	Г спроба Вітьки засватати Галю Козачок

4. Якому герою (героїні) повісті ви найбільше симпатизуєте? Чому?
5. Які почуття ви переживали під час читання частини «Турецький охотник»? Чи шкода вам було Вітьку?
6. Доведіть, що Галина мама повела себе мудро й делікатно, коли Федько Котигорошко прийшов «за голубою куницею».
7. Як, на вашу думку, складуться стосунки Вітьки й Галі в майбутньому?
8. Який момент у творі *кульмінаційний*? Перекажіть його.
9. Охарактеризуйте композицію повісті «Вітька + Галя...» (прокоментуйте принцип поділу на частини; визначте позасюжетні елементи, особливості сюжету).
10. Чого навчає повість В. Чемериса «Вітька + Галя...»?

11. Перекажіть епізод, що переданий ілюстрацією (с. 196). Чому, на вашу думку, було вибрано для ілюстрації саме цей момент повісті?
12. Складіть і запишіть по одній пораді героям повісті (Галі, Вітьці, Федьку й Петру), щоб легше було виходити зі складних і незручних життєвих ситуацій.

1. Напишіть невеликий твір-роздум на тему «Які проблеми дорослішання В. Чемерис порушив у повісті «Вітька + Галя...»?» (1 с.).
2. Підготуйте буктрейлер до повісті В. Чемериса «Вітька + Галя...» (за бажанням).
3. Перегляньте в інтернеті інсценізацію повісті В. Чемериса «Вітька + Галя...» і напишіть відгук (за бажанням) на учнівську виставу (гра й дикція акторів, декорації, музичний супровід, сценічні прийоми та ін.).

ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧИЙ СЛОВНИК

Амфібра́хій — трискладова стопа з наголосом на другому складі.

Ана́пест — трискладова стопа з наголосом на третьому складі.

Анти́теза — зіставлення протилежних явищ, понять і характерів для посилення враження.

Громадя́нська лі́рика — твори, у яких думки й переживання викликані суспільно-політичними подіями.

Гу́мор — відображення смішного в життєвих явищах і людських характерах у доброзичливому та жартівливому тоні.

Да́ктиль — трискладова стопа з наголосом на першому складі.

Драма́тичний твір — літературний твір, побудований на основі вчинків персонажів та їхніх висловлювань, дія в якому показана в діалогах, монологів, полілогах героїв безпосередньо перед глядачами (або читачами) у теперішньому часі.

Драма́ту́рг — письменник, який створює драматичні твори для постановки на сцені.

Ду́ма — віршований ліро-епічний твір героїчного або соціально-побутового змісту, який виконують речитативом у супроводі кобзи, бандури чи ліри.

Епі́чний твір — розповідний твір, у якому життя змальовано у формі авторської розповіді про людей і їхні вчинки.

Імпровіза́ція — процес одночасного складання та виконання якогось твору.

Інтíмна лі́рика — вірші, у яких настрої ліричного героя викликаний особистими переживаннями.

Іро́нія — художній троп, який виражає глузливо-критичне ставлення митця до предмета зображення; насмішка, замаскована зовнішньо благопристойною формою (висловлювання набуває в певному тексті протилежного значення).

Історична поема — поема, у якій зображено героїчні постаті й події минулого.

Історичні пісні — народні ліро-епічні твори про важливі історичні події та конкретних історичних осіб.

Кобзарі (лірники, бандуристи) — українські народні співці, творці й виконавці історичних пісень і дум, які супроводжували спів грою на кобзі, бандурі чи лірі.

Комедія — драматичний твір, у якому засобами гумору й сатири відображено смішне, висміяно негативні явища, риси вдачі людей.

Конфлікт — зіткнення, боротьба протилежних поглядів; серйозне непорозуміння, суперечка.

Пейзажна лірика — твори, у яких настрої ліричного героя суголосний із природою, переживання та відчуття виникають від споглядання природи.

Переклад — текст, слово, усне висловлювання, літературний твір, перекладені з однієї мови іншою з максимальним збереженням стилю письменника, мовних особливостей, без імпровізації.

Переспів — вільний переклад віршами; те, що є повторенням відомого, сказаного, написаного; власний твір автора, написаний на основі сюжету, змісту, образів, ідей іншого твору.

Періоди — різноскладові рядки думи, об'єднані найчастіше дієслівною римою.

П'єса — узагальнена назва драматичних творів; твір, призначений для постановки на сцені.

Піріхій — стопа з двома ненаголошеними складами.

Поетика — вивчення художньої форми фольклорного чи літературного твору, тобто особливості його побудови, або композиції, художніх засобів, віршування тощо.

Ремарка — авторське пояснення в драматичному творі стосовно умов і часу дії, зовнішнього вигляду й поведінки дійових осіб.

Рéплика — висловлювання персонажа.

Ретарда́ція — уповільнення розповіді, що забезпечується частими повторами цілих фраз.

Речитатів — протяжне мелодійне проказування під супровід кобзи, бандури чи ліри.

Рíма — співзвучне закінчення рядків.

Сатíра — різке висміювання хиб і недоліків, негативних явищ.

Стопа́ — повторювана група складів, до якої входить один наголошений склад та один або два ненаголошені.

Тира́да — мовний період думи, обсягом від двох до восьми рядків, об'єднаних римою.

Трагéдія — драматичний твір, який побудований на гострому, непримиренному конфлікті особистості, що прагне максимально реалізувати свій творчий потенціал, з неможливістю його практичного втілення в життя; герой трагедії потрапляє в безвихідне становище й часто гине.

Трагікомéдія — різновид комедії; драматичний твір, у якому поєднано ознаки комедії і трагедії: під час комедійного конфлікту відбуваються трагічні події.

Троп — це слово чи вислів, ужиті в переносному, образному значенні (епітет, порівняння, метафора, уособлення, символ).

Філосо́фська лі́рика — твори, у яких передано думки й почуття, викликані складними проблемами буття, життя і смерті, розвитку суспільства, природи тощо.

Хорéй — двоскладова стопа з наголосом на першому складі.

Худо́жній вiмисел — народжена творчою уявою письменника, художньо видозмінена дійсність; без художнього вимислу не існують історичний роман, повість, оповідання, драма, поема.

Ямб — двоскладова стопа з наголосом на другому складі.

ЗМІСТ

З УКРАЇНСЬКОЇ ПРОЗИ

Михайло КОЦЮБИНСЬКИЙ	4
Дорогою ціною (<i>Повість</i>) (<i>Скорочено</i>).....	6
Олександр ДОВЖЕНКО	44
Ніч перед боєм (<i>Оповідання</i>) (<i>Скорочено</i>)	45
Ніна БІЧУЯ	58
Шпага Славка Беркути (<i>Повість</i>) (<i>Скорочено</i>) ...	59
Володимир ДРОЗД	86
Білий кінь Шептало (<i>Оповідання</i>) (<i>Скорочено</i>)	87
Юрій ВИННИЧУК	104
Місце для дракона (<i>Повість-казка</i>) (<i>Скорочено</i>)	105

УКРАЇНСЬКИЙ ГУМОР

Валентин ЧЕМЕРИС	141
Вітька + Галя, або <i>Повість про перше</i> <i>кохання (Повість)</i> (<i>Скорочено</i>)	142
Літературознавчий словник	204

Навчальне видання

АВРАМЕНКО Олександр Миколайович

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

Підручник для осіб з особливими
освітніми потребами (Н 54.1–Н 54.2)

8 клас

(У 2-х частинах)

ЧАСТИНА 2

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Видано за рахунок державних коштів. Продаж заборонено

Підручник відповідає Державним санітарним нормам і правилам
«Гігієнічні вимоги до друкованої продукції для дітей»

В оформленні підручника використано матеріали з інтернет-видань,
що знаходяться у вільному доступі.

Художники Ю. Ясінська, Н. Гайда

Редактор *Н. Забаштанська*
Художній редактор *Д. Ширяєв*
Технічне редагування *О. Бабенко*
Комп'ютерна верстка *О. Бабенко*
Коректори *С. Бабич, І. Барвінок*

Фор мат 84×108/16
Ум. друк. арк. 21,84. Обл.-вид. арк. 9,34
Тираж 1722 пр. Зам. №

Видавництво «Грамота»,
вул. Паньківська, 25, оф. 15, м. Київ, 01133.
тел./факс: 253-98-04.
E-mail: info@gramota.kiev.ua; www.gramota.kiev.ua
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру України

Віддруковано в ТОВ «КОНВІ ПРІНТ»
03680, м. Київ, вул. Антона Цедіка, 12.
Свідоцтво ДК № 6115 від 29.03.2018 р.

ISBN 978-966-349-895-9

9 789663 498959 >